

T.C.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE ve DİN BİLİMLERİ BÖLÜMÜ

DİN PSİKOLOJİSİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ERGENLERDE MATERYALİST EĞİLİM,

ŞÜKRETME ve DİNİ-MANEVİ YAŞAM İLİŞKİSİ

Esra AYDIN

2501161133

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Gülüşan GÖCEN

İSTANBUL – 2019

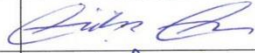
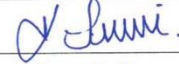
TEZ ONAY SAYFASI

	T.C. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS TEZ ONAYI	
---	--	---

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : ESRA AYDIN Numarası : 2501161133
Anabilim Dalı / Danışmanı : DOÇ. DR. GÜLÜŞAN GÖCEN
Anasanat Dalı / Programı : FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ
Tez Savunma Tarihi : 20.08.2019 Saati : 13:00
Tez Başlığı : "ERGENLERDE MATERYALİST EĞİLİM, ŞÜKRETME VE DİNİ-MANEVİ YAŞAM İLİŞKİSİ"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. GÜLÜŞAN GÖCEN		KABUL
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ KENAN SEVİNÇ		KABUL
3- DR. ÖĞR. ÜYESİ SÜMEYYE PARILDAR		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. HAMİT ER		
2- PROF. DR. ALİ ULVİ MEHMEDOĞLU		

Versiyon: 1.0.0.2-61559050-302.14.06

ÖZ

ERGENLERDE MATERYALİST EĞİLİM, ŞÜKRETME VE DİNİ-MANEVİ YAŞAM İLİŞKİSİ

ESRA AYDIN

Bu çalışmada, ergenlik dönemindeki bireylerde şükretme, materyalist eğilim ve dindarlık düzeyleri ve bunlar arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırma evrenini 2018-2019 eğitim öğretim yılında İstanbul'un Avcılar, Fatih ve Üsküdar ilçelerinde öğrenim gören lise öğrencileri oluşturmaktadır. Örneklem grubunu bu üç ilçeden toplam dört anadolu lisesi, iki meslek lisesi ve iki imam hatip lisesi olmak üzere sekiz okul ve bu sekiz okuldan 287'si kız, 238'i erkek olmak üzere toplam 525 lise öğrencisi oluşturmaktadır. Uysal'ın 1995'te oluşturup Ayten'in yeniden düzenlediği İslami dindarlık ölçeği, McCullough, Emmons ve Tsang'ın 2002 yılında geliştirdikleri ve Göcen'in Türkçeye çevirerek geçerlilik ve güvenirlik analizini yaptığı Sürekli Şükür Ölçeği, Richins ve Dawson'ın 1992'te geliştirdikleri ve Turan'ın Türkçeye uyarladığı materyalizm ölçeği ve Adler ve Fagley tarafından 2005'te oluşturulan ve Göcen'in Türkçeye uyarladığı takdir etme ölçeğinin kısa formu ve kişisel bilgi formu ile çalışma yapılmıştır. Aralık 2018- Şubat 2019 tarihleri arasındaki dönemde asıl çalışmamız için veriler toplanmıştır. Elde edilen veriler SPSS 22 programı yardımıyla Pearson Korelasyon, One Way Anova ve bağımsız grup t-testi yöntemleriyle analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, ergenlerde materyalist eğilim ile şükür arasında negatif yönde, dindarlık ile şükür arasında pozitif yönde; ayrıca dindarlık ile materyalist eğilim arasında negatif yönde ilişki bulunmuştur. Diğer yandan bu bağımlı değişkenler ve alt boyutlarının demografik değişkenlere göre anlamlı farklılaşmaları görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Dini-Manevi Yaşam, Şükür Ölçeği, Kıymet Bilme, Materyalizm Ölçeği, Materyalist Eğilim, Ergenlik Dönemi

ABSTRACT

MATERIALISTIC TENDENCY, GRATITUDE

AND RELIGIOUS-SPIRITUAL LIFE RELATIONSHIP IN

ADOLESCENTS

ESRA AYDIN

In this study, gratitude, materialistic tendency and religiousness levels in adolescents and the relationship between them were examined. The population of the study consists of high school students in Avcılar, Fatih and Üsküdar districts of Istanbul in 2018-2019 academic year. The sample group consisted of eight schools; four Anatolian high schools, two vocational high schools and in total 525 high school students, 287 of whom were girls and 238 boys of these three districts. This study has been conducted by these scales: The Islamic religiosity scale made by Uysal in 1995 and revised by Ayten, The Continious Gratitude Scale which was developed by McCullough, Emmons, Tsang in 2002 and translated into Turkish by Göcen for validity and reliability analysis, materialism scale developed by Richins and Dawson in 1992 and adapted by Turan into Turkish and short and personal form of appreciation scale developed by Adler and Fagley in 2005 and adapted by Göcen into Turkish. For our original study, the data were collected in the period between December 2018 –February 2019. The data obtained were analyzed with Pearson Correlation, One Way Anova and independent group t-test methods with the help of SPSS 22 program. According to the results of the analysis, materialistic tendency and gratitude were found to be negatively, religiousness and gratitude were found to be positively correlated in adolescents. Furthermore, religiosity and materialist tendency was found to be negatively correlated. On the other hand, these dependent variables and their sub-dimensions were found to differ significantly according to demographic variables.

Keywords: Religious-Spiritual Life, The Scale of Gratitude, Appreciation, The Scale of Materialism, Materialistic Tendency, Adolescent

ÖNSÖZ

Günümüz toplumsal şartları hızla tüketerek var olabilen bireyler oluşturmaktadır. Bu durum endüstri döneminde ortaya çıkmış, günümüze kadar artan bir şekilde devam etmiştir. Artık modernite dönemi de geride bırakılmış ve post-modernite dönemi etkisini sürdürmeye başlamıştır. Modernizmin ileri sürdüğü daha fazla harcamanın ve eşyalara sahip olmanın mutlu olma yolunda araçlar olduğu fikri, post-modernizmle birlikte daha fazla kontrolden çıkmıştır. Öyle ki artık sadece maddi eşyalar değil, soyut anlam ifade eden her şey tüketime nesne konumuna gelmiş, materyalist sahip olma eğilimi dünyaya bütünüyle bir bakış açısı haline gelmiştir. Bu durum, kişilikleri ve insanlar arası ilişkileri de yozlaştırmaktadır. Toplumsal şartların içinde kaçınılmaz bir hale gelmeye başlayan, varlığını tüketim ve tüketimin verdiği sanal değerler üzerine kurma anlayışı, en çok gençleri muhatap almaktadır. Günümüz Türkiye'sinde ergenlik dönemindeki gençler üzerinde bu durum ile manevi disiplinler ve/veya ahlaki değerlerin etkisinin incelenmesi önemli bir ihtiyaca karşılık gelebilir. Ergenlik dönemi yapısı itibariyle çalkantılı, çelişki ve bocalamaları, arayışları yoğun bir dönemdir. Bu dönemde yaşanan yoğun arayışlar hem dine hem çevresindeki uyaranlar etkisiyle materyalizme ilgiyi artırabilecek niteliktedir. Ergen bireyin diğer gelişim dönemlerine göre biyolojik, fikirsel ve duygusal olarak farklı olduğu bir dönemde bu iki farklı kutba karşı nasıl bir tavır benimsediği, hangi değişkenlerin bu tavır üzerinde etkili olduğunu bulabilmenin önemli bir konuyu aydınlatmaya fayda sağlayabileceğini düşünmekteyiz. Bu çalışma bu meseleyi ele alarak bu konunun anlaşılmasına katkı sunmaya çalışmıştır.

Bu çalışmada tüm katkıları için hocam Doç. Dr. Gülüşan GÖCEN, analiz sürecinde verdiği destekten dolayı Dilek AYAN, anlayış ve desteği için Refika ALBAYRAK ÇIRAK, ayrıca Büşra GÜGEN, Feride DENİZ ve tüm bu süreçte her türlü desteği sağlamak için hiçbir zaman kaçınmayan Anne ve Babama teşekkürlerimi sunuyorum.

Esra AYDIN, İstanbul

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	i
ÖZ.....	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
TABLolar LİSTESİ	x
KISALTMALAR LİSTESİ	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ve KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. ŞÜKÜR	10
1.1.1. Psikolojik Açıdan Şükür Kavramı	11
1.1.2. Dini Açıdan Şükür Kavramı.....	17
1.1.3. İslam Dininde Şükür	19
2.2 MATERYALİZM	22
1.2.1. Psikolojik Açıdan Materyalizm Kavramı ve Materyalist Eğilim.....	22
1.2.2. Materyalist Eğilim ve Din	26
2.3 ERGENLİK DÖNEMİ	30

1.3.1.	Ergenlik Dönemi Tanımı ve Özellikleri.....	30
1.3.2.	Ergenlik Döneminde Gelişim.....	32
2.4	DİNİ- MANEVİ YAŞAM.....	36
2.5	ŞÜKÜR, MATERYALİZM ve DİN İLİŞKİSİ.....	41

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

3.1	ARAŞTIRMA MODELİ.....	47
2.2.	EVREN VE ÖRNEKLEM.....	47
2.3.	KATILIMCILARA DAİR GENEL PROFİL.....	48
2.4.	ÖLÇME ARAÇLARI.....	55
2.4.1.	KİŞİSEL BİLGİ FORMU	55
2.4.2.	DİNDARLIK ÖLÇEĞİ.....	55
2.4.3.	DURUMSAL ŞÜKÜR (KIYMET BİLME) ÖLÇEĞİ	56
2.4.4.	(SÜREKLİ) ŞÜKÜR ÖLÇEĞİ.....	57
2.4.5.	MATERYALİZM ÖLÇEĞİ.....	57
2.5.	VERİLERİN TOPLANMASI	58
2.6.	VERİLERİN ANALİZİ.....	59

BULGULAR ve YORUM

3.1	ÖLÇEKLERE İLİŞKİN BULGULAR.....	63
-----	---------------------------------	----

3.2. MATERYALİST EĞİLİM, ŞÜKÜR VE DİNDARLIĞA İLİŞKİN GENEL PROFİL.....	63
3.3. DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLERE İLİŞKİN BULGULAR	66
3.3.1. CİNSİYET.....	66
3.3.1.1. Cinsiyet ve Materyalist Eğilim	66
3.3.1.2. Cinsiyet ve Sürekli Şükür	67
3.3.1.3. Cinsiyet ve Durumsal Şükür (Kıymet Bilme).....	68
3.3.2. YAŞ.....	69
3.3.2.1. Yaş İle Dindarlık.....	69
3.3.2.2. Yaş İle Sürekli Şükür	69
3.3.2.3. Yaş İle Durumsal Şükür (Kıymet Bilme)	70
3.3.3. OKUL TÜRÜ.....	70
3.3.3.1. Okul Türü ve Materyalist Eğilim	70
3.3.3.2. Okul Türü ve Dindarlık.....	71
3.3.3.3. Okul Türü ve Sürekli Şükür	72
3.3.3.4. Okul Türü ve Durumsal Şükür (Kıymet Bilme)	73
3.3.4. AİLE GELİR DURUMU	75
3.3.4.1. Aile Gelir Durumu ve Materyalist Eğilim	75
3.3.4.2. Aile Gelir Durumu ve Sürekli Şükür	76

3.3.4.3. Aile Gelir Durumu ve Durumsal Şükür (Kıymet Bilme).....	77
3.3.5. AİLE DİNİ DURUMU	79
3.3.5.1. Aile Dini Durumu ve Materyalist Eğilim	79
3.3.5.2. Aile Dini Durumu ve Dindarlık	81
3.3.5.3. Aile Dini Durumu ve Sürekli Şükür	82
3.3.5.4. Aile Dini Durumu ve Durumsal Şükür (Kıymet Bilme).....	82
3.3.6. ANNE BABALARININ ERGENLERİN HARCAMALARINA KARŞI TUTUMLARI	85
3.3.6.1. Anne Babaların Ergenlerin Harcamalarına Karşı Tutumları ve Materyalist Eğilim.....	85
3.3.6.2. Anne Babaların Ergenlerin Harcamalarına Karşı Tutumları ve Dindarlık.....	87
3.3.6.3. Anne Babaların Ergenlerin Harcamalarına Karşı Tutumları ve Sürekli Şükür.....	87
3.3.6.4. Anne Babaların Ergenlerin Harcamalarına Karşı Tutumları ve Durumsal Şükür (Kıymet Bilme)	88
3.3.7. SAHİP OLUNAN EŞYA SAYISI	90
3.3.7.1. Sahip Olunan Eşya Sayısı İle Materyalist Eğilim Korelasyonu	91
3.3.8. DİNİ BİR EĞİTİM ALMIŞ OLMA	91
3.3.8.1. Dini Bir Eğitim Almış Olma ve Materyalist Eğilim	91
3.3.8.2. Dini Bir Eğitim Almış Olma ve Dindarlık.....	92

3.3.8.3. Dini Bir Eğitim Almış Olma ve Sürekli Şükür	93
3.3.8.4. Dini Bir Eğitim Almış Olma ve Durumsal Şükür (Kıymet Bilme) .	93
3.4. SÜREKLİ ŞÜKÜR VE DURUMSAL ŞÜKÜR(KIYMET BİLME), MATERYALİST EĞİLİM VE DİNDARLIK İLİŞKİSİNE DAİR BULGULAR	95
3.4.1. Sürekli ve Durumsal Şükür (Kıymet Bilme) İle Dindarlık İlişkisi	95
3.4.2. Sürekli ve Durumsal Şükür (Kıymet Bilme) İle Materyalist Eğilim İlişkisi.....	97
3.4.3. Materyalist Eğilim İle Dindarlık İlişkisi	99
SONUÇ ve ÖNERİLER	100
SONUÇ	101
ÖNERİLER.....	109
KAYNAKÇA.....	111
EKLER	121

TABLÖLAR LİSTESİ

Sayfa No

Tablo 1: Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre Dağılımı.....	48
Tablo 2: Katılımcıların Yaşlarına Göre Dağılımı.....	48
Tablo 3: Katılımcıların Lise Türlerine Göre Dağılımı.....	48
Tablo 4: Katılımcıların Sınıf Düzeylerine Göre Dağılımı.....	49
Tablo 5: Katılımcıların Anne Eğitim Durumuna Göre Dağılımı.....	49
Tablo 6: Katılımcıların Baba Eğitim Durumuna Göre Dağılımı.....	50
Tablo 7: Katılımcıların Aile Gelir Durumu ve Aile Dini Durumuna Göre Dağılımı.....	50
Tablo 8: Katılımcıların Sahip Oldukları Eşyalara Göre Dağılımı.....	51
Tablo 9: Katılımcıların Ürün Satın Alma Tercihlerine Göre Dağılımı.....	52
Tablo 10: Katılımcıların Alışveriş Yapma Sıklığına Göre Dağılımı.....	53
Tablo 11: Katılımcıların Ürün Yenileme Sıklığına Göre Dağılımı.....	53
Tablo 12: Katılımcıların Tasarrufa Bakış Açısına Göre Dağılımı.....	53
Tablo 13: Katılımcılardan Din Eğitimi Almış Olanların Bu Eğitimi Nerede Aldıklarına Göre Dağılımı.....	54
Tablo 14: Katılımcıların Harcamalarına Karşı Anne Baba Tutumlarına Göre Dağılımı..	55
Tablo 15: Katılımcıların Ölçeklerden Aldıkları Puanlara Göre Genel Durumu.....	64

Tablo 16: Cinsiyet Açısından Materyalist Eğilim(t-testi).....	66
Tablo 17: Cinsiyet Açısından Sürekli Şükür (t-testi).....	67
Tablo 18: Cinsiyet Açısından Durumsal Şükür(t-testi).....	68
Tablo 19: Yaş ve Dindarlık Korelasyon Analizi Sonuçları.....	69
Tablo 20: Yaş ve Sürekli Şükür Korelasyon Analiz Sonuçları.....	70
Tablo 21: Toplam Kıymet Bilme ve Alt Boyutlarının Yaş ile Korelasyonu	70
Tablo 22: Okul Türü Açısından Materyalist Eğilim(ANOVA, Schfee)	71
Tablo 23: Okul Türü Açısından Dindarlık(ANOVA, Schfee)	72
Tablo 24: Okul Türü Açısından Sürekli Şükür (ANOVA, Schfee).....	73
Tablo 25: Okul Türü Açısından Durumsal Şükür (ANOVA, Schfee).....	73
Tablo 26: Aile Gelir Durumu Açısından Materyalist Eğilim(t-testi).....	76
Tablo 27: Aile Gelir Durumu Açısından Sürekli Şükür(t-testi).....	76
Tablo 28: Aile Gelir Durumu Açısından Durumsal Şükür.....	77
Tablo 29: Aile Dini Durumu Açısından Materyalist Eğilim(ANOVA, Schfee)	79
Tablo 30: Aile Dini Durumu Açısından Dindarlık(ANOVA, Schfee)	81
Tablo 31: Aile Dini Durumu Açısından Sürekli Şükür (ANOVA, Schfee).....	82
Tablo 32: Aile Dini Durumu Açısından Durumsal Şükür (ANOVA, Schfee).....	83
Tablo 33: Anne Babanın Ergenlerin Harcamalarına Tutumları Açısından Materyalist Eğilim(ANOVA, Schfee).....	86

Tablo 34: Anne Babanın Ergenlerin Harcamalarına Tutumları Açısından Dindarlık(ANOVA, Schfee).....	87
Tablo 35: Anne Babanın Ergenlerin Harcamalarına Tutumları Açısından Sürekli Şükür(ANOVA, Schfee).....	88
Tablo 36: Anne Babanın Ergenlerin Harcamalarına Tutumları Açısından Durumsal Şükür(ANOVA, Schfee).....	89
Tablo 37: Sahip Olunan Eşya Sayısı ile Materyalist Eğilim Korelasyonu.....	91
Tablo 38: Dini Bir Eğitim Almış Olma Açısından Materyalist Eğilim(t-testi).....	92
Tablo 39: Dini Bir Eğitim Almış Olma Açısından Dindarlık(t-testi).....	92
Tablo 40: Dini Bir Eğitim Almış Olma Açısından Sürekli Şükür(t-testi).....	93
Tablo 41: Dini Bir Eğitim Almış Olma Açısından Durumsal Şükür(t-testi).....	94
Tablo 42: Sürekli ve Durumsal Şükür ve Alt Boyutlarının Dindarlık ile Korelasyonu.....	95
Tablo 43: Sürekli ve Durumsal Şükür ve Alt Boyutlarının Materyalist Eğilim ve Alt Boyutları ile Korelasyonu.....	98
Tablo 44: Materyalizm ve Alt Boyutları ile Dindarlık Korelasyonu.....	99

KISALTMALAR LİSTESİ

Akt.	: Aktaran
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DEM	: Değerler Eğitimi Merkezi
Ed.	: Editör
ETÜ	: Erzurum Teknik Üniversitesi
Fak.	: Fakülte
Hız.	: Hazreti
Max.	: Maksimum
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
Min.	: Minimum
N	: Katılımcı sayısı
ODTÜ	: Ortadoğu Teknik Üniversitesi
p	: Anlamlılık değeri
s.	: Sayfa

SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
SS	: Standart sapma
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TV	:Televizyon
t.y.	: Tarih yok
Ü.	: Üniversite
vd.	: Ve diğerleri
X	: Ortalama

GİRİŞ

Psikanalist Erich Fromm, modern toplumlarda çoğunlukla, “olmak”ın tek yolunun “sahip olmak”tan geçirildiğinden bahseder. Buna göre günümüz modern toplumlarında bir kişi hiçbir şeye sahip değilse, bir hiçmiş gibi bir algı oluşturulmaktadır. Halbuki büyük yaşam ustaları “sahip olmak” ile “olmak” arasındaki farkları, sistemlerinin esas konusu olarak ele almışlardır. Onlara göre “sahip olmak” dürtüsünden kurtulmak ve “olmak”ı hedeflemek gerekmektedir.¹ “Olmak” şükretme, “sahip olmak” ise materyalist eğilim ile ilişkilendirilen kavramlardır.

Yurtdışında ve yurtiçinde pozitif psikoloji çalışmalarında ele alınan şükür ve minnettarlık konularının genel olarak psikolojik iyi oluş, hayat memnuniyeti ve ruh sağlığı ile ilişkileri sıklıkla incelenmektedir. Yurtdışında pek çok gelişim dönemi bazında şükür, minnettarlık ve materyalist eğilim ilişkisine dair pozitif psikoloji çalışmaları mevcuttur.² Bu çalışmalarda pozitif psikoloji, diğer adıyla erdemler (değerler) psikolojisi, değer araştırmaları olarak manevi yönü zenginleştirmeye çalışmaktadır. Biz de din psikolojisi alanı olarak, meselenin manevi yönüne odaklanmaktayız. Bu yüzden şükür ve materyalizm ilişkisi kapsamında dini-manevi yaşam da incelememiz kapsamındadır.

Öte yandan günümüzde Türkiye’de hemen her yaş döneminde materyalist eğilimin artış gösterdiği pek çok akademik araştırma ve istatistik çalışması ile ortaya çıkarılmıştır.³ 2017 TÜİK verilerine göre; eğlence ve kültür, lokanta ve oteller, giyim ve ayakkabı, ev bakımı ile diğer çeşitli mal ve hizmetler harcamalarının toplam harcama içindeki payı

¹ Erich Fromm, **Sahip Olmak ya da Olmak**, Çev. Aydın Arıtan, İstanbul, Say Yayınları, 2017, s. 35.

² J. Froh, “Gratitude and The Reduced Costs of Materialism in Adolescents”, **Journal of Happiness Studies**, 2010, C. 12, No. 2, s. 289-302; M. Lambert vd., “More Gratitude Less Materialism: The Mediating Role of Life Satisfaction”, **The Journal of Positive Psychology**, C. 4, No. 1, 2009, s. 32-42.

³ Cemile Zehra Köroğlu, **Tüketim Kültürü ve Din**, Selçuk Ü. SBE, Doktora Tezi, Konya, 2009, s. 50.; Maide Yılmaz, **Reklam ve Din**, Necmettin Erbakan Ü. SBE, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2018, s. 29.

%24.6'dır⁴. 2014 TÜİK verilerini kullanarak 2018 yılında yapılan başka bir çalışmada Çalmasıur ve Kılıç Türkiye'de 2014 yılı harcama verileri kullanılarak hane halkının ortalama tüketim eğiliminin %91.3 ve ortalama tasarruf eğiliminin %8.7 olduğu sonucuna ulaşmışlardır.⁵ Buradan, Türk halkının gelirinin çok az bir kısmını tasarruf edebildiği, kazancının büyük çoğunluğunu harcadığını söyleyebiliriz. Kapitalizm sadece zenginleri değil, yoksul kimseleri de sürekli tüketim ve harcama yapmaya teşvik etmekte, bireylerin kanaat ederek elindeki ile yetinmesine engel olmaktadır. Bunun sonucu olarak insanlar yaşamak için tüketmek anlayışından çıkarak, tüketmek için yaşamak anlayışına kapılmakta, bu da manevi değerlerin hızla yıpranmasına sebep olmaktadır.⁶

Modern toplumlarda bireylerin yedikleri, giydikleri, kullandıkları tüm eşyalar artık o bireylerin kim olduğu algısını güçlü bir şekilde belirlemeye başlamış, adeta bireyler tükettikleri üzerinden kimliklerini inşa etmeye başlamışlardır.⁷ Bu bağlamda özellikle kimlik arayışı (kendini ve hayattan ne istediğini anlamak için bir arayışa girme) dönemi olarak ergenlik dönemindeki bireylerin, materyalist bir yol kullanarak kendi kimliklerini maddi nesneler üzerinden tanımlamalarının günümüzde büyük ivme kazandığı düşünülmektedir. Dittmar'ın 2005'te materyalist değerlerle ilgili yaptığı çalışmada 16-18 yaş arasındaki gençlerin, 35 yaş üstündeki yetişkinlere oranla daha fazla materyalist değerler taşıdıkları bulgulanmıştır.⁸ Ergenlik döneminin ruhsal çalkantı ve bocalamaları, kendine ve kendi dışındaki dünyaya karşı bireysel akıl yürütme çabalarının hız kazanmasının ergen bireyin maddi- manevi dengeyi kurmakta zorlanmasına sebep olduğu da göz önünde bulundurulduğunda, ergenlik döneminde ortaya çıkan kırılmaların, sonraki dönemlerde daha derinleşebileceği ihtimali ortaya çıkmaktadır. Bu konuda özellikle ergenlik dönemini çokça çalışan J. J. Froh önemli bir isimdir. Froh, ergenlik döneminde şükür ve minnettarlık, ayrıca materyalist eğilim konularını çalışmalarında sıklıkla

⁴2002-2017 Hanehalkı Tipine Göre Hanehalkı Harcaması, (Çevrimiçi), <http://www.tuik.gov.tr>, 30.06.2019.

⁵ G. Çalmasıur, A. Kılıç, "Türkiye'de Hane Halkı Tüketim Harcamalarının Analizi", **ETÜ SBE Dergisi**, C.3, 2018, s. 67.

⁶ Maide Yılmaz, **a.g.e.**, s. 30.

⁷ Maide Yılmaz, **a.g.e.**, s. 51.

⁸ Helga Dittmar, "Compulsive Buying- A Growing Concern? An Examination of Gender, Age, and Endorsement of Materialistic Values as Pre", **British Journal of Psychology**, 2005.

işlemiştir.⁹ Ayrıca artık yeni araştırmalarda ergenlik dönemine daha erken yaşta girilip daha geç yaşlarda çıkılarak bu dönemin daha uzun bir zamana yayıldığı öne sürülmektedir. Bu durum da göz önünde bulundurulduğunda, çocukluk ile yetişkinlik arası geçiş döneminin en iyi şekilde geçirilmesine dolaylı olarak fayda sağlayacak veriler elde edilmesine imkan sağlaması bakımından bu araştırma önem arz etmektedir.

Bu noktadan hareketle, dini-manevi yönelim ve şükretme eğiliminin materyalist eğilim ile ilişkisini incelemek, maddeye fazla kıymet vermeye karşı elindekinin kıymetini bilme, onunla yetinme ve bundan duyulan manevi kazanımla denge oluşturabilmeye dair beceriler üretilebilmesi açısından önemlidir. Literatürde dini-manevi yaşam, maddeci eğilim, minnettarlık ve kıymet bilme ilişkisine dair tespit edebildiğimiz kadarıyla Türkiye’de bir çalışma yapılmamıştır.¹⁰ Bu araştırma, materyalist eğilim, şükretme ve dini-manevi yaşam ilişkisini ergenler bazında din psikolojik bakış açısıyla incelemesi bakımından Türkiye’de yapılan ilk araştırmadır. Tüm bu verilerden hareketle, bilimin meraktan doğduğu da düşünülürse, her bilimsel araştırma da bir sorunun cevabını aramak üzere oluşturulduğundan, bu araştırmanın sorularını şu şekilde sıralayabiliriz:

- Araştırmanın ana sorusu: Ergenlik dönemindeki bireylerde şükretme, materyalist eğilim ve dini-manevi yaşam ilişkisi nasıldır?
- Ergenlerde materyalist eğilim ile şükretme ilişkisi nasıldır?
- Ergenlerde materyalist eğilim ile dini-manevi yaşam ilişkisi nasıldır?
- Ergenlerde şükretme ile dini-manevi yaşam ilişkisi nasıldır?
- Cinsiyet; ergenler arasında materyalist eğilim, sürekli şükür ve durumsal şükür üzerinde farklılık oluşturur mu?
- Ergenlerde yaşın; sürekli şükür, durumsal şükür ve dindarlık ile ilişkisi var mıdır? Varsa hangi yöndedir?

⁹ J. J. Froh, vd., “Gratitude and The Reduced Costs of Materialism in Adolescents”, **Journal Of Happiness Studies**, 2011, 12, s. 289-302; J. Froh, G. Bono, R. A. Emmons, “Being Grateful is Beyond Good Manners: Gratitude and Motivation to Contribute to Society Among Early Adolescents”, **Motivation & Emotion**, 2010, 34, s. 144-157.

¹⁰ Ayrıca bkz. Kenan Sevinç, “Türkiye’de Din Psikolojisi Alanında Yapılan Lisansüstü Tezler Üzerine Bir İnceleme”, **Sakarya Ü. İlahiyat Fak. Dergisi**, 2013, c. 15, s. 243-269.

- Okul türü; ergenler arasında materyalist eğilim, sürekli şükür, durumsal şükür ve dindarlık üzerinde farklılık oluşturur mu?
- Aile gelir durumu; ergenlerde materyalist eğilim, sürekli ve durumsal şükür üzerinde farklılık oluşturur mu?
- Aile dini durumu ergenlerde materyalist eğilim, sürekli şükür, durumsal şükür ve dindarlık üzerinde farklılık oluşturur mu?
- Anne babaların ergenlerin harcamalarına karşı tutumu; ergenlerde materyalist eğilim, sürekli şükür, durumsal şükür ve dindarlık üzerinde farklılık oluşturur mu?
- Sahip olunan eşya sayısı ile materyalist eğilim arasında ilişki var mıdır?
- Dini bir eğitim almış ya da almamış olmak; ergenlerde materyalist eğilim, sürekli şükür, durumsal şükür ve dindarlık üzerinde farklılık oluşturur mu?

Genel olarak bilimsel araştırmaların önemli özelliklerinden biri sınanabilir olmalarıdır. Araştırmaya başlamadan önce oluşturulan hipotezler, o çalışmanın objektif bir biçimde sınanabilmesine olanak sağlamaktadır. Hipotez, ortaya çıkmış veya çıkacak belirli davranışlar, olgular veya olaylar hakkında varsayım niteliğindeki açıklamalardır. Pek çok durumda hipotezler, araştırmacının değişkenler arasında var olduğunu düşündüğü ilişkilere dair önsezilerdir.¹¹ Bu araştırmanın ana hipotezi “*Ergenlerde şükretme, materyalist eğilim ve dindarlık birbiriyle ilişkilidir*” olup bağımlı değişkenler ve bağımsız değişkenlerle ele alınacak hipotezleri şu şekilde oluşturulmuştur:

A) Bağımlı Değişkenlerle İlgili Hipotezler;

1. *Sürekli şükür ile materyalist eğilim arasında negatif yönde ilişki vardır.*
2. *Kıymet bilme(durumsal/anlık şükür) ile materyalist eğilim arasında negatif yönde ilişki vardır.*
 - a. *Durumsal/anlık şükürün mukayese alt boyutu ile materyalist eğilimin merkeziyet alt boyutları arasında negatif yönde ilişki vardır.*

¹¹ R. Coşkun, R. Altunışık, S. Bayraktaroğlu, E. Yıldırım, **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı**, 8. bs, Sakarya, Sakarya Kitabevi, 2015, s. 20.

2. Katılımcıların dindarlıkları yaş, okul türü, aile gelir durumu, aile dini durumu, anne baba tutumları, dini bir eğitim alma değişkenlerine göre farklılık gösterir.
 - a. Yaşı daha büyük olan yaşı daha küçük olandan,
 - b. İmam hatip liseli katılımcılar, meslek liseli ve anadolu liseli katılımcılardan,
 - c. Aile dindarlığı yüksek olan aile dindarlığı düşük olandan,
 - d. Ergenin harcamalarına karşı anne baba tutumu daha olumlu olan, anne baba tutumu daha olumsuz olandan,
 - e. Dini bir eğitim almış olan dini bir eğitim almamış olandan daha yüksek dindarlık eğilimine sahiptir.
3. Katılımcıların sürekli şükürleri cinsiyet, yaş, okul türü, aile gelir durumu, aile dini durumu, anne baba tutumları, dini bir eğitim alma değişkenlerine göre farklılık gösterir.
 - a. Kızlar erkeklerden,
 - b. Yaşı daha büyük olan yaşı daha küçük olandan,
 - c. İmam hatip liseli katılımcılar, meslek liseli ve anadolu liseli katılımcılardan,
 - d. Üst gelir grubunda olan alt gelir grubunda olandan,
 - e. Aile dindarlığı yüksek olan aile dindarlığı düşük olandan,
 - f. Ergenin harcamalarına karşı anne baba tutumu daha olumlu olan, anne baba tutumu daha olumsuz olandan,
 - g. Dini bir eğitim almış olan dini bir eğitim almamış olandan daha yüksek sürekli şükür eğilimi göstermektedir.
4. Katılımcıların kıymet bilme ve alt boyutları cinsiyet, yaş, okul türü, aile gelir durumu, aile dini durumu, anne baba tutumları, dini bir eğitim alma değişkenlerine göre farklılık gösterir.
 - a. Kızlar erkeklerden,
 - b. Yaşı daha büyük olan yaşı daha küçük olandan,

- c. *İmam hatip liseli katılımcılar, meslek liseli ve anadolu liseli katılımcılardan,*
- d. *Üst gelir grubunda olan alt gelir grubunda olandan,*
- e. *Aile dindarlığı yüksek olan aile dindarlığı düşük olandan,*
- f. *Ergenin harcamalarına karşı anne baba tutumu daha olumlu olan, anne baba tutumu daha olumsuz olandan,*
- g. *Dini bir eğitim almış olan dini bir eğitim almamış olandan daha yüksek durumsal şükür (kıymet bilme) eğilimi göstermektedir.*

Bu hipotezler bağlamında oluşturulan çalışmamız, Türk toplumundaki gençlerin ayrıca maddesel nesnelere önem verme, şükretme ve dindarlık düzeylerini de ortaya koymaya ve bu konuda genel bir perspektif sunmaya katkı sağlayacaktır. Ancak mevcut duruma mümkün olduğu kadar yakın, nesnel bir sonuç ortaya çıkması iddiası belli varsayımlara dayanmaktadır. Bu varsayımlar şöyle sıralanabilir:

- Araştırmaya dahil edilen öğrencilerin anketleri içtenlikle yanıtladıkları,
- Ankette kullanılan ölçeklerin duygu, düşünce ve davranışları doğru şekilde ölçtüğü,
- Araştırmaya katılan öğrencilerin, seçilen 3 ilçedeki 4 anadolu lisesi, 2 meslek lisesi ve 2 imam hatip lisesi olmak üzere 8 devlet okulunun tüm sınıf düzeylerindeki ve toplumda yaygın olarak bulunan genel olarak sosyo-ekonomik gelir seviyesi, eğitim seviyesi ve tüm yaygın dindarlık seviyelerini kapsadığı varsayılmaktadır.

Bilimsel araştırmaların özelliği mutlaka belli açılardan sınırlı olmalarıdır. Daha sağlıklı veriler elde edilmek istendiği için sınırlandırma kaçınılmaz olmaktadır. Bu yüzden her çalışmada olduğu gibi bu çalışmanın da sınırlılıkları mevcuttur:

- Araştırma 525 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Bu sebeple bu kişiler ile sınırlıdır.
- Araştırma devlet okullarıyla sınırlıdır, özel okullar dahil edilmemiştir.

- Araştırma İstanbul ilinde seçilen 3 ilçe olan Üsküdar, Fatih ve Avcılar ile sınırlıdır.
- Bu 3 ilçeden 8 okul ile sınırlıdır.
- Araştırma 14-18 yaş arası lise öğrencileri ile sınırlıdır.
- Araştırma uygulamanın yapıldığı zaman olan Aralık 2018- Şubat 2019 ile sınırlıdır.
- Araştırmada incelenen materyalist eğilim materyalizm ölçeğinin ölçtüğü özellikler ile sınırlıdır.
- Araştırmada incelenen dini-manevi yaşama dair bulgular sadece 7 soruluk dini-manevi yaşam ölçeğinin ölçtüğü özellikler ile sınırlıdır.
- Araştırmada incelenen şükre dair bulgular sadece kıymet bilme ve şükür ölçeklerinin ölçtükleri nitelikler ile sınırlıdır.
- Araştırmadaki katılımcılara dair bulunan kişisel sosyal özellikler sadece anket formundaki demografik sorulara verilen cevaplar ile sınırlıdır.

Tüm bu veriler dahilinde ele alınacak olan çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Öncelikle şükür ve materyalist eğilim, ergenlik dönemi ve dini-manevi yaşam çerçevesinde teorik bir bölüm ele alınacak; daha sonra araştırmanın yöntemini anlatan yöntem bölümü ve son olarak üçüncü bölüm olan bulgular bölümünde araştırmanın analiz sonuçları paylaşılacak ve hipotezler bu bölümde sınanacaktır. Son olarak sonuç ve öneriler kısmı araştırmanın ulaştığı sonuçları ve kurum ve akademik bazda konuya dair önerileri aktaracaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM
KAVRAMSAL ve KURAMSAL
ÇERÇEVE

1.1. ŞÜKÜR

Toplum bir bina ise, bireyleri binanın yapıtaşı olan tuğlaya, erdemleri ise bu yapıtaşlarını bir arada tutarak bir bina meydana gelmesini sağlayan çimentoya benzetmek mümkündür.¹² Bu erdemlerden biri de şükürdür.

Şükür, “Tanrı’ya duyulan minneti dile getirme, mutlu bir olay veya durumdan, yapılan iyilikten duyulan memnuniyeti bildirme”, aynı kökten türeyen “şükran” kelimesi ise, “iyilik bilme, gönül borcu, minnettarlık” anlamlarına gelmektedir.¹³ Türkçede ve İngilizce literatürde “şükür” ile aynı kullanım alanına sahip olan “minnet” ise, “yapılan bir iyiliğe karşı kendini borçlu sayma, gönül borcu, bir iyiliğe karşı teşekkür etme, memnuniyet duyma” anlamlarına gelmektedir.¹⁴

Düşünce tarihinde şükürün uzun bir geçmişi olmasına rağmen, psikoloji tarihinde şükürün geçmişi kısadır. Şükür, dünyada yüzyıllardır pek çok ilahiyatçı, yazar ve filozof tarafından anlatılmaktadır. Erken din psikolojisi çalışmalarından birinde 1912’de Leuba şükür, dini bir duygu ve dini deneyimin belirgin bir işareti olarak ifade etmiştir.¹⁵ Kimeldorf v.d. için şükran, bir başkasının bilinçli olarak sağladığı faydaya duyulan olumlu bir duygu yönelimi, bu faydayı göz önünde bulunduran bir yaklaşım ve düşünce tarzıdır.¹⁶

Şükür (gratitude) kelimesi için İngilizce literatürde “takdir etme, kıymet bilme” anlamlarına gelen “appreciation” da kullanılmaktadır. Şükür konu edinen çalışmalarda kıymet bilmenin (appreciation) şükürün (gratitude) bir parçası olduğu ifade edilmektedir.¹⁷ Buna göre kıymet bilme duygusunu tatmayan şükredemez. Çünkü şükür, geçici olan

¹² Nevzat Tarhan, **Değerler Psikolojisi ve İnsan**, Haz. Zahide Ülkü Bakiler, 11.bs., İstanbul, Timaş Yayınları, 2018, s. 13.

¹³ “Şükür”, “Şükran”, **Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük**, Haz. İsmail Parlatır vd., C. II, 9. bs., Türk Dil Kurumu, Ankara, 1998, s. 2103.

¹⁴ “minnet”, **a.e.**, s. 1567.

¹⁵ R. A. Emmons, **The Psychology Of Gratitude**, Ed. R. A. Emmons, M. E. McCullough, New York, Oxford University Press, 2004, s. 3-6.

¹⁶ M. B. Kimeldorf, M. E. McCullough, A. D. Cohen, “An Adaptation for Altruism: The Social Causes, Social Effects and Social Evolution of Gratitude”, **Current Directions In Psychological Science**, C. 17, No. 4, 2008, s. 281-285.

¹⁷ Emmons, **a.g.e.**, 2004.

kıymet bilme duygusunu hayata karşı bir bakış açısı, bir kişilik özelliğine dönüştüren ve süreklilik arz eden bir tutumdur. Bu bağlamdan bakılacak olursa takdir etme, kıymet bilme “anlık(durumsal) şükür” kapsamına girerken, aynı zamanda bu geçicilik özelliğiyle bir duygu yönelimi olmaktadır. Literatürdeki şükür, minnettarlık kelimeleri ise bu duygu yöneliminin sürekliliğinden dolayı “sürekli şükür” kapsamına girmekte ve bir duygu yöneliminin ötesinde bir tutum, bir kişilik özelliği halinde kendini göstermektedir.¹⁸

1.1.1. Psikolojik Açıdan Şükür Kavramı

Şükür duygusuna, bize bir hediye veren kişiye bu kibar ve düşünceli davranışı için müteşekkîr olduğumuz durumlardan aşınayızdır.¹⁹ Şükran, kişinin ahlaki seviyesini gösteren ahlaki bir duygu olmasının yanı sıra, bir ruh hali, bir erdem, kişilik özelliği, baş etme yöntemi, alışkanlık, ya da bir güdü olarak da tanımlanmaktadır.²⁰ Psikolojik bir durum olarak şükür, hayata karşı bir mucize ve teşekkür duygusu hissetmektir.²¹ Kimeldorf v.d.’nin ifadesiyle şükür(minnettarlık) adeta bir mutluluk detektörüdür yani devamlı bir mutluluk arayışına ve mutlu olacak bir sebep bulmaya yarar.²² Şükür, kişinin bireysel pozitif bakış açısının bir sonucudur ve zorunlu olarak hak edilen ya da kazanılan bir şey değildir.²³ Bu yönüyle basit bir mutluluk duygusundan farklıdır çünkü başkasının cömertliğinden faydalanma ve bunu fark etmeyi içerir.²⁴

Batıda şükür kavramı, bizim kültürümüzde algılandığı gibi dini temelli düşünülmemekte, dinden bağımsız bir kavram olarak psikoloji çalışmalarında ele alınmaktadır.²⁵ Türk toplumunda “teşekkür” ve “minnettarlık” bireyler arası sosyal

¹⁸ Göcen, **Şükür Pozitif Psikolojiden Din Psikolojisine Köprü**, İstanbul, DEM Yay., 2014.

¹⁹ Emmons, **a.g.e.**, s. 4.

²⁰ Emmons, **Teşekkür Ederim**, Çev. Neslihan Kül, İstanbul, Doğan Kitap, 2009, s. 13; **Güncel Psikolojik Kavramlar 1 Pozitif Psikoloji**, Ed. Ahmet Akın, Sakarya, Sakarya Ü. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2013, s.167.

²¹ **Güncel Psikolojik Kavramlar 1 Pozitif Psikoloji**, Ed. Ahmet Akın, Sakarya, Sakarya Ü. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2013, s.168.

²² Kimeldorf, McCullough, Cohen, **a.g.e.**, s. 281.

²³ Emmons, **a.g.e.**, 2004, s. 5.

²⁴ Kimeldorf, McCullough, Cohen, **a.g.e.**, s. 281.

²⁵ Erol Göka, “Şükür”, **Yeni Şafak**, 11.06.17, (Çevrimiçi), <https://www.yenisafak.com/yazarlar/erolgoka/sukur-2038412>, 20.06.19.

ilişkilerde yaygın kullanım alanına sahipken, Kur'an'da pek çok şekilde doğrudan geçen Arapça kökenli “şükür” kelimesi bireyin Allah'a yönelik olan minnettarlığı için yaygın olarak kullanılmaktadır.²⁶ Pek çok din, mensuplarına şükürü tavsiye ederken şükretme sadece dinler tarafından öğütlenen bir tutum olmaktan öte, aynı zamanda insanda psikolojik temelleri olan bir eğilimdir. ABD'ye ilk göç edenlerin ilk hasatlarını kutladığı ve daha sonra günümüzde dahi bir gelenek halini devam ettiren ve dini bir gün olmayan “Şükran Günü” buna örnek olarak verilebilir.²⁷

Şükretmenin türlerine gelince bununla ilgili değişik sınıflandırma türleri mevcuttur. Bunlardan biri şükürü anlık ve sürekli olarak ayıran sınıflamadır. Buna göre anlık şükür çoğunlukla spesifik olaylarda ortaya çıkan geçici bir ruh durumu, bir eğilim iken; daha kararlı bir tavır olan sürekli şükür kişide daha uzun süreli bir şükür yaşantısı oluşturmaktadır. Yani sürekli şükür dış koşullardan bağımsız bilinçli bir tutum, hayata karşı genel bir bakış açısı iken, anlık şükür koşullara bağlı olarak aniden oluşan, doruk noktasına ulaşip daha sonra sönen bir duygu yönelimi, bir dürtü olmaktadır.²⁸ İkisi de minnettar olmayı içermesine rağmen, bu yönüyle sürekli şükürde anlık/durumsal şükürden daha fazla bilinçlilik hali mevcuttur.

Bir kimseye minnettar olmak demek bir hediye aldığını kabul etmek, hediyenin kıymetinin farkına varmak ve hediye verenin niyetini takdir etmek demektir.²⁹ Dolayısıyla şükürün ve minnettarlığın birinci aşamasının hatırlamak olduğu görülmektedir.³⁰ Hatırlamayan insan, bir hediye aldığının farkında bile olmadığından hem ikinci aşama olan hediyenin kıymetine varmayı, hem de üçüncü aşama olan hediye verenin niyetini takdir etmeyi başaramaz. Buna göre şükretmek için bireyin kendisine sunulan nimet(iyilik)ler üzerinde zaman ayırıp düşünmesi gerekmektedir.³¹ Halbuki günümüzde bireyler günlük

²⁶ Bkz. Lokman, 31, **Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali**, Haz. Ali Özek v.d., Ankara, TDV Yay., 1993; Sebe, 13, **Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali**, Haz. Ali Özek v.d., Ankara, TDV Yay., 1993.

²⁷ Emmons, **a.g.e.**, 2009, s. 103.

²⁸ Roberts, “The Blessings of Gratitude”, **a.g.e.**, s. 60.

²⁹ Akın, **a.g.e.**, s. 174.

³⁰ Emmons, **a.g.e.**, 2009, s. 102-103.

³¹ Emmons, **a.g.e.**, 2009, s. 14.

hayatın koşturmacasından dolayı şükretmek üzerine düşünecek vakit bulamamaktadırlar.³² Bunun başka bir sebebi bireylere kısa vadeli düşünmenin daha kolay gelmesi ve bu nedenle kısa vadeli zevklere yönelerek sahip olduklarını çabuk unutmaya ve gözünü başka şeylere dikmeye yönelmesidir.³³ Modernizm, dış görünüşü iç derinlikten daha cazip kılarak ve insanları sahip olduğu imkanları zorlamaya teşvik ederek bu davranışı pekiştirmektedir. Hep daha fazlasını isteme, elinin altındakilerden çabuk sıkılma, borçlanarak eşya sahibi olma gibi dayatmaları olan modernizmin reklam sektörü vb. sektörlerle birlikte³⁴ dayattığı bu yaşayış biçimi, ruhların olgunlaşmasına da engel olmaktadır.³⁵ Bu durumdaki bireyler sürekli olarak kendilerini daha üstün kimselerle kıyaslayıp, sahip olamadıklarına odaklandıklarından sahip olduklarının değerini fark edememekte ve bunun için minnet duyamamaktadırlar. Halbuki hayatın sunduğu iyiliklere odaklanan kişiler, kendilerinden daha çok şeye sahip olanlar ile kendilerini kıyaslamaya gitmezler.³⁶ Bu durumda maddi açıdan zayıf olmak da şükretmeye engel olmaz.³⁷

Yaratılışı bir ağaca benzetmek gerekirse, şükür de bu ağacın meyvesine benzer. Yani şükretmek yaratılmış canlının yaşadığının ispatıdır. Şükürsüzlük ise yaratılmış olma nimetini yalanlamak anlamına gelmektedir. Şükürün işareti yetinme, kanaat ve memnuniyet iken, şükürsüzlüğün işareti “hırs” ve “doyumsuzluktur” denebilir.³⁸

Temelde özel mülkiyet, çıkar ve güç üzerine kurulu toplumlarda, bireylerin düşünce ve değer yargıları da hırs ve doyumumsuzluk temelli olmaktadır. Bu kalıp değer yargılarına göre, bireylerin en kutsal ve en doğal hakları çıkar, mal-mülke sahip olmak ve kazanç için çalışmaktır.³⁹ İçinde bulunduğumuz modern dönemin bireyleri; bütün isteklerini tatmin ederek, yalnızca kendi çıkarlarını düşünerek, açgözlü davranıp sahip olma hırsı besleyerek mutluluğa ulaşamamışlardır. Aslında bu hiç beklenmedik bir neticedir. Ortaya çıkan

³² Göcen, **a.g.e.**, s.46.

³³ Tarhan, **a.g.e.**, 2018, s. 189.

³⁴ Emmons, **a.g.e.**, 2009, s. 45.

³⁵ Tarhan, **a.g.e.**, 2018, s. 60.

³⁶ Emmons, **a.g.e.**, 2009, s. 44-119.

³⁷ M. Doğan Karacoşkun, “Şükür Psikolojisi”, **Somuncu Baba Dergisi**, No. 100, 2009, s. 54.

³⁸ Nevzat Tarhan, **İnanç Psikolojisi Ve Bilim**, 14. bs., İstanbul, Timaş Yayıncılık, 2018, s. 104.

³⁹ Fromm, **a.g.e.**, 2017, s. 95; M. Doğan Karacoşkun, **a.g.m.**, 2009, s. 54.

yaygın bencillik tipolojisinde birey, paylaşmak yerine sahip olmaktan haz alır. Çünkü ne kadar çok şeye sahip olursa o kadar mutlu olacağına inanır. Halbuki bu arzu ve isteklerin sonu gelmeyeceği için birey hiçbir zaman mutluluğu yakalayamaz.⁴⁰ Şükretmek ve teşekkür etmek bireyi bencillik ve bencillğe bağlı hırstan uzak tutar.⁴¹ Bu sayede birey daha rahat ve daha huzurlu olur.⁴² Bu şekilde şükür ile ruh sağlığı, hayat memnuniyeti, mutluluk ilişkisini konu alan çalışma sonuçları şükürün bireyi daha mutlu kıldığını desteklemiştir. Örneğin Froh vd.'nin 2010'daki çalışmasında 1.035 ergen ile anket uygulaması yapılmış ve şükür düzeyi yüksek ergenlerin şükür düzeyi düşük ergenlere göre daha az depresif; daha yüksek sosyal entegrasyon ve hayat memnuniyeti olduğu sonucuna ulaşılmıştır.⁴³ Öte yandan Harbaugh 2014'teki çalışmasında Amerika'da farklı milletlerden ve çeşitli depresyon seviyelerinden 164 üniversite öğrencisi ile 14 günlük şükür listesi yazma eksersizlerinin mutluluğu artırdığını bulgulamıştır.⁴⁴

Öte yandan narsist kişiliğe sahip olan bireylerde, çaba göstermeden önüne nimetler sunulması bir mecburiyettir algısı hakimdir. Bu tür kimseler, beklentileri normalin üzerinde olduğu için şükredemeyip, takdir edememektedirler.⁴⁵ Bu tür narsist, kibirli kişiler sahip oldukları iyiliklerin zaten kendi hakkı olduğunu düşündüklerinden, ortada bir lütuf görememekte ve dolayısıyla şükür ve minnet hissedememektedirler.⁴⁶ Emmons şükranı, girebilmek için kibrin kırılması gerektiği alçak bir kapıya benzetmiştir.⁴⁷ Şükreden birey, hayatındaki iyiliklere başkalarının katkı sunduğunu fark ettiği ve yaşamdaki pozisyonunun farkında olduğu için mütevacizdir.⁴⁸ Halbuki narsist ve kibirli bireyler

⁴⁰ Fromm, **a.g.e.**, 2017, s. 21-25.

⁴¹ M. E. McCullough, R. E. Emmons, J. A. Tsang, "The Grateful Disposition: A Conceptual and Empirical Topography", **Journal of Personality and Social Psychology**, C. 82, No. 1, 2002, s. 112-127.

⁴² B. L. Fredrickson, "Gratitude, Like Other Positive Emotions, Broadens and Builds", **The Psychology of Gratitude**, s. 145-166.

⁴³ J. Froh, R. Emmons, N. Card, "Gratitude and the Reduced Costs of Materialism in Adolescents", **Journal of Happiness Studies**, 12, 2004.

⁴⁴ Casaundra Nicole Harbaugh, **Gratitude and Well-being: Replication and Extension of the Benefits of a Gratitude Exercise and Investigation of Potential Moderators and Mediators**, Ohio State Üniversitesi, Doktora, 2014.

⁴⁵ Göcen, **a.g.e.**, 2014, s.47.

⁴⁶ N. Şener Güney, **Kur'an'da Psikolojik Sağlık**, Ankara Ü. SBE, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2016, s. 58.

⁴⁷ Emmons, **a.g.e.**, 2009, s. 106.

⁴⁸ Göcen, **a.g.e.**, 2014, s.70.

beklentileri karşılanmadığı zaman kendini mağdur olarak görme, bundan dolayı öfke duyma ve başkalarını suçlama eğilimi göstermektedirler. Bu tür bireyler olaya olumsuz tarafından baktıkları için sahip olduklarını görememekte ve şükretme eğilimi göstermemektedirler.⁴⁹

Modern psikoloji çalışmaları 21. yüzyıla kadar şükranı görmezden gelmiştir.⁵⁰ Bunun sebeplerinden biri, sübjektif ve genellenemeyen bir şeyin bilimin konusu olamayacağı düşüncesidir.⁵¹ Ancak bu algı günümüzde değişmiştir. Artık yurtiçi ve yurtdışı pek çok psikoloji çalışması şükür ya da diğer kullanımıyla minnettarlığı konu edinmektedir. Diğer yandan Emmons'a göre psikolojinin şükranı göz ardı etmesinin sebebi, bu duygunun zaten yeterince basit ve karmaşıklıktan uzak bir duygu olmasıdır.⁵²

Psikoloji bilimi tarihi boyunca şükran duygusuna bakış açısı çeşitli dönem, çeşitli ekol ve çeşitli simalar bazında değişiklik göstermiştir. İlk dönem psikoloji isimlerinden William James, dinsel deneyimlere ilgi göstermiş ve dini bir kavram olarak gördüğü şükür sadece dini açıdan değil pek çok açıdan faydalı bulmuştur.⁵³ Davranışçı psikoloji yaklaşımı ise ilk dönemlerde şükür yalnızca dine ait bir duygu olarak görmüş ve bundan dolayı öznel ve ölçülemeyen bir duygu olarak nitelemiştir. Daha sonraki dönemlerde şükürün, bireyin bazı davranışları için pekiştireç işlevini sağladığı bakış açısıyla şükür ve minnettarlığı çalışmalarına konu edinmiştir. Ayrıca dini bir duygu olarak gördükleri şükürün, din gibi sonradan, sosyal öğrenme ile kazanıldığını öne sürmüştür.⁵⁴

Freud öncülüğündeki psikanaliz ekolü de bu bağlamda şükre, topluma uyum sağlamak için kullanılan bir bağımlılık ve borçluluk ilişkisi olarak yaklaşmaktadır.⁵⁵ Ancak bugün bunun böyle olmadığına dair araştırma sonuçları mevcuttur. 2017'de Solom vd.'nin

⁴⁹ Göcen, **a.g.e.**, 2014, s. 44-120.

⁵⁰ Kimeldorf, McCullough, Cohen, **a.g.e.**, s. 281.

⁵¹ Göcen, **a.g.e.**, 2014, s. 53.

⁵² Emmons, **a.g.e.**, 2009, s. 12.

⁵³ William James, **Dinsel Deneyimin Çeşitleri**, Çev. İsmail Hakkı Yılmaz, İstanbul, Pinhan Yayıncılık, 2017.

⁵⁴ Ali Ayten, **Psikoloji ve Din: Psikologların Din ve Tanrı Görüşleri**, İstanbul, İz Yayıncılık, 2006.

⁵⁵ Ayten, **a.g.e.**, 2006.

şükre engel olan kişilik özelliklerini ele aldığı çalışmasında yaş ortalaması 23 olan 138 üniversite öğrencisi ile yaptığı anket çalışması neticesinde borçluluk duygusu ile şükür arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.⁵⁶ İlk dönem psikanaliz çalışmalarının, şükür bir bağımlılık, borçluluk ve yük olarak gördüğü bakış açısı yerini son dönem psikanaliz çalışmalarında, şükranın da içinde olduğu erdemlerin önemini kabul etmeye bırakmıştır.⁵⁷ Ancak psikanalist Erich Fromm’un şükre bakışı burada öne çıkmaktadır. Fromm, şükür “olmak”, şükürsüzlüğü ise “sahip olmak” yönelimi ile eşleştirmiş ve insanlığın toplumsal ahlaki sorunlarının birçoğunun bu sahip olmak yöneliminden kaynaklandığını öne sürmüştür.⁵⁸

Bu olumlu bakış açısı hümanist psikoloji ile devam etmiştir. Hümanizme göre şükranın da içinde olduğu değerler insandaki çok önemli potansiyellerdir. Hümanist psikoloji ekolü bu erdemlerin aynı zamanda psikolojik sağlık için de çok önemli olduğunu vurgulamaktadır.⁵⁹ Maslow, şükür olumlu bir değer olarak görmüş ve şükürün insanı sağlıklı kılan ve tamamlayan bir öge olduğunu belirtmiştir.⁶⁰ Türkiye’de transpersonel psikoloji ekolünün önemli temsilcilerinden Merter de şükürün, birey ve onun manevi gelişimi için olmazsa olmaz olduğunu söylemiştir.⁶¹

Pozitif psikoloji hareketi mutluluk, sevgi, umut, şükür gibi olumlu, memnuniyet ifade eden duygulara diğer psikoloji ekollerinden çok daha fazla ilgi göstermektedir.⁶² Bu bağlamda şükür konusu pozitif psikolojideki çalışmalarda çokça yer alan merkezi

⁵⁶ Solom, Watkins, McCurrach, “Thieves of Thankfulness: Traits That Inhibit Gratitude”, **The Journal of Positive Psychology**, C. 12, No. 2, 2017, s. 120-129.

⁵⁷ Ayten, **a.g.e.**, 2006.

⁵⁸ Erich Fromm, **a.g.e.**, 2017.

⁵⁹ G. W. Allport, **Olmaktan Oluşa: Hümanist Psikoloji, Kişilik ve Din**, Çev. Bilal Sambur, Ankara, Kaki Yay., 2006.

⁶⁰ Abraham Maslow, **İnsan Olmanın Psikolojisi**, Çev. Okhan Gündüz, İstanbul, Kuraldışı Yay., 2001.

⁶¹ Mustafa Merter, **Dokuz Yüz Katlı İnsan**, 14. bs., İstanbul, Kaknüs Yay., t.y.

⁶² Alan Carr, **Pozitif Psikoloji**, İstanbul, Kaknüs Yay., 2016.

konulardandır. Seligman şükür, bireyi geliştiren 24 evrensel değerden biri olarak görmüştür.⁶³

Şükür (minnettarlık), prososyal bir duygu olduğu için özellikle sosyal psikolojide olumlu bir fonksiyon yürütmektedir.⁶⁴ Fayda gören, kendisine fayda verenin niyetini takdir ederken aynı zamanda bu farkındalık sonucu oluşan şükran duygusunu sözlü olarak ifade etmesi durumunda fayda veren de memnuniyet duymaktadır. Bu şekilde bir iyilik döngüsü oluşmakta ve cömertlik ile minnettarlık gibi iyi davranışlar birbirini pekiştirmektedir.

1.1.2. Dini Açıdan Şükür Kavramı

Semavi dinler ve kadim doğu dinlerinde inananlara Tanrı'ya şükretme ya da hayata şükran duygusuyla bakma tavsiye edilmiştir. Din motivasyonlu bu tür şükürde bireyin Tanrı'ya ya da kutsala karşı bilinçli olarak duyduğu minnet ve şükür, bireyin manevi yönünün bir göstergesidir.⁶⁵ Kişi, mensubu olduğu dinin öğütü olduğu için şükran duyma motivasyonuna sahiptir. Hemen tüm dini metinlerde şükre atıf olması, şükran duygusunun sosyal bilimler sahasından daha çok, dini alana dahil edilmesine sebep olarak gösterilebilirken ayrıca bu duruma şükranın içindeki iyilik faktörünün sebep olduğu da düşünülmektedir.⁶⁶ Öte yandan insan zihni, sahip olduğu nimetlerin tesadüfen oluştuğuna inanmak yerine, bu nimetleri Tanrı'nın verdiğine inanmaya daha eğilimlidir.⁶⁷ Bazı psikologlara göre kendini dindar olarak gören pek çok kişi şükrederek her iyiliğin kaynağı olarak gördükleri yaratıcıları ile bağ kurmaktadır.⁶⁸

Geleneksel Tanrı motiflerinde Tanrı cömert, vermeyi seven olarak ifade edilir. Bu durum, Tanrı'ya şükretmeyi pekiştirmektedir çünkü bireyin, kendisine sahip olduğu her şeyi verene minnettarlık duyması kaçınılmaz olmaktadır. Şükür, Yahudilik, Hristiyanlık ve

⁶³ M. E. P. Seligman, **Gerçek Mutluluk: Kalıcı Doyum Potansiyelinizi Gerçekleştirmek İçin Yeni Olumlu Psikolojinin Kullanılması**, Çev. Semra Kunt Akbaş, Ed. Ertuğrul Köroğlu, Ankara, HYB, 2007.

⁶⁴ Kimeldorf, McCullough, Cohen, **a.g.m.**, s. 282.

⁶⁵ Göcen, **a.g.e.**, 2014, s. 40.

⁶⁶ Emmons, **a.g.e.**, 2009, s. 16.

⁶⁷ Emmons, **a.g.e.**, 2009, s. 97.

⁶⁸ Göcen, **a.g.e.**, 2014, s. 71.

İslam'da inananları diri tutan ve destekleyen yaygın duygulardandır.⁶⁹ Eski ve Yeni Ahit'te şükür, minnettarlık gibi benzer anlama sahip kelimeler 150'den fazla kez geçmektedir.⁷⁰ Tevrat'ta Mısır'dan Çıkış (18:10)'da "Sizi Mısırlılar'ın ve firavunun elinden kurtaran Rabb'e övgüler olsun", ya da Yasanın Tekrarı (8:10)'da "Yiyip doyunca, size verdiği verimli ülke için Tanrınız Rabb'e övgüler sunun." ifadeleri nimetleri veren Tanrı'ya bu nimetin karşılığında övgü (şükür) sunmanın öğütlendiğini göstermektedir.⁷¹ Ayrıca Yahudilikte hasat festivali Tanrı'ya şükürün sembolü olan dini bir bayramdır. İncil'de Filipililer'e Mektup (1:3)'te "Sizi hatırladıkça Tanrı'ma şükrediyorum.", ya da (4:6)'da "Hiç kaygılanmayın, her konudaki dileklerinizi Tanrı'ya dua edip yalvararak şükranla bildirin."⁷² ifadeleri şükürün Hristiyan davranışında benimsenmiş, içselleştirilmiş olduğuna örnek olarak verilebilir. Öte yandan Hristiyan papaz Martin Luther King ise şükürü temel Hristiyan davranışı olarak nitelemektedir.⁷³ Üç ilahi din mensuplarının bildiği Eyüp peygamber kıssasında, hem varlık durumunda hem de yokluk durumunda her şartta Tanrı'ya şükredilmesi gerektiği anlatılır.⁷⁴ Zebur'da şükretmekten bahseden pek çok ifade ile doludur. Mezmur (100:4)'te; "Rabb'in kapılarına şükranla, avlularına övgüyle girin, şükredin O'na, adına övgüler sunun." ya da Mezmur (106:1)'de "Övgüler sunun Rabb'e, Rabb'e şükredin, çünkü O iyidir, sevgisi sonsuzdur." Mezmur (107:8)'de "Şükretsiner Rabb'e sevgisi için, insanlar yararına yaptığı harikalar için." sözleri ile ifade edilen dualar, şükürün Zebur'daki merkezi rolüne örnek olarak verilebilir.⁷⁵ Semavi olmayan dinlerden Budizm'de, Buda her zaman olabileceğinden daha kötüsünün olma ihtimalini düşünerek minnettar olmayı öğütlemiştir.⁷⁶

Çalışmamız Müslüman örneklem üzerinde bir çalışma olduğu için İslam dininin şükre bakışı diğer dinlere göre daha detaylı olarak ele alınacaktır.

⁶⁹ Emmons, **a.g.e.**, 2004, s. 6.

⁷⁰ Emmons, **a.g.e.**, 2009, s. 87.

⁷¹ **Kutsal Kitap: Eski ve Yeni Antlaşma Tevrat, Zebur, İncil**, Kore, Yeni Yaşam Yayınları, 2014, s. 75, 193.

⁷² **Kutsal Kitap: Eski ve Yeni Antlaşma Tevrat, Zebur, İncil**, s. 1261, 1264.

⁷³ Emmons, **a.g.e.**, 2009, s. 87.

⁷⁴ Emmons, **a.g.e.**, 2009, s. 138.

⁷⁵ **Kutsal Kitap: Eski ve Yeni Antlaşma Tevrat, Zebur, İncil**, s. 633-641.

⁷⁶ Emmons, **a.g.e.**, 2009, s. 92

1.1.3. İslam Dininde Şükür

Şükür İslami literatürdeki terim anlamıyla “Allah’tan veya insanlardan gelen nimet ve iyilikten dolayı minnettarlığını ifade etme, nimete söz ve fülle mukabelede bulunma, Allah’a itaat edip günah işlemekten uzak durmak suretiyle nimetin gereğini yapma ” olarak ifade edilmektedir.⁷⁷

İslam ahlakı alanında şükür, oldukça yüksek bir mevkidir. İnsanlar arası ilişkilerde de birbirine teşekkür etmek tavsiye edilmiştir.⁷⁸ Öyle ki “İnsanlara teşekkür etmesini bilmeyen Allah’a şükredemez” hadisi burada önemlidir.⁷⁹

Kur’an’da şükür farklı kelime şekillerinde 75 kez geçmektedir.⁸⁰ Allah bu ayetlerden Lokman suresi 2. ayette, Bakara suresi 152. ayette ve Ankebut suresi 7. ayette şükürün kendisine yapılmasını emrederken, Lokman suresi 14. ayette önce kendisine sonra kişinin anne-babasına şükretmesini emretmektedir.⁸¹

Kur’an’da iman ve İslam şükür ile, küfür yani imansızlık ise nimeti inkarla ilişkilendirilmektedir.⁸² Kur’an’da pek çok ayette nimetleri verene karşı şükretme tavsiye edilmiş, insanoğlunun nankörlüğe meyilli tabiatına vurgu yapılmıştır.⁸³ Örnek olarak, “Öyle ise siz beni (ibadetle) anın ki ben de sizi anayım. Bana şükredin, sakın bana nankörlük etmeyin.” anlamındaki Bakara suresi 152. ayet ya da “Allah sizleri annenizin karnından hiçbir şey bilmediğiniz bir halde çıkardı. Böyle iken size, kulaklar, gözler ve kalpler verdi ki şükredesiniz” anlamındaki Nahl suresi 78. ayet verilebilir. Öte yandan Araf suresi 17. ayette “Onların çoğunu şükredenlerden bulmayacaksınız” ya da Sebe suresi 13. ayette “Kullarımdan şükredenler pek azdır” şeklinde insanların çoğunun şükretmediğini

⁷⁷ “şkr”, **Feharisu Lisanü’l-Arab**, C.3, Beyrut, Darü’l-Fikr, 1994.

⁷⁸ Ramazan Altıntaş, “Eş-Şekur”, Kadir Özköse, “Dil, Gönül ve Bedenin Şükürü”, Metin Özdemir, “Her Halukarda Şükretmenin Anlamı Üzerine”, **Somuncu Baba Dergisi**, No:100, 2009, s. 12-29.

⁷⁹ Ebu Davud Tayalisi, **Müsnedu Ebi Davud et-Tayalisi**, Beyrut, Daru’l-Marife, 1985.

⁸⁰ Mustafa Boran, **Kurani Kerim’de Şükür Kavramı**, Uludağ Ü. SBE, Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 1995, s. 79; Gündüz, **a.g.t.**, s. 4.

⁸¹ Boran, **a.g.t.**, s. 10.

⁸² Gündüz, **a.g.t.**, s. 5.

⁸³ Gündüz, **a.g.t.**, s. 100.

aktaran ayetler de mevcuttur.⁸⁴ Bazı ayetlerde ise peygamberlerin şükretmeleri örnek gösterilmiş ve bu peygamberlerin gönderildikleri kavimlerin nankörlük ve inkarları aktarılmıştır. Şükür Kur'an'da bazı yerde insanlara, nimetlere ya da Allah'a şükür olarak ve bazı yerlerde iman, itaat ya da ibadet anlamında kullanılmıştır.⁸⁵

İslam dini literatüründe şükür ile yakın ilişkili bir kavram olan hamd, şükürden daha kapsamlıdır. Hamd, nimete sahip olmaktan bağımsız olarak, her şartta Yaratıcıyı saygı ile hatırlamaya denir. Şükür ile hamd arasındaki farklar; şükürün bir nimet elde edildiğinde, hamd etmenin ise her koşulda yapılabilmesi⁸⁶; hamdin, hem iyilik hem de güzel nitelikler için bir kimseyi övmeye denilirken, şükürün yalnızca iyiliklere karşı minnettarlık duymayı ifade etmesi,⁸⁷ şükürün kalp, dil ve organlarla mümkün olmasına rağmen hamdın sadece kalp ve dil ile mümkün olması olarak gösterilebilir.⁸⁸ Kur'an'da hamd, Allah-u Teala'nın kullarından kendisini övmelerini istediği için pek çok şekilde onlarca defa geçmektedir.⁸⁹

İslam'da şükür kalp ile şükür (kalp ile kabul), dil ile şükür, organlar ile şükür (o organları Allah'ın tavsiye ettiği şekilde kullanmak) olmak üzere üç çeşittir. Bunun dışında sahip olunan diğer nimetlerin şükürü de, yine kendi cinslerinden hayırlı işler yapmakla mümkündür. Gazali şükreden insanın 3 halinden bahsetmektedir, bunlar sırasıyla ilim, hal ve ameldir. İlim; bize verilenin nimet, verenin Allah, kendisine nimet verilenin de biz olduğumuzu bilmektir. Hal; bunları bildikten sonraki huzur ve nimeti verene sevgi ve saygı duymaktır. Son aşama olan amel; kalp, dil ve organlarla yapılır.⁹⁰

Ayrıca şükür ile ilgili olarak kullanılan sınıflandırmalardan şakir ve şekur ifadeleri öne çıkmaktadır. Bunların anlamını ifade etmenin, İslam'daki şükür anlayışını kavramaya katkı sağlayacağı düşünülmektedir. İslam'daki kullanımı itibarıyla insanlar için kullanılan

⁸⁴ **Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali**, Haz. Ali Özek, Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrı v.d., Ankara, TDV Yay., 1993; Yüksel, **a.g.t.**, s. 70.

⁸⁵ Yüksel, **a.g.t.**, s. 10.

⁸⁶ Gündüz, **a.g.t.**, s. 50.

⁸⁷ "Şükür", Mustafa Çağrı, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Ankara, TDV Yay., 2010.

⁸⁸ Gündüz, **a.g.t.**, s. 50.

⁸⁹ Miran, **a.g.t.**, s. 25.

⁹⁰ İmam Gazali, **İhya'ü Ulumi'd-Din**, C. IV, İstanbul, Karaoğlu Yayıncılık, 1991, s. 3585-3593.

“şakir” kelimesi bir nimete sahip olduğunda şükreden, “şekur” kelimesi ise sahip olmadığı nimetler için de şükreden manalarına gelmektedir.⁹¹ Bir de bunlardan Allah’a ait olan Şakir ve Şekur isimleri vardır ki bu bağlamda Şakir, “şükrün karşılığını veren” ve Şekur, “az da olsa kulun iyi bir ameline fazlasıyla karşılık veren” anlamına gelmektedir.⁹²

İslam dininde secde etmek bir şükür ifade etme yöntemidir. Öyle ki bir hadiste Hz. Peygamber şöyle söylemiştir: “Davud (a.s.) tövbe etmek için secde etmişti. Biz ise şükür olarak secde ederiz.”⁹³ Bir hadiste Hz. Peygamber’in gece boyunca ibadet ettiğini gören eşi Hz. Ayşe, neden bu kadar çok ibadet ettiğini Hz. Muhammed(sav)’e sorduğunda “Allah’a şükreden bir kul olmayayım mı?” cevabını almıştır.⁹⁴ Emmons’ın da bu konuda ifade ettiği şekilde İslam dinindeki namaz, özü itibarıyla Allah’tan istekte bulunma değil, O’na merhameti için şükretme ve bağlılığını ifade etmektir. Ayrıca oruç da, Müslümanlara şükretmeye sebep olduğu için emredilmiştir.⁹⁵ Bu bağlamda Ramazan Bayramı’nın isimlerinden birisi de “Şükür Bayramı”dır. Çünkü Allah, insanların bu ayda yerine getirdikleri sorumluluk ve yaptıkları iyilikleri kusurlarıyla birlikte kabul etmekte ve “Şakir” ve “Şekur” isimlerinin gereğini yerine getirerek onlara teşekkür etmektedir.⁹⁶

İnsanlar arasındaki şükür ve minnet duygularına karşı ise İslam dininin yaklaşımına örnek olarak şu hadis verilebilir: Bir kişi Rasulullah (sav)’e gelerek insanlar içinde iyilik yapmaya en layık olanın kim olduğunu sorunca Hz. Peygamber, ilk 3 defada “annen”, 4. defada “babandır” şeklinde karşılık vermiştir.⁹⁷ Burada anne ve baba için iyiliğe layık olmanın sebebi kişiye Allah’tan sonra insanlar arasında minnet duymaya en çok sebep olan davranışlarda bulunmuş olmalarıdır.

⁹¹ İbn Kayyim El-Cevziyye, **Sabredenler ve Şükredenler**, Çev. Zeynelabidin Tatlılıoğlu, 2. bs., İstanbul, İnsan Yay., 1994.

⁹² “şekur”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Haz. Bekir Topaloğlu, C. 38, Ankara, TDV Yay., 2010, s. 493.

⁹³ Ebu Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şu’ayb Nesai, **Sünenü’n-Nesai**, Haz. Abdülfettah Ebu Gudde, 3. bs., Beyrut, Daru’l-Beşairi’l-İslamiyye, 1988.

⁹⁴ Ebu Abdillah Muhammed b. İsmail b. İbrahim Cufi Buhari, **Sahihü’l-Buhari**, İstanbul, El-Mektebetü’l-İslamiyye, 1979.

⁹⁵ Emmons, **a.g.e.**, 2009, s. 91.

⁹⁶ Ahmet Ak, “Maturidi’nin Şükür Anlayışı”, **AÜİFD**, C. 47, No. 2, 2006, s. 194.

⁹⁷ Buhari, **a.g.e.**

2.2 MATERİYALİZM

1.2.1. Psikolojik Açıdan Materyalizm Kavramı ve Materyalist Eğilim

Materyalizm kelimesi esasen felsefe kökenli olup, “maddenin ezeliliğini, her türlü gerçekliğin özünün veya temelinin maddeye indirgenebileceğini ve dünya ötesi bir hayatın yokluğunu savunan dünya görüşü” anlamına gelmektedir.⁹⁸ “Materyalist” kelimesi de materyalizmden yana olan, maddeci kimse için kullanılmaktadır.⁹⁹ Materyalizm, “materia” ifadesini içermesi sebebiyle günlük dilde maddeye önem vermek anlamında kullanılmaktadır.¹⁰⁰ Materyalizm ilk kez 1971 yılında, Wackman ve Ward tarafından bir araştırmaya konu edilmiştir.¹⁰¹ Materyalist eğilime dair araştırmalar yapmış ve materyalizm ölçeği geliştirmiş olan Belk, materyalizmi “bireyin maddi varlıklara karşı büyük bağlılık duyması” olarak tanımlamış¹⁰² ve materyalizmi kişisel bir özellik olarak görmüş; materyalizm için sahip olma, cimrilik ve kıskançlık olmak üzere üç boyut belirlemiştir.¹⁰³ Belk 1985’teki başka bir çalışmada materyalizmi psikolojik açıdan ele alarak, “bireylerin tüketim aracılığıyla psikolojik iyiliğe ulaşma çabaları” olarak tanımlamıştır.¹⁰⁴ Endüstri dönemiyle birlikte endüstri ürünlerinin bolluğu ve ucuzluğu, bireyleri maddi nesnelere önem vermeye ve materyalist bir hayat tarzını benimsemeye

⁹⁸ Ömer Demir, Mustafa Acar, **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, İstanbul, Ağaç Yay., 1992, s. 233.

⁹⁹ “materyalist”, **Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük**, Haz. İsmail Parlatır vd., 9.bs., C. II, Ankara, TDK, 1998, s. 1515.

¹⁰⁰ Nergis Tamer, **Sürdürülebilir Tüketim Açısından Giysi Satın Alma-Elden Çıkarma Davranışında Güdüşel Satın Alma ve Materyalist Eğilim İlişkisi Üzerine Bir Araştırma**, Galatasaray Ü. SBE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013, s. 50.

¹⁰¹ Cemre Kaya, **Ulusal ve Uluslararası Giyim Markalarını Satın Alma Niyeti Üzerinde Etnosentrizm, Materyalizm ve Dindarlığın Etkisi**, Yıldız Teknik Ü. SBE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2017, s. 16.

¹⁰² Serap Yücel Doğan, “Materyalist Eğilimlerin Demografik Özelliklere Göre Farklılaşmasına Yönelik Bir Araştırma”, **C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C. XI, No:1, 2010, s. 58.

¹⁰³ Ece Devrimağ, **Boşanmanın Genç Yetişkinlerin Öz Saygı, Materyalist ve Kompulsif Satın Alma Eğilimleri Üzerindeki Etkisi: Hatay Örneği**, Mustafa Kemal Ü. SBE, Yüksek Lisans Tezi, Hatay, 2018, s. 20- 21.

¹⁰⁴ Volkan Doğan, **Paranın Algılarına Sembolik Değeriyle Materyalist Eğilimler Arasındaki İlişki**, Eskişehir Osmangazi Ü. SBE, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2012, s. 17.

yöneltmiştir.¹⁰⁵ Materyalizm ölçekleri, bireylerin mutluluk gibi pek çok hedefe ulaşmak amacıyla maddi varlık elde etmeye ne kadar önem verdiklerini tespit etmek için geliştirilmiştir.¹⁰⁶

Araştırmamızda kullandığımız materyalizm ölçeğinin geliştiricisi ve materyalist eğilime dair pek çok çalışma yapmış olan Richins ve Dawson ise materyalizm kavramı için “istenen koşulları ve büyük yaşam amaçlarını elde etmek için maddi varlıklara sahip olmaya verilen değer” tanımında bulunmuşlardır.¹⁰⁷ Buna göre Belk’in kişilik özelliği olarak gördüğü materyalizme Richins ve Dawson bir değer olarak yaklaşmaktadırlar.¹⁰⁸ Richins ve Dawson ayrıca materyalizmin “başarı: bireylerin başarılarını sahip oldukları maddi varlıklar üzerinden değerlendirmek”, “merkeziyet: bireylerin maddi varlık elde etmeyi ne kadar hayatın merkezine koydukları” ve “mutluluk: bireylerin mutlu olmak için maddi varlık elde etmeyi ne kadar etkili gördüğü” olmak üzere üç boyutunu tespit etmişlerdir.¹⁰⁹ Richins ve Dawson’a göre materyalist bireyler, materyalist olmayanlara göre sahip oldukları maddi varlıklara çok daha fazla düşkünlerdir ve sahip olma arzusu onlar için merkezi bir özellik taşır. Ayrıca materyalist bireylerde görülen bazı kişisel özellikler vardır. Bunlardan biri olan cimrilik, materyalizmle pozitif ilişkiye sahiptir ve bu, bireylerin bencil olduklarını gösterir. Yeni bir şeye sahip olduklarında yoğun ve bir o kadar geçici bir maddi tatmin yaşamakta ve bu yüzden devamlı yeni bir şeye sahip olma eğiliminde adeta bir bağımlı olmaktadır.¹¹⁰ Yapılan çalışmalarda bireylerin çocukluk döneminden itibaren büyük oranda sosyal çevreleri, daha sonra ailede benimsedikleri değerlerden etkilenecek materyalist eğilim seviyelerinin belirlendiği görülmüştür.¹¹¹

¹⁰⁵ Yavuz Odabaşı, **Tüketim Kültürü, Yetinen Toplumdan Tüketen Topluma**, İstanbul, Sistem Yay., 2013.

¹⁰⁶ M. Griffin, B. J. Babin, F. Christensen, “A Cross Cultural Investigation of the Materialism Construct Assessing the Richins and Dawson’s Materialism Scale in Denmark, France, and Russia”, **Journal of Business Research**, 57(8), s. 893-900.

¹⁰⁷ Volkan Yeniaras, “İslami Dindarlık, Tutumluluk ve Materyalizm Bir Yapısal Eşitlik Modeli”, **JEBPIR**, C. I, No. 1, 2015, s. 51.

¹⁰⁸ Muhammet Ali Tiltay, **Materyalist Eğilim, Dini Değerler, Marka Bağlılığı ve Tüketici Ahlakı Arasındaki İlişkiler**, Eskişehir Osmangazi Ü. SBE, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2010, s. 9.

¹⁰⁹ Yeniaras, **a.g.m.**, s. 53.

¹¹⁰ Devrimağ, **a.g.t.**, s. 21.

¹¹¹ Purutçuoğlu, **a.g.t.**, s. 20.

Pek çok kişi materyalist eğilimlerinin sebebi olarak kendini güvenceye alma ve iyi hissetme eğilimlerini göstermektedir.¹¹² Ayrıca materyalist eğilimli bireyler; sahip olunan maddiyatın bir başarı göstergesi olarak kabul edilmesi, maddi varlıklara sahip olmanın yaşamda merkezi bir konumda tutulması, mutlu olmak için maddi varlıklara sahip olunması gerektiğini düşünmeleri açısından benzeşmektedirler.¹¹³

Csikszentmihalyi materyalizmi “araçsal materyalizm” ve “nihai materyalizm” olmak üzere ikiye ayırır. Buna göre maddi varlığa sahip olmanın bazı amaçları gerçekleştirmek için araç olduğu durum araçsal materyalizm olarak ele alınırken, maddi varlığa sahip olmanın tek amaç olduğu durumlar nihai materyalizm olarak tanımlanmaktadır.¹¹⁴

Çağdaş insanların daha fazla para, daha fazla kar ve daha fazla tüketim hedeflerine yönelmekte oldukları gözlenmektedir. Bu insanlar hem üretirken hem de tüketirken devletin, devlet bürokrasisinin ve endüstrilerin düzenlediği ve yönlendirdiği bir yaşam biçimine uymaktadırlar. Meseleye psikoloji perspektifinden bakan Fromm’a göre zamanla, bu düzene o kadar alışmaktadırlar ki kaybettikleri bireyselliklerinin ve içsel özgürlüklerinin farkına bile varamamaktadırlar. Bu şekilde bireyler kendi benliklerine yabancılaşmakta, hayattan gerçekten istedikleri ve istemedikleri şeyleri anlayamamaktadırlar. Marx’ın “yabancılaşma” kavramını da bu bağlamda yorumlayan Fromm, bu noktada Marx’ın, idealizm ve materyalizmin bir sentezi olarak gördüğü ve “hümanizm” ve “doğacılık” olarak tanımladığı kendi felsefi sisteminde asıl hedefinin insanın bağımsızlığı ve ekonomik kalıplardan kurtulması ile insan olmanın onurunu ve çevre ile bütünselliğini yeniden kazanması olduğundan bahseder.¹¹⁵

¹¹² N. A. Christopher, v.d., “Materialism and Affective Well-Being: The Role of Social Support”, *Personality and Individual Differences*, C. 37, s. 463-470.

¹¹³ L. M. Richins, S. Dawson, “Consumer Values Orientation For Materialism and Its Measurement: Scale Development and Validation”, **Journal of Consumer Research**, 19(3), 1992, s. 303-316.

¹¹⁴ Tiltay, **a.g.t.**, s. 7.

¹¹⁵ Erich Fromm, **Marx’ ın İnsan Anlayışı**, Çev. Kaan Ökten, 4. bs., İstanbul, Say Yayınları, 2016, s. 18.

Fromm, materyalist eğilimi “sahip olmak” davranışıyla ifade eder. Ona göre “olmak”ın mukabili durumundaki “sahip olmak” davranışında esas kötü olan, bir şeylere sahip olma durumu değil, bunun her şeye yansıtılan bütün bir dünya görüşü olmasıdır. Çünkü bu bakış açısında her şey ve herkes ihtirasın bir nesnesi olabilirken, bu durum bu nesnelere tutunmaya çalışarak kendimizi onların zincirlerine tutsak etmemize sebep olmakta, bu şekilde kendimizi gerçekleştirmemizi ve özgürlüğümüzü engellemektedir.¹¹⁶

Günümüzde nesnelerin anlamı albenileri ve maddi değerleriyle ölçülmeye başlanmış, doyumsuzluk yüceltilmiştir.¹¹⁷ Örneğin bir arabaya sahip olmak, bunu başarabilenler için zorunlu bir ihtiyaçtır. Ancak insan bir arabaya sahip olduktan kısa bir süre sonra kendini ondan daha yeni ve daha iyi modellere sahip olma arzusuna kapılmış bulunmaktadır. Bu ilginin bu kadar kısa süreli olması ve doyumsuzluğun muhtemel birkaç sebebi vardır. Bu durum, arabanın alanın gözünde herhangi bir nesne olmaktan çıkması, bireyin toplumdaki statüsünün ve başkalarını etkileme gücünün bir ifadesi haline gelmesiyle açıklanabilir.¹¹⁸ Bu şekilde yeni bir araba bireyin benliğine yeni bir yön kazandırmış olmaktadır. Öte yandan muhtemel sebeplerden ikincisi bireyin arabayı yenisiyle her değiştirmede bir şeyleri denetleme, bir şeylerin efendisi olma arzusunu tatmin etmesidir denilebilir. Son olarak buna bir de şu bakış açısı ile bir açıklama getirilebilir; kişiyi harekete geçirici öge ne kadar basit ve pasifize edici olursa o kadar çok değiştirilmesi istenir, ne kadar aktifleştirici olursa da etkileme gücü o kadar devamlıdır ve hem içeriğinin hem de dış görüntüsünün değiştirilmesi gerekmez.¹¹⁹

Günümüz toplumlarında kişinin satın alma davranışı bir ihtiyacını karşılamak amacıyla değil, toplumdaki itibarı ve statüsüne yönelik bir güdü taşıyabilmektedir. Artık gerçek zorunlu ihtiyaçlar çoğu birey için ikinci planda kalabilmektedir.¹²⁰ Öte yandan kredi kartları ile harcama kolaylığının bireylerin materyalist eğilimlerini artırmaya teşvik ettiği

¹¹⁶ Fromm, **a.g.e.**, 2017, s. 90.

¹¹⁷ Sayar, **a.g.e.**, s. 177.

¹¹⁸ Köroğlu, **a.g.t.**, s. 50.

¹¹⁹ Fromm, **a.g.e.**, 2017, s. 99-100.

¹²⁰ Erol Sungur, “Postmodern Tüketim Kültürü ve Değişen Müslüman Kimliği”, **Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 5, 2014, s. 142.

de burada bahsedilmelidir.¹²¹ Kişi, parası olmasa bile daha sonra ödeyebileceğini düşünerek, gücünün yetebileceğinden fazla ve ihtiyacının dışında olabilen harcamalar yaparken bulunmaktadır. Bunun psikolojik sebeplerini keşfetmeye yönelik araştırmalar bu noktada önem kazanmaktadır.

1.2.2. Materyalist Eğilim ve Din

Materyalizm akımının dünya çapında yayılması sonrasında 1980’li yılların sonları 1990’lı yılların başlarında bu akım Türkiye’ye de girmiştir.¹²² Bu dönemde İslami dindarlık, Batılı tüketim tarzına tepki göstererek bu tüketim tarzına karşıt bir değer olarak itibar görmüştür.¹²³

Batıdan etkilenen dünya toplumlarında, ahlaki kurallar ile din ve maneviyatın arasının açılmış ve daha az bağlayıcı kılınmış olduğu gözlenmektedir. Karmaşık kuralların, birbiriyle çatışan değerlerin ve ilgi çekici birçok uyarıcının varlığı altında bireylerin ahlaklı bir benlik geliştirmesi zorlaşmaktadır ve bu da genç bireylerde davranış ve kimlik konusunda sorunlara yol açabilmektedir. Seküler toplumlarda metafizik varlık alanı zayıflamış ve manevi öğelerin günlük yaşama müdahale etmesine müsaade edilmemiştir. Bu yüzden manevi kuvvetler, gençlerin davranış ve kişisel kimlikle ilgili sorun ve çatışmalarını aşmasına çok az yardımcı olabilmektedir.¹²⁴

İnsanoğlu bugün kendini hep kendinden daha iyilerle kıyaslamakta ve elinde olanın kıymetini bilmemekte zorlanmaktadır. İnsandaki bu yüksek beklenti düzeyi etik açıdan modernizmin getirdiği en büyük olumsuzluklardan biri sayılabilmektedir.¹²⁵

Normal koşullarda, bireyin hayatta kalabilmesi için gereken şeyler “ihtiyaç” olarak nitelendirilmektedir. Ancak ihtiyacın kapsamı subjektiftir, neyin ne kadarının ihtiyaç olduğu algısı kişiden kişiye değişir. Maslow’un ihtiyaçlar piramidi tabandan tavana, temel

¹²¹ Köroğlu, **a.g.t.**, s. 50.

¹²² Yeniaras, **a.g.m.**, s. 53.

¹²³ Sungur, **a.g.m.**, s. 132.

¹²⁴ Sayar, **a.g.e.**, s. 177-178.

¹²⁵ Tarhan, **a.g.e.**, 2018, s. 142.

olandan lükse doğru bir gelişim seyreder. Özellikle tüketim çağı olan günümüzde, “ihtiyaç” olarak nitelenen nesnelerin sınırı oldukça genişlemiştir. Bunda, endüstrilerin ürettiklerini bireylere kolay satabilmek için reklamlar aracılığıyla o ürünlerin “olmazsa olmaz bir ihtiyaç” olduğu algısı oluşturmaları oldukça etkilidir. Bu şekilde tatminsizliğin sonunun gelmeyeceği açıktır.¹²⁶ Tüketim adeta bir dayatmaya dönüşmüştür.¹²⁷

Eski Ahit’te “senin olan her şeyi terk et, kendini bütün zincirlerden kurtar, ol” denir.¹²⁸ Öte yandan yine Eski Ahit’te konuyla ilgili olarak ibret verme açısından şu kıssa anlatılır: Hz. Musa ve beraberindeki İsrailoğulları, Firavun’dan kurtulup çöle çıktıklarında, İsrailoğulları, Rableri onları her gün sabah ekmek, akşam bıldırcın etiyle beslemesine rağmen, kötü ama garantili yemekleri özlemişlerdir çünkü çölün sahip olamadıkları, belirsiz ortamı onları korkutmuştur. Diğer yandan Rableri onları besleme vaadinin yanında, bir de şart koşmuştur; herkesin yemekten sadece ihtiyacı kadar almasını, kimsenin ertesi güne stokçuluk yapmamasını emretmiştir. Ancak Yahudilerden, sahip olma arzularına yenik düşerek yemek biriktirmeye teşebbüs edenler olmuş, sonuçta yiyecekler kurtlanmış. Tanrı onları dünyaya sahip olma arzuları üzerinden denemiş; sahip olmak ve olmak arasındaki dengede, dünya nimetlerine önem vermeden Tanrıya güvenerek “olmak” yönünde eğilim göstermelerini istemiştir. Aslında dünya üzerindeki dinlerin büyük çoğunluğu, bireyleri “olmak” yönünde davranışlara yönlendirmiştir.¹²⁹

“Hristiyanlığa göre insanın meyil ve enerjisi birbirine ters iki yönde, yani sema ve arza doğru bölünmemelidir. Bu, Matta İncili (6:24)’te, “...Siz hem Tanrı’ya hem para ve servete kulluk edemezsiniz.” şeklinde ifade edilmektedir.¹³⁰ Bu sebeple İncilin ilk biçimlerinde, insanın tüm açgözlülüklerden sıyrılmasının ve mülkiyet arzusunun yıkılması gerektiği ana meselelerden biridir.¹³¹

¹²⁶ Maide Yılmaz, **a.g.t.**, s. 15-18.

¹²⁷ Ahmet Kozakoğlu, Anahtar Tüketicide, İslam, 1999, s. 5; Akt, Maide Yılmaz, **a.g.t.**, s. 26-27.

¹²⁸ Fromm, **a.g.e.**, 2017, s. 73.

¹²⁹ Fromm, **a.g.e.**, 2017, s. 83.

¹³⁰ James, **a.g.e.**, s. 53.

¹³¹ Fromm, **a.g.e.**, 2017, s. 81.

Yahudilerin dünya hayatına, ölümsüz bir ahiret hayatından daha fazla bağlı olmaları sebebiyle Yahudilik¹³², maddeye ve ona sahip olmaya 3 ilahi din arasında en fazla önemi veren din iken¹³³, Hristiyanlık maneviyatı maddiyata tercihin çok yüceltildiği bir çizgidedir. İslam ise bu iki ucun arasında orta yollu bir yaklaşımı benimsemiştir.¹³⁴

İzzetbegoviç'in İslam'ın maddeci eğilimlere karşı duruşu ile ilgili bu yorumundan farklı olarak, Weber'e göre İslam'da fetih ve fetih sonucunda elde edilmesi mübah görülen ganimet anlayışı yanında tasavvuf ve tarikatlarda dünyevi nimet ve lezzetlerden uzak durma anlayışları bakımından birbirine zıt iki ayrı kutup vardır. Ayrıca Weber İslam'ın Mekke dönemini dünyevi nimetlerden uzak, Medine döneminin ise tam tersi dünyevi nimetlere açık bir anlayışta olduğunu öne sürmüştür.¹³⁵

Modern dünya görüşünde bireyler servet kazanmayı öncelemektedirler. İslam anlayışında ise dünya hayatı ve mal-mülk ahiret hayatı için bir sınav aracıdır.¹³⁶ İslam dininde nimetler Allah tarafından insanların önüne sunulmuştur ve bu nimetlere karşı insanların şükredip şükretmemeleri üzerinden bir imtihana tabi tutuldukları anlayışı mevcuttur.¹³⁷ Enfal Suresi 28. ayet bunu teyit etmektedir: “Bilin ki mallarınız ve çocuklarınız birer imtihan vesilesidir ve büyük mükafat Allah'ın katındadır.”¹³⁸ Bu bağlamda madde elde etmenin gereksinimleri karşılamaya yaradığı ve Allah'a şükür nedenlerinden olduğu ifade edilmektedir.¹³⁹ Çünkü Allah kullarının ihtiyaçlarını karşılar ve onların rızıklarına kefildir.¹⁴⁰ İzzetbegoviç meseleyi başka bir boyutundan ele almaktadır. Ona göre: “İslamda madde, birçok güzel ve ulvi değer için vasıta olarak görülmektedir.

¹³² Aliya İzzetbegoviç, **Doğu Batı Arasında İslam**, Çev. Salih Şaban, İstanbul, Klasik Yay., 2011, s. 250.

¹³³ Köroğlu, **a.g.t.**, s. 87.

¹³⁴ İzzetbegoviç, **a.g.e.**

¹³⁵ Sabri Ülgener, **Zihniyet ve Din İslam, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı**, İstanbul, Der Yayınları, Akt. Köroğlu, **a.g.t.**, s. 90.

¹³⁶ Madi, **a.g.m.**, s. 146.

¹³⁷ Hulusi Arslan, “Maturidi'ye Göre Evren ve İnsanın Yaratılış Hikmeti”, **Hikmet Yurdu Dergisi**, No: 4, 2009, s. 80-82.

¹³⁸ **Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali**, Haz. Ali Özek v.d., Ankara, TDV Yay., 1993.

¹³⁹ Ahmed Cemal Muhammed, **İslam İktisadının Üstünlüğü**, Çev. Ali Rıza Temel, İstanbul, Hilal Yayınları, 1971.

¹⁴⁰ Madi, **a.g.t.**, s. 146.

Kuran'ın ahireti dünyevi renklerle tasvir etmesi buna örnek olarak verilebilir.”¹⁴¹ Öte yandan şunu da belirtmek lazımdır ki İslam'da madde, yönetilen bir unsurdur ve madde insanı değil, insan maddeyi yönetir, bu bağlamda dünyevi şeylere ihtiras göstermek hoş görülmez.¹⁴²

Bu bağlamda düşünüldüğünde “İslam dini anlayışında hiç mala sahip olmamak mı tavsiye edilendir?” sorusuna cevaben Gazali bir diğer açıdan şöyle yaklaşmaktadır; “sürekli malını düşünen ve malının hesabını yapan kimsenin mala sahip olmaması, geçinecek kadar malı olunca rahat ibadet edenin ise geçinecek kadar malının olması daha iyidir.”¹⁴³ İslam'da fıkhi açıdan ihtiyaçlar üç çeşit sınıflandırmaya tabi tutulmuştur, bunlar; zorunlu ihtiyaçlar, rahatlık ve kolaylık sağlayanlar ve lüks eşyalardır. Zorunlu ihtiyaçlar kişinin hayatını devam ettirmesi için kullanması gereken yiyecek, içecek, giyecek, ev, ev eşyası, araba, iş aletleri vs. iken, rahatlık ve kolaylık sağlayan eşyalar da tüketende vakit tasarrufu sağlamaya yaramaktadır. Ancak bir eşyanın bu kategorilerden hangisine girdiği, toplumsal, bireysel ve bireyin çevresiyle ilgili olan şartlara da bağlıdır. Ayrıca kişinin ihtiyacından fazla olan mal için belirli şartlar sağlandığında, yoksullara zekat vermesi gerekmektedir.¹⁴⁴ Kur'an'da Furkan suresi 67. ayette “..onlar ki harcadıkları zaman ne israf ederler, ne de cimrilik yaparlar” ifadesi geçmektedir. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda, İslam'ın ne ölçüsüz harcamayı ne de çok tutumlu olmayı tasvip etmediği, maddiyat konusunda dengeli olmayı, orta yolu tavsiye ettiği çıkarımına varılabilir.

Bu verilerden hareketle Semavi dinlerin genel olarak madde elde etmeye temkinli yaklaştığı, insanın bu konuda hırsla kapılmasını doğru bulmadıkları ve madde elde etmenin bir amaç olarak görülmemesi gerektiği konusunda ortak sayılabilecek yönlerinin olduğu ifade edilebilir.

¹⁴¹ İzzetbegoviç, **a.g.e.**, s. 278.

¹⁴² Muhammed, **a.g.e.**, s. 16.

¹⁴³ İmam Gazali, **Kimya-yı Saadet: Mutluluğun Formülü**, Çev. Faruk Meyan, C. I, İstanbul, Bedir Yay., 1969.

¹⁴⁴ Maide Yılmaz, **a.g.t.**, s. 44-47; Köroğlu, **a.g.t.**, s. 95.

2.3 ERGENLİK DÖNEMİ

1.3.1. Ergenlik Dönemi Tanımı ve Özellikleri

“Ergenlik”, Latince “büyüme” ya da “olgunlaşma doğrultusunda büyüme” anlamına gelen “adolescere” fiilinden türeyen bir kelimedir¹⁴⁵ ve “biyolojik, zihinsel ve sosyal açıdan bir gelişme ve olgunlaşmanın yer aldığı, çocukluktan yetişkinliğe geçiş dönemi” olarak tanımlanmaktadır.¹⁴⁶

Çocuk ailesinin gözetim ve himayesine daha az ihtiyaç duymaya başladığında, fiziksel ve hormonal gelişim olgunluğa yaklaşmaya başladığında ve bu olgunluk çocuğu toplumda sorumluluk almaya zorlamaya başladığında ergenlik de başlamıştır. Dolayısıyla ergenliğin başlangıcı bireyden bireye değişiklik göstermekle beraber, ergenlik dönemini hiç bitiremeyen bireylerin sayısı da azımsanamayacak derecededir.¹⁴⁷

Ergenlik kavramı, ortaya çıkışı itibariyle genç bir kavramdır. Geçmiş asırlarda bireyler çocukluktan yetişkinliğe direkt geçiyorlardı ve ergenlik gibi bir ara dönem algıları yoktu. Çünkü ekonomik ve toplumsal şartlar sorumluluk alma yaşını aşağıya çekmeye zorlamaktaydı.¹⁴⁸ Geçmişte tarım ve hayvancılıkla geçinen kültürlerde insanlar toprağı işleyerek ve ekonomik bağımsızlıklarını kazanmış olarak evlenebilecek yaşa geldiklerinde artık bir yetişkin olarak kabul görmekteydiler. Ayrıca sosyal çevreleri ile ilişkileri bugüne kıyasla çok daha fazla iken, bugün genç (ergen) bireyler yirmili yaşlara kadar ekonomik bağımsızlığını kazanamaz durumdadırlar.¹⁴⁹

Ergenlik dönemi genellikle 13-20 yaşlarını içine alan dönemdir. Kızlar erkeklere göre daha erken ergenliğe girmekte ve daha erken bu dönemi bitirmektedirler. Ergenlik dönemindeki bireyden beklenenler belli başlı olarak; ani olarak değişen ve gelişim gösteren bedensel özelliklere uyum, yaşlıları arasında sosyal bir uyum gösterme, aileden

¹⁴⁵ **Sosyal Bilimler El Sözlüğü**, Ed. Erhan Arda, Haz. Erhan Arda, Necla Kılıçgedik, Selahattin Bakan vd., İstanbul, Alfa Yay., 2003, s.181.

¹⁴⁶ Kula, 2001: 33-35, Akt.: İsmail Akyüz, **a.g.e.**

¹⁴⁷ Adams, **a.g.e.**, s. 15-16.

¹⁴⁸ James F. Adams, **Ergenliği Anlamak**, Haz. Bekir Onur, Ankara, İmge Kitabevi, 1995, s. 13-14.

¹⁴⁹ Adams, **a.g.e.**, s. 35.

bağımsız hareket edebilme¹⁵⁰, meslek seçimi, yetişkin sosyal statüleri ve evliliğe duygusal ve psikolojik hazırlanma olarak özetlenebilir.¹⁵¹ Ancak artık ergenlik dönemi daha erken yaşlarda başlamakta ve bireylerin meslek sahibi olma, iş hayatına atılıp parasal olarak kendi ayakları üzerinde durabilme ve evlenme yaşlarının günümüzde ileriye atılmış olması sebebiyle daha geç bitmektedir. Önceki kuşaklarda çocukluktan yetişkinliğe geçiş 3-5 yıl civarı sürerken şimdi hemen hemen on beş yılı almaktadır.¹⁵² Bunun sonucu olarak, hayata dair sorumluluk alma yaşı da yükselmektedir.

Ergenlik dönemindeki bireyin yaşadığı ruhsal iniş çıkışlar, dinsel bocalama, çelişki ve bunalıma sebep olabilir, bu durum bu dönemin doğal bir yansımasıdır.¹⁵³ Ergen, zihinsel olarak soyut düşünme kapasitesi kazanması ve arayışlarının yoğun olması sebebiyle dini ve metafizik konuları düşünmeye ve eskisinden çok daha yoğun bir şekilde bu alanla ilgilenmeye başlar. Ergenlik döneminin ilk yılları olan 12-13 yaşlarında ergen birey Allah'ı şekilsiz, soyut ve hiçbir şeye benzemeyen bir varlık olarak algılamaya başlar. Bazı ergenlerde Allah'ın varlığı konusunda yoğun düşünme dönemleri olur. Bunun akabinde bunalım, bağımsızlık, kendini ifade etme dürtüleriyle birlikte artan “tenkitçilik” sonucu ergen bireyde her şeyi tenkide tabi tutma, her şeyi zihinsel olarak anlama ve bunları yaşanan hayatla bağdaştırma isteği duyar. Dini inançlar ne kadar tutarlı ve mantıklı görünürse, bunlar hakkında tartışmak o kadar zevk verici hale gelir. Ergenlerin içinde bulunduğu bu şüphe ve çatışma dönemi genelde zihinsel ve mantıksal olmaktan çok duygusal kökenlidir.¹⁵⁴

Ergenlik dönemindeki dini şüphe ve çatışmaların görülme sebepleri:

1- Gelişen bağımsızlık duygusunun otoritelere karşı isyana teşvik etmesi,

¹⁵⁰ Hayati Hökelekli, **Çocuk, Genç Aile Psikolojisi ve Din**, İstanbul, DEM Yay., 2009, s. 113.

¹⁵¹ Karacoşkun, **a.g.e.**, s. 100-101.

¹⁵² Sayar, **a.g.e.**, s. 43-44.

¹⁵³ Abdülkerim Bahadır, “Ergenlik Döneminde Dini Şüphe ve Tereddütler”, **Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi**, Der. Hayati Hökelekli, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2002, s. 256-275.

¹⁵⁴ Hayati Hökelekli, **Din Psikolojisi**, Ankara, TDV Yay., 1993, s. 265-272.

2- Gelişen cinsel dürtüler sonucu nefsi istekler ile dini ahlak kurallarının karşı karşıya kalması,

3- Yoğunlaşan hayatı anlamsız bulma eğilimi,

4- Günlük hayat ile bilimin din ile çeliştiği fikirleri,

5- Din görevlisi ve/veya dindar kimselerin bazı tavırları,

6- Yetersiz ve/veya yanlış dini bilgi ve bir rehberin olmayışı olarak sıralanabilir.

Ergenliğin son dönemi olan 18-21 yaşlarında dini bunalım, şüphe, çatışma ve dini arayışlar sona ermeye başlar, birey duygusal ve zihinsel açıdan daha istikrarlı bir döneme girer. Şüphe ve çatışma döneminin nasıl yönetildiğine, bireyin eğilimine ve çevrenin de bir miktar etkisiyle dini konuda bir tavır belirlenmiş olur. Kimi ergenliğe daha az dindar girip daha çok dindar çıkabilir, kimi dini tavrını aynen koruyarak, kiminin dindarlığında azalma ya da kiminin dine karşıt bir görüş geliştirme şeklinde bu dönemi geride bırakabilir.¹⁵⁵

1.3.2. Ergenlik Döneminde Gelişim

Erikson'un psikososyal gelişim kuramına göre ergenlik dönemi, her biri iki uçlu bir gerilimden oluşan dönemlerden "kimlik kazanmaya karşı rol karmaşası"na denk gelmektedir. 12-18 yaşları arasını kapsayan bu dönemde en belirgin özellik, çocukluktan yetişkinliğe geçişte yaşanan "kimlik krizi"dir. Birey fiziksel ve duygusal olarak gelişirken aynı zamanda içgüdüsel olarak kendi kimliğini, kendine ve dünyaya bakış açısını belirlemeye çalışmak zorunda hissetmekte ve bunun gerilimini duymaktadır.¹⁵⁶ Bu gerilimden başarılı bir şekilde çıkarsa kendine ait olduğunu düşündüğü kimliği oluşturmuş, gerilimi başarısız atlatırsa rol karmaşasından çıkamamış olmaktadır.¹⁵⁷ Bu açıdan Erikson,

¹⁵⁵ Hökelekli, **a.g.e.**, 1993, s. 272-281.

¹⁵⁶ Faruk Karaca, **Dini Gelişim Psikolojisi**, Trabzon, Eser Ofset, 2016, s. 151-153.

¹⁵⁷ **Din Psikolojisi El Kitabı**, Ed. M. Doğan Karacoşkun, 3. bs., Grafiker Yayınları, Ankara, 2015, s. 102-103.

dini bir kişilik olarak gördüğü Luther'in gençlik döneminde yaşadığı kimlik krizinden de yola çıkarak ergenlik dönemindeki kimlik krizi ile dini kimliği bağdaştırır.¹⁵⁸

Ergenlik dönemi, Piaget'in zihinsel gelişim kuramında Soyut İşlemler Dönemi'ne denk gelmektedir. 12-17 yaşları arasını kapsayan bu dönemde birey zihinsel olarak, çocuk zihninden yetişkin zihnine geçiş dönemindedir. Bir yetişkin kadar düzgün problem çözüp karar verebilmek için bir dizi tecrübe geçirmesi gerekecektir. Bu dönemin en belirgin özelliği soyut kavramları çocukluğa nispeten çok daha iyi kavrayabilme, soyut düşünme becerisini kazanmış olmaktır. Fiillerde niyetin önemi kavranmış olur.¹⁵⁹ Ancak otuz yaşına kadar bireylerin yaklaşık üçte birinin soyut işlemlere geçemediği, yetişkinlerin %35'inin hiçbir zaman soyut işlemlere ulaşamadığı belirtilmektedir.¹⁶⁰

Fowler'ın İnanç Gelişim Kuramı'nda ergenlik dönemi, ilk ergenlik dönemindeki Sentetik(geleneksel) İnanç ve son ergenlik dönemindeki Bireysel (Düşünmeye dayalı) İnanç evrelerine denk gelmektedir. Fowler'ın ilk ergenlik döneminde oluştuğunu söylediği sentetik/geleneksel inanç evresinde ergenliğe giren birey, soyut kavramlarla ilişki içine girer ve Yaratıcıya daha fazla ilgi duymaya başlar ve daha kişisel bir perspektiften bakar. Yakın çevresinde mevcut olan görüşlerden başlayarak, karşısına çıkan hayat görüşlerinden uygun olanı benimseme arayışına girer. Ergenin eleştirel yaklaşımdan, düşünmeden benimsediği fikirler onun ideolojisi konumuna gelir. Fowler için bu dönemdeki din algısı da böyledir ve ergen birey din ile ilgili düşüncelerini tam manasıyla köklendirmeden isimden de anlaşılacağı üzere “yapay” olarak benimser. Bireysel ve düşünmeye dayalı inanç döneminde ise benimsenen fikir ve tutumlar yeniden düzenlenir ve daha mantıklı bir süzgeçten geçirilerek temel bir zemine oturtulur.¹⁶¹ Bu şekilde fikirler içselleştirilir ve birey tarafından bilinçli bir şekilde benimsenir.¹⁶²

¹⁵⁸ Karacoşkun, **a.g.e.**, s. 48.

¹⁵⁹ Karacoşkun, **a.g.e.**, s. 106-107.

¹⁶⁰ Adams, **a.g.e.**, s. 239.

¹⁶¹ Karacoşkun, **a.g.e.**, 113-114.

¹⁶² Ali Köse, Ali Ayten, **Din Psikolojisi**, İstanbul, Timaş, 2012, s. 118.

Goldman'ın öne sürdüğü bir kuram olan Dini Düşünce Gelişim Kuramına göre ise, çocukluk döneminde “çocuk, dini gerçekliği kavrama kapasitesine sahip olmadığı için bir dindarlık öncesi aşaması geçirmektedir ve bu süreçte gelişimini hayal ve duyguların eşliğinde sürdürür.”¹⁶³ Bu dönem sonrasında “dindarlık altı” ve daha sonra “kişisel” denilen iki evre daha geçirir. Ancak Goldman'a göre çocukların çoğu henüz ikinci aşamada takılı kalır. Goldman buna sebep olarak, henüz soyut düşünme yeteneği oluşmayan çocuğun kutsal kitapların içeriğiyle erken yüzleşmesi olduğunu öne sürer. Çocukların ve ergenlerin yaşları ile Piaget'nin öne sürdüğü düşünme düzeyleri arasında yüksek bir ilişki olduğu bulgusuna ulaşan Goldman, bilişsel gelişime paralel olarak beş dini düşünce dönemi ortaya koyar. Ergenlik dönemi, bu dönemler içinden Somut Düşünce Döneminin bir kısmı (7-8 yaştan 13-14 yaşa kadar), İkinci Geçiş Aşaması ve Soyut Düşünce Dönemi'ni (13-14 yaş ve sonrası) içine alır. Somut düşünce döneminde dine dair somut ve lafzi algılar hakim iken, antropomorfik ve cezalandıran bir Tanrı algısı yerleşiktir. Öte yandan soyut düşünce dönemi tıpkı Piaget'deki soyut işlemler dönemine benzer, farklı olarak Goldman bu dönemi dini düşünceye yorumlarken bireysel zihinsel farklılıkların çocukluk döneminde dinsel gelişim üzerinde etkili olduğundan bahseder.¹⁶⁴

Son olarak Fritz Oser'in Dini Yargı Gelişimi Kuramı'ndan bahsedecek olursak, 5 evreyi şu şekilde özetleyebiliriz:

1. Büsbütün Kararlılık Yönelimi (Bu aşamada Tanrı'nın buyruklarını yerine getirme zorunluluğu ve katı kurallar yerine getirilmezse Tanrı bireyi cezalandırır inancı hakimdir.)

2.Karşılıklı İlişki Yönelimi (Bu aşamada Tanrı'nın istekleri yerine getirilirse karşılığında elde edilecek faydalara inanç hakimdir.)

3.İrade Yönelimi

¹⁶³Bekir Onur, **Gelişim Psikolojisi, Yetişkinlik, Yaşlılık, Ölüm**, 3. bs., Ankara, İmge Kitabevi, 1995; Karacoşkun, **a.g.e.**, s. 115.

¹⁶⁴ Karacoşkun, **a.g.e.**, s.115-117.

4. Özerklik ve Tanrısal Plan Yönelimi (Bu aşamada Tanrıya karşı sorumluluk bilinci yanında kişinin kendi bireyselliği daha ön plandadır.)

5. Evrensel İletişim ve Dayanışma Yönelimi (Bu aşamada kişi Tanrıya karşı koşulsuz bir sevgi ve ilgi duyar ve Tanrıya karşı bu muhabbet kişinin davranışlarının tümüne yansır.)

Ancak bu kuramda diğer kuramlardan farklı olarak yaş dönemlerine göre ayırım yapılmamıştır. Bu nedenle ergenlik dönemine denk gelen sabit bir dönem yoktur.¹⁶⁵

Genel olarak ergenlik döneminde farklı fikirlere olan ilginin yüksekliği sebebiyle ortaya çıkan yoğun şüpheler din konusunda da kendisini gösterir. Şüphe, ergen bireyde suçluluk ve gerginlik duygularını aktifleştirir. Ergenlik döneminin sonlarına doğru kişi, dine karşı üç farklı tutumdan birini benimser. Bunlar, ya dine karşı ilgisizlik, ya dine daha fazla bağlanma ya da çocukluktaki dini durumunu aynen koruma ve devam ettirme şeklindedir. Birey, bu 3 tutumdan birini benimsemiş bir şekilde ergenlik döneminden çıkar.¹⁶⁶

Ergenlik dönemi İslami literatürde akıl-baliğ olmak ile başlamaktadır. Buna göre aklen doğruyu ve yanlış ayırt edebilen ve bedensel olarak gelişen birey dini emir ve yasaklara muhatap olmaktadır. Ergenliğin ilk yıllarında soyut düşünme yeteneği gelişir, vicdan gelişir, suçluluk ve günahkarlık duyguları yoğun bir şekilde yaşanır, tövbe ve dine dönüş görülür. Soyut düşünmenin ortaya çıkması ile beraber ergen, insanbiçimci Tanrı tasavvurunun yerine zamandan ve mekandan münezze, eşi ve benzeri olmayan, ezeli ve ebedi bir Allah düşüncesine ulaşmaktadır.¹⁶⁷

Dindarlığın ergenler açısından diğer gelişim dönemlerine dair araştırma sonuçlarında olduğu gibi psikolojik iyi oluşlarına katkı sağladığı yurtiçi ve yurtdışı pek çok araştırma sonucu görülmüştür. Bunlardan Gürsu'nun 2011'de Konya'da ergenlik

¹⁶⁵ Karacoşkun, **a.g.e.**, s.117-119; Onur, **a.g.e.**

¹⁶⁶ Karacoşkun, **a.g.e.**, s.121-122; Onur, **a.g.e.**

¹⁶⁷ Ramazan Çoban, **Ergenlikte Dini Gelişim**, Süleyman Demirel Ü. SBE., Yüksek Lisans, 2013.

döneminde psikolojik sağlık ve dindarlık ilişkisini incelediği çalışmasında, ergenlik döneminde dindarlık ile depresyon, anksiyete, somatizasyon olumsuz benlik ve hostilite arasında negatif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur. Ayrıca Öztürk'ün 2017'de Çorum'da ergenlerde dindarlık ile öznel iyi oluşlarının incelediği çalışmasında, lise öğrencilerinin dindarlıkları ile öznel iyi oluşları arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki bulunmuştur. Ayrıca dindarlığın öznel iyi oluşun anlamlı bir yordayıcısı olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Diğer yandan dinin depresyon dışındaki bazı olumsuz faktörlere karşı da azaltıcı etkisinin olduğunu gösteren çalışmalar bulunmaktadır. Altaş'ın 2018'de lise öğrencilerinde DKAB eğitimi ile saldırganlık arasında dindarlık ve ahlaki olgunluğun aracılık rolünü incelediği çalışmasında, öğrencilerin ortalama dindarlık puanının maksimum 5 puan üzerinden 3 olduğu, elde edilen bulgular arasındadır. Ayrıca bulgular arasında Hz. Muhammed'i model aldığını belirten öğrencilerin aynı zamanda en düşük saldırganlık puanına sahip olmaları da dikkat çekicidir.

Ergenlerde dindarlık ile ilgili yapılan çalışmalarda genel olarak demografik değişkenler açısından dindarlığın farklılaştığı bulunmuş, bu değişkenlerin hangisinin farklılaştığı araştırmadan araştırmaya fark göstermiştir. Ayrıca dinin depresyon, psikolojik iyi oluş, mutluluk, hayat memnuniyeti ile ilişkisi hem yurtdışı hem de yurtiçinde, ergenlik dönemi bazında incelenen yaygın konulardan olmakla birlikte, genel olarak dindarlığın psikolojik iyi oluş, mutluluk ve hayat memnuniyeti ile pozitif yönde¹⁶⁸, depresyon ile negatif yönde anlamlı ilişkisi¹⁶⁹ tespit edilmiş ve ergenlik dönemi bu açıdan diğer gelişim dönemleri ile aynı sonuçları vermiştir.

2.4 DİNİ- MANEVİ YAŞAM

¹⁶⁸Yusuf Öztürk, **Ergenlerde Dindarlık ile Öznel İyi Oluş Arasındaki İlişkinin İncelenmesi(Çarşamba Örneği)**, Hitit Ü., SBE, Yüksek Lisans, Çorum, 2017.

¹⁶⁹Orhan Gürsu, **Ergenlik Döneminde Psikolojik Sağlık ve Dindarlık İlişkisi**, Selçuk Ü. SBE, Doktora, Konya, 2011.

Din kelimesi sözlükte; tutulan yol, itaat, örf, adet, ceza ve mükafat, millet vb. anlamlara gelmektedir.¹⁷⁰ Dinin çerçevesinin çizilmesinin zor olması sebebiyle objektif ve genel geçer bir din tanımının yapılması da zordur.¹⁷¹ Onay'ın ifade ettiği üzere din, insan ile Yüce Varlık arasındaki manevi bağlantı kapsamında oluşan ilişkiler toplamıdır.¹⁷² Öte yandan “dindar kime denir?” sorusuna cevaben, sosyal bilim perspektifinden yaklaşılabilecek olursa; ilahi bir varlığa ve güce inanma ile dini bir cemaate mensubiyet dindar sayılan bireyin özelliklerindendir denilebilir.¹⁷³

Dindarlık, bireyin gündelik hayatta dine verdiği önemi, bireyin dine inanma ve bağlanma derecesini gösteren sübjektif olarak algılanan bir kavramdır.¹⁷⁴ Türkçe’de “dindar” kelimesi “din kurallarına bağlı, din inancı güçlü kimse”, “dindarlık” da “dindar olma durumu” olarak ifade edilmektedir.¹⁷⁵ “Din”, bireylerin hayatını şekillendiren kurallar bütünü iken olan sübjektif bir gerçekliğe karşılık gelirken, “dindarlık” dini kuralların bireysel ve toplumsal hayata aktarılmış şeklidir.¹⁷⁶ Birey bazında “dini- manevi yaşam” ile “dindarlık” ifadeleri Türkçe literatürde aynı kullanım alanına sahiptirler.¹⁷⁷ Dindarlık, belirli bir dini geleneğe ait olan kişinin gözlemlenebilen davranışları ile ilgili iken; maneviyat, gözlem dışında kalan ruhsal deneyimleri ifade eder.¹⁷⁸ Öte yandan din kurumsal, dindarlık kurumsallıktan bireyselliğe doğru bir yönelim¹⁷⁹ iken; maneviyat dindarlıktan daha bireysel bir yönelimdir. Bizim çalışmamızda dindarlık değil, dini-manevi yaşamı konu edinmemizin sebebi de her ne kadar Türkiye’de dindarlık ile maneviyatın

¹⁷⁰ Yahya Turan, **Kişilik Özellikleri ve Dinsel Yönelimler Üzerine Bir Araştırma**, Marmara Ü. SBE, Doktora Tezi, İstanbul, 2009, s. 91; Miran, **a.g.e.**, s. 4.

¹⁷¹ Recep Yaparel, “Dinin Tarifi Mümkün mü?”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, No:4, s. 403-414.

¹⁷² Ahmet Onay, **Dindarlık, Etkileşim ve Değişim**, DEM, İstanbul, 2004, s. 17.

¹⁷³ David M. Wulff, **Din Psikolojisine Genel Bir Bakış**, Çev. Mustafa Koç, **İslami Araştırmalar Dergisi**, C: 17, No: 3, s. 253.

¹⁷⁴ İsmail Akyüz “Türkiyede Gençlik, Din ve Değerler Konusunda Yapılan Ampirik Araştırmaların Yöntem ve İçerik Analizi”, **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: XVII, No: 30, 2014.

¹⁷⁵ **Türk Dil Kurumu Sözlüğü**, (Çevrimiçi), <http://sozluk.gov.tr>, “dindar”, “dindarlık”, 14.07.2019.

¹⁷⁶ A. Köse, A. Ayten, **Din Psikolojisi**, s. 109.

¹⁷⁷ Wulff, **a.g.m.**, s. 254.

¹⁷⁸ A. Yapıcı, A. Koçak, “Türkiye’de Ruh Sağlığı, Maneviyat ve Dindarlık: Meta-Analitik Bir Değerlendirme”, **Din, Değerler ve Sağlık**, Ed., Hayati Hökelekli, DEM, İstanbul, 2017, s. 70.

¹⁷⁹ D. Oman, C. H. Thoresen, “Din ve Maneviyat Sağlığı Etkiler mi?”, **Din ve Maneviyat Psikolojisi: Yeni Yaklaşımlar ve Uygulama Alanları**, Ed. İhsan Çapcıoğlu, Ali Ayten, Çev. Özer Çetin, Ankara, Phoenix Yayınları, 2013, s. 302.

kullanımı aynı olsa da; psikolojinin kurumsaldan ziyade bireyseli tercihe yönelmesi sonucu, din psikolojisinin de daha kurumsal olan “dindarlıktan”, daha bireysel olan “maneviyata” yönelmesidir.¹⁸⁰ Psikoloji toplumları değil bireyleri inceler. Dolayısıyla din psikolojisinin dinin bireysel yönünü ele alması da tabiidir. Ayrıca burada maneviyat ile dindarlığın bir farkına daha değinmek yerinde olacaktır ki o da şudur: “Bir Tanrı’ya ya da bir dine inanmayan kişilerin dindarlığından söz edilemezken, bu kişiler manevi tecrübe yaşayabilirler. Manevi tecrübeler bu bakımdan ikiye ayrılmaktadır; yatay anlamda aşkınlık ifade eden ve dikey anlamda aşkınlık ifade eden maneviyat. Dikey aşkınlık, insanın üzerinde bir gökselliğin tasviri iken, yatay aşkınlık “doğa ana” örneğindeki gibi bu dünyaya ait bir şeyin kutsallaştırılmasıdır. Bu bağlamda inançsız kimseler dindar kategorisinde değerlendirilemeseler de aşkınlığa sahip bir maneviyat deneyimi yaşamaları mümkündür.¹⁸¹

Dindarlığı ölçme çalışmaları ilk kez 1940’lı yıllarda Batıda yapılmış olup, 1960’lı yıllarda ileri teknik ölçümler kullanılmaya başlanmış ve bu çalışmaların çoğunluğu Hristiyan dindarlığının ölçülmesine yönelik olmuştur.¹⁸² Ülkemizde dindarlığı ölçme çalışmaları yine bu tarihlerde yani 1960’larda başlayıp 1980’lerde hız kazanmıştır. Ülkemizde Allport’un ölçeği gibi Batı’da oluşturulan ölçeklerin tercüme edilmesi yanında; Uysal’ın 1995’te geliştirdiği dindarlık ölçeği, Onay’ın 2004’te geliştirdiği dini yönelim ve Ok’un 2011’de geliştirdiği dini tutum ölçekleri Türkiye’de geliştirilen ölçeklerdendir.¹⁸³

İlk dönem psikoloji çalışmaları dine tek boyutlu yaklaşırken, sonrasında bu tutum değişerek dini çok boyutlu ele alan yaklaşımlar olmuştur.¹⁸⁴ Bunlar arasında William James, dinin insan hayatındaki önemli fonksiyonlarının altını çizmiş ve dini çok boyutlu olarak ele almıştır. James’in dini yapının içindeki teslimiyet, özveri ve fedakarlık gibi

¹⁸⁰ Wulff, **a.g.e.**, Çev. Mustafa Koç, s. 254; Sevde Düzgüner, “Psikoloji Literatüründe Maneviyat Kavramı”, **Maneviyat Psikolojisi**, Ed. Mustafa Atak, İstanbul, Elit Kültür, 2016.

¹⁸¹ K. Sevinç, M. Güven, T. Metinyurt, “Dindar ve Spiritüel Olmama (DİSOL) Ölçeğinin Türkçe’ye Uyarlanması”, **Çanakkale Onsekiz Mart Ü. İlahiyat Fak. Dergisi**, No: 6, 2015, s. 63.

¹⁸² Onay, **a.g.e.**, s. 43.

¹⁸³ Köse, Ayten, **a.g.e.**, s. 122.

¹⁸⁴ Köse, Ayten, **a.g.e.**, s. 121.

öğelerin insan ruhunu canlı tuttuğunu ve dinin, her durumda zorunlu şeyi kolaylaştırıp mutluluk kaynağına dönüştüren bir insan yeteneği olduğunu düşünmesi dikkat çekicidir.¹⁸⁵

Dini Yaşamın Boyutları Hökelekli'ye göre “genişlemesine”, “uzunlamasına” ve “derinlemesine” olmak üzere üç perspektiften ele alınmaktadır. Buna göre dini yaşamın genişlemesine boyutları Glock ve Stark'ın sınıflamasıyla: “inanç, ibadet, tecrübe, bilgi ve etki” olmak üzere beş boyutludur.¹⁸⁶ Dinin uzunlamasına boyutları Gazali'nin sınıflandırması ile İman(taklit), fikir(ilim), ve marifet(zevk, şevk) olmak üzere üç boyuttan oluşur. Buna göre “iman” boyutunda inanılan konu üzerinde geniş düşünme olmadan taklit yoluyla benimseme hakimdir. “Fikir” boyutunda dini inanca dair mantıklı delil arama ve inancını sağlam mantıki temellere oturtma görülür. “Marifet” boyutu ise “İlahi Varlık” ile doğrudan irtibat kurma isteğiyle oluşan psikolojik tecrübelerden oluşur. Dinin derinlemesine boyutları” ise Allport'un sınıflandırması ile “dış güdümlü din” ve “iç güdümlü din” olmak üzere iki boyuttur. Buna göre dış güdümlü dini yaşayışa sahip kimseler dini çevresel amaçları için tatbik etmekte, iç güdümlü dini yaşayışta ise, herhangi bir dışsal faktörden bağımsız olarak tamamen içten gelen somut yarar amacı taşımayan, tamamen içsel motivasyon kaynaklı benimsenmiş ve kişilikleşmiş dini yaşam ön plandadır.¹⁸⁷

Psikanaliz ekolünün kurucusu S. Freud dini bir nevroz, dini ritüeller olan ibadetleri de nevrotiklerin saplantılı davranışları olan obsesyon olarak görmüş; Tanrı'yı çocukluk dönemindeki Oidipus kompleksine dayandırarak bireylerin 3-5 yaş dönemindeki baba figürünün yerini ilerleyen zamanlarda Tanrı figürünün aldığını öne sürmüştür.¹⁸⁸ Buna göre Tanrı aslında kesinlikle gerçekte mevcut değildir.¹⁸⁹ Freud'un dine karşı bu olumsuz tutumuna rağmen, aynı psikanaliz ekolünden olup, dini hayatı olma ve sahip olma ile

¹⁸⁵ William James, **a.g.e.**, s. 60-61.

¹⁸⁶ Köse, Ayten, **a.g.e.**, s. 110; Asım Yapıcı, **Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık**, Adana, Karahan Kitabevi, 2007, s. 25.

¹⁸⁷ Hökelekli, **Din Psikolojisi**, s. 73-78; G. Allport, **Birey ve Dini**, Çev. Bilal Sambur, 2. bs., Ankara, Elis Yayınları, 2014.

¹⁸⁸ Sigmund Freud, **Totem ve Tabu**, Çev. Niyazi Berkes, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1971, s. 42-43.

¹⁸⁹ Ümit Horozcu, **Din Psikolojisi Ders Kitabı**, İstanbul, Rağbet Yayınları, 2015, s. 81; Ali Köse, **Freud ve Din**, İstanbul, İz yayıncılık, 2000.

ilişkilendirmesi aynı zamanda bu araştırmanın hareket noktasını belirleyen Fromm'a göre din, kişiye güven veren ve sosyal hayatına katkı sağlayan tamamen kişisel bir tecrübedir. Fromm dini şöyle tanımlar: “Bir topluluğun bireylerince paylaşılan ve o bireylere belli bir yöneliş, belli bir bağlanma amacı kazandıran herhangi bir düşünce ve eylem sistemine din denir.”¹⁹⁰ Dine, sunduğu faydalar açısından yaklaşan Fromm, dinin insan hayatına pek çok katkısı olduğundan bahseder. Örneğin, kişi kendisini, yeteneklerini, sevdiği ve hoşlanmadığı şeyleri ve potansiyelini yeterince tanıyamazsa, temel olan bu kimlik ihtiyacını kendi dışında başka bir kaynağa güç atfedip onunla özdeşleşerek gidermeye çalışır. Ayrıca Fromm'a göre kişinin kimlik ihtiyacının yanında bir de köklülük ihtiyacı vardır. Buna göre kökleri doğada olan insan doğadan kopmak istemediği, yine doğaya sığınmak ve bu şekilde güvende olmak istediği için bir dine mensup olabilir. Bu, doğasal birtakım güçlere, doğanın kendisine ya da hayvanlara tapan bireyler için geçerlidir. Fromm ayrıca küçükken bir anneye bağlanmayı, yetişkin olunca bir Tanrıya bağlanmak şeklinde dönüştürmenin de aynı köklülük ihtiyacından doğabileceğini söyler. Bir bağlılık nesnesine ihtiyaç ve adalet, özgürlük ve sevgi gibi erdemlerin hakim olduğu bir dünya arzusu kişinin dine yönelme sebeplerinin diğerleridir.

Fromm, herhangi bir dine sahip olmayan hiçbir topluluğun olmadığını, çünkü kişinin bir Tanrı/ Tanrılar ya da bir sınıf, parti, millet, taş vb. herhangi bir şeye bağlanma duygusunun (ki bunları din kapsamında görür) bastırılamayacağını öne sürer. Materyalist eğilimi “sahip olmak”, şükretmeyi “olmak” olarak ilişkilendiren Fromm'a göre dinler otoriter ve hümaniter olarak ikiye ayrılmaktadır. Bireyin Tanrı'ya ya da taptığı şeye mükemmellik ve kendine acziyet ithaf ettiği dinleri otoriter yani dolayısıyla bireyin yeteneklerini ve potansiyelini körelten dinler kategorisine sokmaktadır. Otoriter dinin karşıtı olan hümaniter dinler ise, birey dışında herhangi bir şeye kutsiyet atfetmeyen, bireyin potansiyelini geliştiren ve kendine güvenini köreltmeyen dinlerdir.¹⁹¹ Bu bağlamda Fromm, otoriter dinleri “sahip olmak yönelimli”, hümaniter dinleri “olmak” yönelimli

¹⁹⁰ Karacoşkun, **a.g.e.**, s. 50.

¹⁹¹ Fromm, **Erdem ve Mutluluk**, Çev. Ayda Yörükan, 3. bs., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1995, s. 19-32.

dinler olarak eşleştirir.¹⁹² Dolayısıyla dinlere işlevsel olarak bakan Fromm için bir din, bireyin potansiyelini geliştirebildiği ölçüde kıymetlidir.¹⁹³

2.5 ŞÜKÜR, MATERYALİZM ve DİN İLİŞKİSİ

Bireylerin benimsediği değerler, onların davranışlarını şekillendirir ve karşılıklarına çıkan seçenekler arasında tercih yapmalarında etkili olur. Materyalizm de yaşamdaki diğer şeylerin yerine maddi varlıklara öncelik verme; başarı, mutluluk ve hayatın amacını maddi varlık elde etmeye bağlaması, bireylerin hayatı değerlendirmek için kullandıkları bir bakış açısı olması ve davranışları biçimlendirmesi sebebiyle bir değer yönelimi kapsamına girer.¹⁹⁴ Şükür de içine alan ahlaki değerler ise genel olarak ergen bireylerin dindar olmaktan daha çok önem verdiği bir konudur. Üstelik kendini dindar olarak gören ergenlerin bile bazı ahlaki değerler konusunda daha katı tepki verdiği görülmüştür.¹⁹⁵

Bu şekilde bir erdem olarak şükür, maddi refaha sahip olmaktan bağımsızdır, şartlar ne olursa olsun minnet duyabilmek bu duygunun özelliğidir.¹⁹⁶ Aynı şekilde bir hediye kabul edildiğinde hissedilen şükür duygusunun hediyeinin maddi değeriyle bir alakası yoktur.¹⁹⁷ Zenginliğin zorunlu olarak mutluluğu gerektireceği yönündeki savlardan hareket eden araştırmalarda tam tersi sonuçlar ortaya çıkmıştır.¹⁹⁸ J.J. Froh v.d.'nin yaptığı çalışmada şükür günlükleri bireylerin materyalist eğilimlerini düşürmeye katkı sağlamış ayrıca bağış yapma ve cömertlik duygularını daha yoğun hissetmeye sebep olmuştur. McCullough 2002'de yaptığı ölçek çalışması sonucu materyalizm ile şükürün negatif ilişkili olduğu sonucuna varmıştır. Ayrıca Polak ve McCullough 2005'te 148 üniversite öğrencisi ile yaptığı ölçek çalışmasında yine materyalizm ile şükürü negatif ilişkili bulmuştur.¹⁹⁹ Buna

¹⁹² Fromm, **a.g.e.**, 2017, s. 66-69.

¹⁹³ Karacoşkun, **a.g.e.**, s. 48-50; Fromm, **a.g.e.**, 1995.

¹⁹⁴ Purutçuoğlu, **a.g.t.**, s. 18-19.

¹⁹⁵ Hayati Hökelekli, **Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din**, İstanbul, DEM, 2009, s. 78.

¹⁹⁶ Emmons, **a.g.e.**, 2009, s. 102.

¹⁹⁷ Emmons, **a.g.e.**, 2009, s. 111.

¹⁹⁸ E. Polak, **Gratitude, Materialism and Well- Being**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, University of Miami.

¹⁹⁹ E. Polak, M. E. McCullough, "Is Gratitude an Alternative Materialism", **Journal of Happiness Studies**, 7, 2006.

göre şükretme ve materyalist eğilim gösterme, birbirine zıt iki kutuptur. Bunun nedeni, materyalizmin “sahip olma” eğilimi,²⁰⁰ şükürün ise “olma” eğiliminden kaynaklanmasıdır. Erich Fromm’un on yıllar önce bahsini ettiği Sahip Olmak ya da Olmak adlı eserindeki mevzu, tam da bu noktaya işaret etmektedir. Modern toplumlarda, sahip olmanın insan tabiatının bir parçası olduğu ve insanın asla bu eğilimden bağımsız düşünilemeyeceği inancı yaygındır. Aslında bu davranış, toplumsal yaşayış biçimini, insan doğasına uydurma çabasından kaynaklanmaktadır. Esasında, insan doğasında “sahip olmak” ve “olmak” eğilimleri bir arada bulunur. Her ne kadar hayatta kalma güdüsü “sahip olmak” dürtüsünü güçlendirse de, insan doğasındaki “olmak” ihtiyacından kaynaklanan vermek, paylaşmak ve fedakarlık yapmak eğiliminin nasıl bastırıldığı da bir o kadar şaşırtıcıdır. Bunun en önemli sebeplerinden biri paylaşmadan yaşamının toplum tarafından genel kabul görmesi ile bireye bunun aksinin anormal olduğunun hissettirilmesidir.²⁰¹

Dinlerin maddeci eğilime karşı şükür, minnettarlığı, kanaati, tevazuyu tavsiye ettiğine değinen Erich Fromm’a göre : “Kutsal kitaplar zamanından beri dünya, şeytanın gösterdiği yolda ilerlemiştir. Ama şeytanın bu zaferi bile, insanların içindeki İsa ile ondan önceki ve sonraki büyük yaşam ustalarının açıkladığı “olmak” ilkesine ulaşma özlemini bir türlü yok edememiştir.”²⁰² Bu noktada dikkate değer olan, somut, yani maddi evrenle soyut diye adlandırılan anlamsal evren arasındaki dengeyi fark edip korumaya gayret eden bireylerin hakikate ulaşmaya yaklaşmış olduğudur.²⁰³

Bu dengeyi kurmak zordur çünkü Fromm’un da ifade ettiği gibi yeryüzündeki insanların çoğu dinlerin öğütlediği “olmak” yönelimine karşı “sahip olmak” yönelimini tercih etmiştir. Özellikle günümüzde modernizmin, bireyleri hep daha fazlasını istemeye yönelttiği bir zamandayız ve bu zamanda yarı yetişkinlik övülmekte ve bizim ancak tüketerek dilediğimiz kişi olabileceğimiz telkin edilmektedir.²⁰⁴ Bunun sonucu olarak çocuk gibi davranan anne babaların güç ve itibarı zarar gördükçe, çocuk ve gençlerin

²⁰⁰ Purutçuoğlu, **a.g.t.**, s. 8.

²⁰¹ Fromm, **a.g.e.**, 2017, s. 133-140.

²⁰² Fromm, **a.g.e.**, 2017, s.83.

²⁰³ Tarhan, **a.g.e.**, 2018, s. 24.

²⁰⁴ Kemal Sayar, **Olmak Cesareti**, 3. bs., İstanbul, Kapı Yayınları, 2017, s. 47.

tüketim ideolojisi tarafından yönlendirilmeleri de kolaylaşmaktadır.²⁰⁵ İsviçreli psikolog Franziska Baumgartner- Tramer 1930’lu yıllarda, anne babaların çocuklarına şükürü öğretirken bunu mecburi bir nezaket davranışı olarak değil, bilakis bu duygu ile nankörlükle zayıflatılmış toplumu güçlendirmek istedikleri için yaptıklarının altını çizmektedir.²⁰⁶

Anne baba tutumları açısından çocuğun harcamalarına karşı ilgili olmayan ya da aşırı kontrolcü tutum, Hökelekli’nin ifade ettiği “ilgisiz-yetkeci” tutuma denk gelmektedir. Bu tutumdaki ailede çocuğa karşı hiç ilgi duyulmazken, aynı zamanda çocuğun davranışları üzerinde baskı uygulanır. İkinci olarak korumacı ve yönlendirmeci tutum, Hökelekli’nin ifadesiyle “benimser-ilgili-yetkeci” tutuma denk gelmektedir. Bu tutumdaki anne baba çocuğunu içten bir şekilde sever, onunla ilgilenir ve çocuk yanlış bir davranışta bulunduğu anda ona karşı demokratik bir tutumla rehberlik yapar. Bir diğer grup olan ergenin fikrine önem veren anne baba tutumu ise Hökelekli’nin ifade ettiği “benimser-ilgili” tutuma denk gelir ki, bu tutumda olan anne baba çocuğun bir birey olarak kendi bağımsızlığını kazanmasına yardımcı olur.²⁰⁷

Yapılan araştırmalar ergenlik döneminde ailenin dini sosyalleşme üzerindeki etkisinin diğer dönemlere göre daha yüksek olduğunu ve ilerleyen yaşlarda giderek azaldığını ortaya koymuştur. Ayrıca yine pek çok araştırma ergenlerin pek çoğunun ailede aldığı dindarlığı ilerleyen gelişim dönemlerinde de devam ettirdiğini göstermiştir. M. Akif Kılavuz’un 1992 yılında Bursa’da lise öğrencileri ile yaptığı ölçek çalışması neticesinde ergenler, ahlaki değer, dini duygu ve davranış açısından en çok annelerinden etkilenmektedirler.²⁰⁸ Ailesinde dini inanç ve davranış temelini almayan gence okulda verilecek eğitimler yeterli olmaz ve eksik kalır.²⁰⁹ Ergenler, anne babasına karşı bağımsızlığını kazanma ve bir nevi isyan sürecinde iken arkadaş çevresine yönelmekte ve

²⁰⁵ Sayar, **a.g.e.**, s. 46-47.

²⁰⁶ Emmons, **a.g.e.**, 2009, s. 53.

²⁰⁷ Hökelekli, “Aile Psikolojisi ve Aile İçi İletişim”, **a.g.e.**, 2009, s. 193.

²⁰⁸ M. Akif Kılavuz, “Ergenlerde Özdeşleşme ve Din Eğitimi”, **Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi**, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2002, s. 219-233.

²⁰⁹ Kılavuz, **a.g.e.**, s. 241.

onlardan da etkilenmektedirler. Kılavuz'un aynı araştırması, lise öğrencilerinin yakın çevrelerinden en yüksek oran olan %17.9 ile en çok arkadaşlarına benzemek istediklerini ve arkadaşlarına benzemek isteyenlerden % 26.7'si bu etkinin ahlaki değerler konusunda olduğunu ortaya koymuştur. Buna göre ergenlerde arkadaş çevresinin din dışı konularda aileden daha etkili, dini konularda ise ailenin arkadaşlardan daha etkili olduğu görülmüştür.²¹⁰

Daşkiran'ın 2009'da Kahramanmaraş'ta ergenler ile ilgili yaptığı araştırmasında gençliğin kimlik oluşumunda din, aile ve medyanın etkisi araştırılmış, aile ve dinin ergenlerin kimlikleri üzerindeki etkisine mukabil, medyanın kitle iletişim araçları ile ergen bireylerin kimliklerini doğrudan etkilediği bulgulanmıştır.²¹¹ Medyanın ve kitle iletişim araçlarının sahip olma ihtiraslarını teşvik etmesinden hareketle, ergenlik dönemindeki bireylere manevi değerlerin, şükür gibi ahlaki erdemlerin kazandırılabilmesi için; ailede iyi bir aile içi iletişim olmalı, bir de ergen bireyi ne aşırı baskıcı ne de aşırı boş bırakan bir yöntemden uzak tutarak, orta yollu makul denetleme mekanizmaları oluşturulmalıdır. Ayrıca ahlaki değerleri ergen bireyin örnek alabileceği üst temsil yeteneğindeki şahsiyetlere gerek duyulmaktadır.²¹²

İslam dini ve diğer dinlerin maddeci eğilimlere temkinli yaklaşımları biraz daha teorikte kalmakla beraber, pratikte çok geçerli olmamakta ve doğu dinlerinin hakim olduğu Batılı olmayan toplumlar bile, tüketim arzusunundaki artıştan etkilenmeye devam etmektedirler.²¹³ Postmodernizm etkisiyle sahip olma arzusunun muhatabı sadece maddi varlıklar değil, tüketmenin kendisi olmuştur. Bu durum, tüketmek için tüketmeyi ve ayrıca anlamı da tüketmeyi amaç haline getirmiştir. Ergenlik dönemindeki bireyler bu dönemde belirgin olan çelişkili, kararsız ruh durumları ve yoğun arayışları sebebiyle bu durumdan etkilenmektedirler. Yine ergenlik döneminin özellikleri arasında görülen metafizik ve

²¹⁰ Faruk Karaca, **Dini Gelişim Psikolojisi**, Trabzon, Eser Ofset, 2016, s. 146-148.

²¹¹ İbrahim Daşkiran, **Gençliğin Kimlik Oluşumunda Din Aile ve Medyanın Etkisi: Kahramanmaraş Lise Gençliği Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma**, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş, 2009.

²¹² Hökelekli, **a.g.e.**, 2009, s. 169.

²¹³ Köroğlu, **a.g.t.**, s. 104.

manevi alana karşı ilgi de göz önünde bulundurulduğunda, bu dönemdeki bireylerin materyalizm ile şükür gibi erdemler ve din arasında nasıl bir denge kurduğu, başta psikolojik açıdan araştırılması ve anlaşılması gereken bir meseledir.²¹⁴

Şükür ile ilgili yurtdışı ve yurtiçi literatüre bakıldığında, genel olarak bu çalışmaların şükür ile psikolojik sağlık²¹⁵, şükür ile yaşam doyumu²¹⁶, şükür ile dini başa çıkma²¹⁷, şükür ile materyalizm ilişkisi²¹⁸ çerçevesinde şekillendiği görülmektedir.

Yurtdışında şükür ve materyalizm ilişkisini ele alan çalışmaların kimisi şükür ile materyalizmi pozitif ilişkili bulurken²¹⁹, kimi materyalizm ile şükür arasında anlamlı bir ilişki bulmamış,²²⁰ pek çok araştırma ise materyalizm ve şükürü negatif ilişkili bulmuştur.²²¹ Türkiye’deki çalışmalara bakıldığında genel olarak şükür ile dindarlık arasında pozitif ilişki²²², din ile tüketim arasında negatif ilişki²²³ bulunmuştur.

²¹⁴ İsmail Demirezen, **Tüketim Toplumu ve Din**, İstanbul, DEM Yay., 2015; Onur, **a.g.e.**

²¹⁵ M. N. Lambert, M. S. Graham, F. D. Fincham, “A Prototype Analysis of Gratitude: Varieties of Gratitude Experiences”, **Personality and Social Psychology Bulletin**, 35, 2009, s. 1193-1207; P. C. Watkins, K. Woodward, T. Stone, “Gratitude and Happiness: The Development of a Measure of Gratitude and Its Relationship With Subjective Well Being”, **Social Behavior and Personality**, 31, 2003, s. 431-452; Şükran Doğruyol, **Şükran Duyma ve Depresyon Arasındaki İlişkinin İncelenmesi**, Üsküdar Ü. SBE, Yüksek Lisans, İstanbul, 2018.

²¹⁶ J. A. Roberts, J.A. Tsang, C. Manolis, “Looking For Happiness in All The Wrong Places: The Moderating Role of Gratitude and Affect in The Materialism Life Satisfaction Relationship”, **The Journal of Positive Psychology**, C. 10, 2015, s. 489-498; L. M. Lambert v.d., “More Gratitude Less Materialism: The Mediating Role of Life Satisfaction”, **Journal of Positive Psychology**, C. 4, No. 1, 2009, s. 32-42.

²¹⁷ Ali Ayten, Gülüşan Göcen, Kenan Sevinç, E. Ensar Öztürk, “Dini Başa Çıkma, Şükür ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi: Hastalar, Hasta Yakınları ve Hastane Çalışanları Üzerine Bir Araştırma”, **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, C. 12, No. 2, 2012, s. 45-79.

²¹⁸ Lisa Kiang v.d., “If Children Won Lotteries: Materialism, Gratitude and Imaginary Windfall Spending”, **Young Consumers**, C. 17, No. 4, 2016, s. 404-418.

²¹⁹ Perveen, Mehmood, Yasin, “Materialism and Life Satisfaction in Muslim Youth: Role of Gratitude and Religiosity”, **Pakistan Journal of Psychological Research**, C.32, No:1, 2017.

²²⁰ L. Sheue Yee, **Materialism and Gratitude in Asia**, Raffles College of Higher Education University of Wales.

²²¹ E. L. Polak, M. E. McCullough, “Is Gratitude an Alternative to Materialism”, **Journal of Happiness Studies**, 2006; L. N. Chaplin, D. R. John, J. J. Froh, “The Impact of Gratitude on Adolescent Materialism and Generosity”, **The Journal of Positive Psychology**, C. 14, No. 4, 2019, s. 502-511.

²²² Göcen, “Qualitatively Exploring the Relationship among Gratitude, Spirituality and Life Satisfaction in Turkish- Muslim Children”, **Spiritual Psychology and Counseling**, C. 1, No.2, 2016, s. 189-208.

²²³ Köroğlu, **a.g.t.**

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

3.1 ARAŞTIRMA MODELİ

Bir şeyin/konunun eleştirel bir şekilde incelenmesi sonucunda yeni gerçekleri keşfetmek veya yeni ilişkiler ortaya koymak veya yeni sonuçlara ulaşmak için yapılan arayış ve sorgulamalar bütününe araştırma denir.²²⁴ Araştırmada konu belirlenmesinden sonuçlara ulaşılmasına kadar olan süreçte araştırmada geçirilen faaliyetler (konu, amaç, metod ve teknikler, sonuç) araştırmanın modelini oluşturur.²²⁵ Araştırmanın deseni niceldir. Nicel desenlerden olan tarama çalışması, bir araştırma evreninin eğilim, tutum ya da görüşlerini bu evrendeki bir örneklemle çalışarak nicel ya da sayısal olarak tanımlamayı sağlamaktadır.²²⁶ Bu bağlamda ilişkisel tarama modeline uygun şekilde, nicel çalışma etaplarını takip edecek çalışmada belirlenen bağımsız değişkenlerle bağımlı değişkenlerin ve de bağımlı değişkenlerin kendi aralarındaki ilişki ve etkileşime bakılacaktır.²²⁷ Araştırmanın bağımsız değişkenleri yaş cinsiyet, okul türü sınıf düzeyi, ailenin gelir durum vb., bağımlı değişkenleri ise şükretme, materyalist eğilim, dindarlık ve bunlara bağlı var ise alt boyutlarıdır.

2.2. EVREN VE ÖRNEKLEM

Evren, araştırma sonuçlarının genellenmek istendiği elemanlar bütünüdür. Örneklem ise belli bir evrenden belli kurallara göre seçilmiş ve seçildiği evreni temsil yeterliği kabul edilen küçük kümedir.²²⁸ Bu bağlamda araştırmamızın evrenini İstanbul ilindeki Avcılar, Fatih ve Üsküdar'daki lise öğrencileri oluşturmaktadır ve örneklemimiz bu üç ilçedeki 8 lisedir ve bunlar küme örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Küme örnekleme evrendeki bütün kümelerin tek tek bütün elemanlarıyla birlikte eşit seçilme şansına sahip olduğu durumda yapılan evrenden örneklem alma işlemidir.²²⁹

²²⁴ Coşkun, Altunışık, Bayraktaroğlu, Yıldırım, **a.g.e.**, s. 20.

²²⁵ Zeki Arslantürk, **Sosyal Bilimciler İçin Araştırma Metod ve Teknikleri**, İstanbul, Çamlıca Yay., 2004, s. 38.

²²⁶ John W. Creswell, **Araştırma Deseni, Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları**, Ed. Selçuk Beşir Demir, 3. bs., Eğiten Kitap, Ankara, 2017, s. 12.

²²⁷ Niyazi Karasar, **Bilimsel Araştırma Yöntemi**, 19. bs., Ankara, Nobel Yayınları, 2009.

²²⁸ Karasar, **a.g.e.**, s. 110-111.

²²⁹ Karasar, **a.g.e.**, s. 111-114.

2.3. KATILIMCILARA DAİR GENEL PROFİL

Tablo 1: Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

Cinsiyet	Sayı (N)	Yüzde (%)
Kız	287	54.7
Erkek	238	45.3
Toplam	525	100

Tablo 1’de de görüldüğü üzere katılımcılar arasında kız öğrencilerin (%54.7) erkek öğrencilere (%45.3) göre çoğunlukta olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Katılımcıların Yaşlarına Göre Dağılımı

Yaş	Sayı (N)	Yüzde (%)
14	90	19.8
15	147	32.4
16	109	24.0
17	91	20.0
18	17	3.7

Tabloya bakıldığında, katılımcılar arasında 15 yaşında olanların (%32.4) ile en yüksek orana sahip yaş dönemi olduğu görülmektedir. En az yoğunlukta olanlar ise (%3.7) ile 18 yaşındaki katılımcılardır.

Tablo 3: Katılımcıların Lise Türlerine Göre Dağılımı

Lise Türü	Sayı (N)	Yüzde (%)
Anadolu Lisesi	272	51.8
Meslek Lisesi	127	24.2
İmam Hatip Lisesi	126	24.0
Toplam	525	100

Çalışmamızda okul türleri arasında %51.8 ile anadolu lisesi en yüksek orana sahip iken, birbirine eşit sayılabilecek oranlarda imam hatip (% 24.0) ve meslek lisesi (%24.2) oranları bunu takip etmektedir.(Bkz. Tablo 3)

Tablo 4: Katılımcıların Sınıf Düzeylerine Göre Dağılımı

Sınıf Düzeyi	Sayı (N)	Yüzde (%)
Hazırlık sınıfı	57	11.4
9. sınıf	128	23.7
10. sınıf	118	25.6
11. sınıf	116	23.2
12. sınıf	80	16.0

Tablo 4'e bakıldığında, katılımcılar arasında en az orana sahip sınıf düzeyi (%11.4) ile hazırlık sınıflarıdır. Bunu takiben (%16.0) ile 12. sınıflar gelmektedir. Bu sınıflar arasında kalan düzeyler olan 9, 10 ve 11. sınıflar genel olarak birbirine yakın orandadır.

Tablo 5: Katılımcıların Anne Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

Anne Eğitim Durumu	Sayı (N)	Yüzde (%)
Okuryazar değil	8	1.5
Okuryazar	15	2.9
İlkokul	154	29.4
Ortaokul	99	18.9
Lise	149	28.5
Lisans ve Üstü	98	18.7

Tablo 5'te görüldüğü üzere, katılımcı öğrencilerin annelerinin eğitim durumları arasında en az yüzdeye sahip okuryazar olmayan anneler(%1.5) iken, en yüksek orana sahip olanlar ilköğretim mezunu annelerdir (%29.4).

Tablo 6: Katılımcıların Baba Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

Baba Eğitim Durumu	Sayı (N)	Yüzde (%)
Okuryazar değil	2	0.4
Okuryazar	4	0.8
İlkokul	101	19.3
Ortaokul	112	21.4
Lise	155	29.6
Üniversite	116	22.2
Lisansüstü	33	6.3

Tablo 6’da da görüldüğü üzere okuryazar olmayan(%0.4) ile okuryazar(%0.8) babası olan öğrenciler sayıca oldukça az iken, en yüksek orana sahip öğrenciler lise mezunu babası olan öğrencilerdir(%29.6).

Tablo 7: Katılımcıların Aile Gelir Durumu ve Aile Dini Durumuna Göre Dağılımı

		N	Yüzde
Aile Gelir Durumu	a) Yetersiz- orta(Alt gelir grubu)	327	% 62.8
	b) İyi- çok iyi(Üst gelir grubu)	194	% 37.2
Aile Dini Durumu	1) Din ile ilgisiz	36	% 7.0
	2) Din ile az ilgili	164	% 31.8
	3) Din ile ilgili	189	% 36.7
	4) Dindar	126	% 24.5

Aile gelir durumu için Tablo 7’ye bakıldığında, alt gelir grubundaki öğrencilerin % 62.8 ile çoğunluğu oluşturduğu, üst gelir grubunun örneklem içinde % 37.2 oranına sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca aile dini durumu din ile ilgili olan katılımcılar % 36.7 ile en yüksek orana sahip iken, aile dini durumu din ile ilgisiz olan katılımcılar % 7 ile en düşük orana sahiptir.

Tablo 8: Katılımcıların Sahip Oldukları Eşyalara Göre Dağılımı

	N	Yüzde
Kablosuz Modem	157	% 7.7
Dijital Fotoğraf Makinesi	71	% 3.5
Televizyon	136	% 6.7
Cep Telefonu	500	% 24.4
Otomobil	19	% 0.9
Taşınabilir Sabit Disk(Hard disk)	222	% 10.9
Tablet Bilgisayar	230	% 11.2
Video Kamera	43	% 2.1
Dvd Oynatıcı	58	% 2.8
Powerbank(Taşınabilir Şarj Deposu)	231	% 11.2
Bilgisayar	297	% 14.5
Oyun Konsolu	81	% 4.0
Toplam	2.045	%100

Tablo 8’de toplam sayının örneklem sayısı olan 525’ten daha büyük olduğu görülmektedir. Bunun sebebi katılımcıların bu soruda birden çok seçenek işaretleyebilmeleridir. Ancak bu soruda öğrenciler kendi sahip oldukları eşyalar ile ortak kullandıkları ve yalnızca onlara ait olmayan eşyalar arasında ayırım yaparken farklı yaklaşımlar sergilemişlerdir, bunun sonucu olarak bazı öğrenciler sadece kendilerine ait olanları işaretlemiş, bazıları ise kendi kullanım hakları olduğu ortak eşyaları da işaretlemişlerdir.

Araştırmaya katılan toplam 525 lise öğrencisinin 500’ünün işaretlediği en yaygın sahip olunan eşya cep telefonudur. Bunu 297 öğrencinin sahip olduğu “bilgisayar”, 231 kişinin sahip olduğu taşınabilir şarj deposu, 230 kişinin sahip olduğu tablet bilgisayar takip etmektedir.

Tablo 9: Katılımcıların Ürün Satın Alma Tercihlerine Göre Dağılımı

Ürün Satın Alırken Tercih Sebepleri	N	Yüzde
Etrafımdaki insanlarda da olması	19	% 1.4
Dayanıklı olması	213	% 15.4
Uygun fiyatlı olması	258	% 18.7
Tarzıma uygun olması	253	% 18.3
İhtiyacımı karşılaması	328	% 23.7
İndirimde olması	55	% 4.0
Markası	86	% 6.2
Moda olması	17	% 1.2
Statüme uygun olması	40	% 2.9
Kişiliğimi yansıtması	114	% 8.2
Toplam	1383	%100

Tablo 9’da toplam sayının örneklem sayısı olan 525’ten daha büyük olduğu görülmektedir. Bunun sebebi katılımcıların bu soruda birden çok seçenek işaretleyebilmeleridir. Ergenlerin bir ürünü satın alma sebeplerinde (%23.7) ile “ihtiyacı karşılama” en çok işaretlenen seçenek iken, bunu (%18.7) ile “uygun fiyatlı olma”, (%18.3) ile “tarzıma uygun olması” takip etmektedir. En az seçilen seçenek ise (%1.2) ile “moda olması”dır. Bunu (%1.4) ile “etrafımdaki insanlarda da olması”, (%2.9) ile “statüme uygun olması” izlemektedir. Buradan, alt gelir grubu olan ergenlerin toplam örneklem yaklaşık üçte ikisi olduğu da göz önünde bulundurularak bakıldığında, ergenlerin üst gelir grubu olanların bile genel olarak savruk bir harcama tarzını benimsemediği görülmektedir.

Tablo 10’da herhangi bir ihtiyacı olmasa da yine de alışveriş yapmaya nadiren giden ergenler(%38.4) ile ara sıra giden ergenler(%36.3) büyük çoğunluğu oluşturmaktadır. Hiç gitmeyenler %18.2 ile sınırlı kalırken, sık sık gidenlerin oranı %7.1 olarak kalmıştır. Bu sonuçlara göre “ergenlerin genel olarak yüksek bir alışveriş yapma eğiliminde olmadığı” söylenebilir.

Tablo 10: Katılımcıların Alışveriş Yapma Sıklığına Göre Dağılımı

Herhangi bir ihtiyacınız olmasa da yine de alışveriş yapmaya gider misiniz?	N	Yüzde
a)Hiç	95	% 18.2
b) Nadiren	201	% 38.4
c)Ara sıra	190	% 36.3
d) Sık sık	37	% 7.1

Tablo 11: Katılımcıların Ürün Yenileme Sıklığına Göre Dağılımı

Bir üründen ihtiyacınız kadarına sahip iken, yine de o ürünü kampanya, promosyon ve reklamların etkisiyle yenilediğiniz olur mu?	N	Yüzde
a) Hayır	271	% 52.2
b) Bazen	182	% 35.1
c) Evet	66	% 12.7

Bir ürünü ihtiyacı olmadıkça yenilemeyen ergenlerin oranı(%52.2) ile toplamın hemen hemen yarısıdır. Yine alt gelir grubu olan ergenlerin örneklemin yaklaşık üçte ikisini oluşturduğu burada göz önünde bulundurulabilir.

Tablo 12: Katılımcıların Tasarrufa Bakış Açısına Göre Dağılımı

Tasarruf etme ihtiyacı duyar mısınız? Duyarsanız neden?	N	Yüzde
1. Tasarruf etme ihtiyacı duymam.	38	% 6.4
2. Evet duyarım. Gelirimiz ihtiyacımızdan fazla olduğu için.	22	% 3.7
3. Evet duyarım. Gereğinden fazla harcamak israf ve haram olduğu için.	201	% 34.0
4. Evet duyarım. Çok daha iyi şeylere sahip olmak için tasarruf eder, para biriktiririm.	205	% 34.7
5. Evet, kötü günler için para biriktiririm.	108	% 18.3
6. Diğer	16	% 2.7
Toplam	590	% 100

Tablo 12’de toplam sayının örneklem sayısı olan 525’ten daha büyük olduğu görülmektedir. Bunun sebebi katılımcıların bu soruda birden çok seçenek işaretleyebilmeleridir.

Sonuçlara göre, ergenler en çok (205 kişinin işaretlemesi ile) çok daha iyi şeylere sahip olmak için para biriktirmektedir. Bunu 201 kişi ile “israftan kaçınma” takip etmektedir. Tasarruf etme ihtiyacı duymayan ergen sayısı ise 38 ile sınırlı kalmıştır.

Tablo 13: Katılımcılardan Dini Eğitim Almış Olanların Bu Eğitimi Nerede Aldıklarına Göre Dağılımı

	N	Yüzde
Aile ve Yakın Çevre	195	% 21.4
Okuldaki Din Dersleri	307	% 33.7
Kuran Kursu	363	% 39.9
Diğer	45	% 4.9
Toplam	910	% 100

Tablo 13’te toplam sayının örneklem sayısı olan 525’ten daha büyük olduğu görülmektedir. Bunun sebebi dini eğitim almış olan katılımcıların bu soruda birden çok seçenek işaretleyebilmeleridir. Katılımcıların % 93.3’ü dini bir eğitim aldığını belirtirken, % 5.5’i hayatında hiç dini bir eğitim almadığını ifade etmiştir. 363 kişinin işaretlediği Kuran kursu en çok dini eğitim alınmış olan yer iken, bunu 307 kişi ile okuldaki din derslerinden dini eğitim almış olma, 195 kişinin işaretlediği aile ve yakın çevre takip etmektedir.

Tablo 14’te görüldüğü üzere ailesi harcama konusunda ergenleri korumaya ve yönlendirmeye çalışan ergen oranı %54.2 ile en yüksektir. Bunu, %38.3 ile ailesi her konuda fikrini soran ve harcamaları ile ilgili kendi kararlarını almaya müsaade eden ergenler izlemektedir. En düşük oran ise %7.5 ile harcamalar konusunda olumsuz tavra sahip olan, ergenin harcamalarına ilgisiz ya da katı kuralcı anne babaya sahip ergenlerin oranıdır.

Tablo 14: Katılımcıların Harcamalarına Karşı Anne Baba Tutumlarına Göre Dağılımı

Anne Babanın Ergenlerin Harcamalarına Karşı Tutumları	N	Yüzde
1. Ailem harcamalarımla ilgili yeterli bilgi ve ilgi sahibi değildir. / Ailem harcamalarımla ilgili katı kurallar koyar ve düşüncemi sormadan beni kontrol etmeye çalışır.	38	% 7.5
2. Ailem harcamalarımla ilgili konularda beni korumaya ve yönlendirmeye çalışır.	274	% 54.2
3. Ailem her konuda fikrimi sorar, harcamalarımla ilgili kendi kararlarımı almama müsaade eder.	194	% 38.3

2.4.ÖLÇME ARAÇLARI

2.4.1. KİŞİSEL BİLGİ FORMU

Demografik değişkenlerle ilgili soruların yer aldığı kişisel bilgi formunda Sevgili'nin 2012'deki araştırmasında kullandığı kişisel bilgi formu sorularının bazılarında yararlanılmıştır. Buna göre öğrencilerin bir ürünü satın almada en etkili 3 sebebi soran 11. soru ile sahip oldukları eşyaları soran 10. soru Sevgili'nin çalışmasından yararlanılarak, uyguladığımız ön anket çalışmasında öğrenci geri dönüşleri sonucu son hali verilerek asıl çalışmamızda kullanılmıştır.

2.4.2. DİNDARLIK ÖLÇEĞİ

Bu çalışmada tercih edilen manevi yaşam(dindarlık) ölçeği, ilk olarak Veysel Uysal tarafından 1995'te geliştirilen İslami Dindarlık Ölçeği'dir. Daha sonra Ali Ayten bu ölçeğin etki, duygu, bilgi ve ibadet boyutlarından ikişer soru almış ve bu sorulara ek olarak dindarlığın prososyal ve ahlaki yönüne hitap eden 4 soru daha eklemiştir. Oluşan toplam 12 soru için faktör analizi uygulayan Ayten (2009), ölçeği 10 maddeli ve 2 boyutlu olarak belirlemiştir. Bu boyutlar inanç-etki ve bilgi- ibadet olarak adlandırılmıştır. Ölçekteki KMO değerini (,83), Cronbach alfa değerini (,80), Barlett's Test of Sphericity değeri ($x^2=2325,27$; $p=000$) olarak bulan Ayten, ölçeğin uygulanmasının istatistiki açıdan uygun

olduğunu göstermiştir.²³⁰ 4'lü likert olarak kullanılan ölçeğin soru seçenekleri 1 ile 4 arasında puan verilerek uygulanmıştır. Bunlar; beş soru için “Çoğu zaman= 4 puan”, “Ara sıra=3 puan”, “Nadiren=2 puan”, “Hiçbir zaman=1 puan” , bir soru için “Tamamen katılıyorum= 4 puan”, “Katılıyorum= 3 puan”, “Katılmıyorum= 2 puan”, “Hiç katılmıyorum=1 puan”, bir soru için ise “İyi= 4 puan”, “Orta= 3 puan”, “Zayıf= 2 puan”, “Hiçbir bilgim yok= 1 puan” şeklindedir. Buna göre bu ölçekten alınabilecek en yüksek puan: “4x7=28”, en düşük puan: “1x7=7” dir”.

Çalışmamız esnasında, on sorunun bilgi-ibadet boyutundan üç soru, okullarda uygulama yapılabilmesi için resmi izin alma sürecinde resmi makamlar tarafından uygun bulunmadığı için çıkarılmıştır. Geriye kalan yedi sorudan biri bilgi ibadet boyutundan, diğer altı soru inanç-etki boyutundandır. Tek soru ile boyut olamayacağından bu çalışmada kullanılan dindarlık ölçeğinin yedi soruluk halinin alt boyutları yoktur.

2.4.3. DURUMSAL ŞÜKÜR (KIYMET BİLME) ÖLÇEĞİ

Şükür, anlık(durumsal) ve sürekli(devamlı) şükür olarak iki ayrı kategoride ele alınmaktadır²³¹. Bunlardan anlık şükür, kıymet bilme demektir. Kıymet Bilme Ölçeği (Appreciation Scale) Adler ve Fagley tarafından 2005 yılında oluşturulmuş ve 7'li likert tipinde düzenlenmiştir. Orijinal hali 57 madde olan ölçeğin 27 madde olan kısa formu bu çalışma için tercih edilmiş ve uygulanmıştır. Ölçeğin Türkçeye çevrilmesi, uyarlanması ve geçerlilik güvenirlik analizleri Göcen tarafından 2012 yılında yapılmıştır. Adler ve Fagley, ölçeğin 57 maddelik orijinalinde toplam Cronbach alfa katsayısı (.94), sekiz alt boyutunda ise (.84) ile (.62) arasında değişen değerlere ulaşmıştır.²³² Göcen(2012) ise ölçeğin toplam Cronbach alfa değerini (.93), alt boyutlarında ise (.60) ile (.90) arasında değişen değerler bulmuştur.²³³

²³⁰ Ali Ayten, **Prososyal Davranışlarda Dindarlık ve Empatinin Rolü**, Marmara Ü. SBE, Doktora, İstanbul, 2009, s. 100.

²³¹ “The Assessments of Gratitude”, Eds: Shane J. Lopez, C. R. Snyder, American Psychological Assessment: A Handbook of models and Measures, Washington, 2007, Akt. Göcen, **a.g.e.**, s. 39.

²³² Göcen, **a.g.t.**, s. 128-129.

²³³ Göcen, **a.g.e.**, s. 144.

Bu çalışmada kullanılan Kıymet Bilme ölçeğinin 27 maddelik kısa formundaki alt boyutlar ise “Mukayeseli Şükür”, “İbadetsel Şükür”, “Sözel Şükür”, Sosyal Şükür”, “Memnuniyetsel Şükür”, “Maddi Şükür”, “Aileye Yönelik Şükür” ve “Huşu” olmak üzere sekiz alt boyuttan oluşmaktadır. 5’li likert olarak düzenlenen ölçeğin puanlama sistemi “Hiç katılmıyorum=1”, “Pek katılmıyorum=2”, “Kararsızım=3”, “Biraz katılıyorum=4”, “Tamamen katılıyorum=5” şeklindedir. Ölçekteki on dokuzuncu ve yirminci maddeler olumsuz ifade olduklarından ters puanlanmaktadır.

2.4.4. (SÜREKLİ) ŞÜKÜR ÖLÇEĞİ

Şükür ölçeği (The Gratitude Questionare, GQ-6), McCullough, Emmons ve Tsang’ın 2002 yılında 7’li likert tipinde ve tek boyutlu olarak oluşturduğu altı maddeli bir ölçektir. Ölçeğin Türkçeye çevrilmesi ve uyarlanması Gülüşan Göcen tarafından 2012 yılında yapılmıştır. Ölçeğin orijinal halinin Cronbach alfa katsayısı (.76) ile (.80) arasında değişmektedir.²³⁴ Ölçeği Türkçeye uyarlayan Göcen’in(2012) ulaştığı sonuçlara göre ölçeğin toplam Cronbach alpha değeri (.72) olarak hesaplanmıştır.²³⁵

Ölçeğin puanlanması “Bana çok uygun=7”, “Bana uygun=6”, “Bana biraz uygun=5”, “Kararsızım=4”, “Bana pek uygun değil=3”, “Bana uygun değil=2” ve “Bana hiç uygun değil=1” şeklindedir. Üçüncü ve altıncı maddeler olumsuz anlam taşıdığı için ters puanlanmaktadır.

2.4.5. MATERYALİZM ÖLÇEĞİ

Richins ve Dawson’ın 1992’de geliştirdiği on sekiz maddelik materyalizm ölçeği 5’li likert tipinde düzenlenmiş olup bunlar; “hiç katılmıyorum”, “pek katılmıyorum”, “kararsızım”, “biraz katılıyorum” ve “tamamen katılıyorum” şeklindedir. Ölçeğin puanlanması en olumsuz seçenekten en olumlu seçeneğe doğru 1’den 5’e kadardır. 3, 6, 7, 8, 9, 13, 14, 15 ve 16. ifadeler ters puanlanmaktadır.

²³⁴ M. E. McCullough, R. A. Emmons, J. A. Tsang, “The Grateful Disposition: A Conceptual and Empirical Topography”, **Journal of Personality and Social Psychology**, 82, s. 112-127.

²³⁵ Göcen, **a.g.t.**, s. 128, 145.

Ölçeğin orijinalinin Cronbach alfa güvenirlik katsayısı (.80) ve (.88) arasında değişmektedir.²³⁶ Ölçeğin Türkçeye ve Türk kültürüne uyarlanmasını Turan, 2007’de yapmış, Türkçeye çevirme ve geçerlilik güvenirlik analizleri işlemlerini uygulamıştır. Buna göre ölçeğin üç alt boyutu olan başarı, mutluluk ve merkeziyetçilik için Cronbach alfa güvenirlik değerleri sırasıyla (.77), (.72) ve (.74) olarak belirlenmiştir.²³⁷ Bu ölçek dünyanın pek çok ülkesinde yaygındır.

2.5. VERİLERİN TOPLANMASI

Bu araştırmada yüz yüze yapılan anketler yardımıyla veri toplama sürecinde, öncelikle Sevgili’nin 2012’de Schwartz değerler listesinden yararlanarak oluşturduğu değer-eşya anketinin işlerliğini ölçmek ve soru sayısını azaltmak ve anket formumuza öğrenci geri dönüşlerini incelemek için İstanbul’da seçilen üç ilçe olan Üsküdar, Fatih ve Avcılar’da, Kasım 2018’de dört okul ve 200 öğrenci ile ön çalışma yapılmıştır. Bu ön çalışma sonucu öğrenci geri dönüşleri doğrultusunda değer-eşya anketinin anket formumuzdan kaldırılmasına ve anket formumuzda bazı sorularda yeniden düzenlemeye karar verilmiştir. Bu şekilde yeniden oluşturulan form ile asıl çalışma yapılmıştır.

Kasım 2018’de ön çalışma ile başlayan ve Aralık 2018- Şubat 2019 arası asıl çalışma yapılan dönemde seçilen üç(3) ilçeden toplam on üç(13) okula gidilmiş, bu okulların beşinden eli boş dönülmüş, yalnızca sekiz okul ön çalışma ve/veya asıl anket çalışmamızı uygulamamıza yardımcı olmuştur. Asıl çalışma için Üsküdar, Fatih ve Avcılar’dan iki imam hatip lisesi, iki meslek lisesi, dört anadolu lisesi olmak üzere toplam sekiz lise uygulamaya dahil edilebilmiştir. Okul dağılımları Üsküdar’dan bir meslek lisesi, bir imam hatip lisesi, bir anadolu lisesi olmak üzere toplam üç okul, Fatih’ten iki anadolu lisesi olarak iki okul, Avcılar’dan bir meslek lisesi, bir imam hatip lisesi, bir anadolu lisesi olmak üzere üç okul şeklindedir. Okulların tamamı devlet okulu olup, özel okullar bu çalışmaya dahil edilmemiştir.

²³⁶ M. Richins, S. Dawson, “A Consumer Values Orientation For Materialism And Its Measurement: Scale Development And Validation”, **Journal Of Consumer Research**, 19, 1992 ,s. 303-316.

²³⁷ Gizem Turan, **Relationship Between Materialism and Self- Construals**, ODTÜ SBE, Yüksek Lisans, Ankara, 2007, s. 29.

14-18 yaş aralığındaki toplam 610 öğrenciye Aralık 2018-Şubat 2019 zaman diliminde anket uygulanmıştır. Anketlerin doldurulması yaklaşık 15-20 dakika sürmüştür.

Yapılacak araştırma için İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Etik Kurulu'ndan onay alım sürecinde, birçok alandan araştırmacı soruları inceleyerek düzeltmeler vermiş ve bu düzeltmeler sonucunda etik kurul izni alınmıştır(Bkz. Ek-3). Anket uygulaması için İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden Temmuz 2018'de gerekli izin alınmıştır(Bkz. Ek-4).

2.6. VERİLERİN ANALİZİ

Anketin uygulanması için İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden resmi izin alım sürecinde, dindarlık ölçeğinin içerdiği bilgi-ibadet boyutuyla ilgili üç madde, uygun görülmemeyerek kaldırılmış, sonuç olarak on maddeden oluşan İslami Dindarlık Ölçeği Kısa Formu yedi soru şeklinde ve alt boyutsuz olarak uygulanmış ve analize tabi tutulmuştur. Ayrıca Dindarlık ölçeğinden adını alan tez başlığındaki “dindarlık” ifadesi yine İl Milli Eğitim Müdürlüğü isteği doğrultusunda “manevi yaşam” olarak değiştirilmiştir.

Anket uygulaması için alınan izinlerle birlikte öncelikle Kasım 2018'de, izin verilen 3 ilçe olan Avcılar, Fatih ve Üsküdar'da; soruların işlerliğini görmek için 1 meslek lisesi, 1 imam hatip lisesi ve 2 anadolu lisesinden okul başı ortalama 50 öğrenci ile yani toplam 200 öğrenci ile ön uygulama yapılmıştır. Ön uygulama sonucunda öğrenci geri dönüşleri doğrultusunda 13. demografik sorunun şıkları, 10. ve 11. demografik sorular ile dindarlık ölçeğinin 1, 2, 6 ve 7. sorularının ifadeleri yeniden düzenlenmiştir. Ayrıca ön uygulamada kullanılan Sevgili'nin 2012'deki tez çalışmasından alınan Değer Eşya Temsili anketi genel olarak öğrenciler çok uzun, çok soyut ve anlaşılması zor bulduğu için anket formundan çıkarılarak asıl uygulamaya katılmamıştır.

Aralık- Şubat 2019 zaman aralığındaki asıl çalışma sırasında dağıtılan 610 anketten geri getirilmeyen, boş ya da çok eksik verilenler çıkarıldığında geriye kalan 525 anket

formunun veri girişleri yapılmıştır. Anket sonuçları SPSS 22 bilgisayar programı ile analize tabi tutulmuştur.

Ankette bazı maddeler olumsuz anlam taşıdığı için ters çevrilerek puanlamaya katılmış, ya da bazı cevapları veren gruplar yeterli sayıya ulaşmadığı için bu durumda olup birbiriyle birleştirilebilecek gruplar birleştirilerek hesaplamaya katılmış, seçenekleri birleştirilemeyecek durumda olan maddeler göz ardı edilerek analiz yapılmıştır. Materyalizm ve kıymet bilme ölçeklerinin alt boyutları ayrı ayrı hesaplanarak daha sonra alt boyutların ortalaması alınarak bu iki ölçeğin toplam puanı bulunmuş, sürekli şükür ölçeği ve dindarlık ölçeğinin birden fazla boyutu olmadığından bu ölçeklerin toplam puanı, kendi maddelerinin hepsinin ortalaması alınarak hesaplanmıştır.

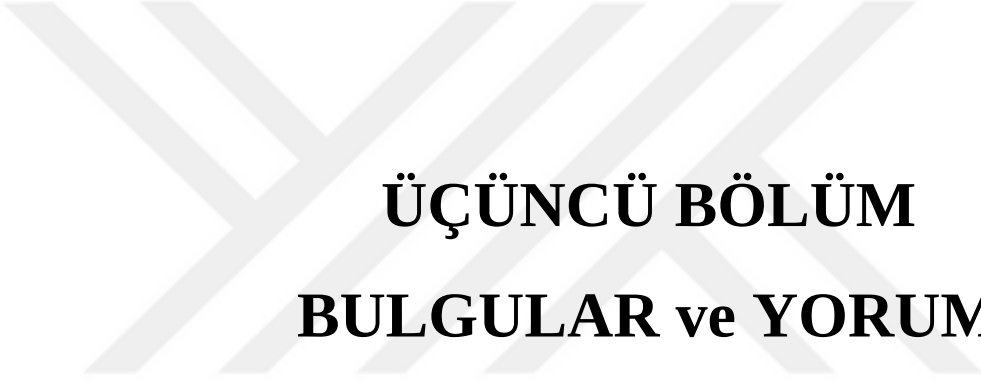
İki sürekli değişken arasındaki ilişkiyi belirlemek için Pearson korelasyon, farklı iki grup arasındaki ilişkilerin anlamlı olup olmadığını belirlemek için bağımsız grup t testi, ikiden fazla grup arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark olup olmadığını tespit etmek için tek yönlü varyans analizi One Way ANOVA, hangi gruplar arasında fark olduğunu tespit etmek için ise; demografik 4. soruda LSD, diğer One Way ANOVA analizlerinde hangi gruplar arası fark olduğunu tespit için Schfee testi uygulanmıştır.

Anne eğitim durumu başlangıçta okuryazar değil, okuryazar, ilkokul, ortaokul, lise, üniversite, yüksek lisans ve doktora şeklinde seçenekler olarak sunulmuşken; yüksek lisans ve doktora seçenekleri gerekli sayıya ulaşamadıkları, normal dağılım sergilemeye engel oldukları için, “yüksek lisans” ve “doktora” ile “üniversite” seçenekleri “lisans ve üstü” seçeneğinde toplanmıştır. Baba eğitim durumunda “doktora” seçeneği yine yeterli sayıya ulaşmadığı için “yüksek lisans” seçeneği ile “doktora” seçeneği “lisansüstü” başlığı altında yedinci seçenek olarak birleştirilmiştir. Ayrıca aile gelir durumu “yetersiz, orta düzeyde, iyi, çok iyi” olarak 4 seçenek iken, “yetersiz” ve “ok iyi” seçenekleri yeterli sayıya ulaşamadığı, normal dağılıma engel olduğu için “yetersiz- orta düzeyde” ile “iyi- çok iyi” olarak iki seçenek şeklinde analize sokulmuştur. Bu ifadeler yorumlanırken alt gelir grubu, üst gelir grubu olarak yorumlanmıştır. Aile dini durumu için “din ile ilgisiz” den “dindar” a

kadar 1 ile 5 arasında düzenlenen şıklar, 1 seçeneği yeterli sayıya ulaşmadığı için 1 ve 2 “1” olarak birleştirilmiş, böylece yeni halinde 4 dereceye inmiş ve analiz uygulanmıştır.

“Anne babanızın sizin harcamalarınıza karşı tutumlarını nasıl değerlendiriyorsunuz?” sorusuna ise dört gruptan ikisi yeterli sayıya ulaşmadığı, sorunun normal dağılım sergilemesine engel olduğu için en olumsuz anlam taşıyan iki grup birleştirilerek toplamda üç grup arasında One Way ANOVA işlemi yapılmıştır.

Turan’ın Türkçe’ye çevirme, geçerlilik ve güvenirlik işlemlerini yaptığı Richins ve Dawson’ın materyalizm ölçeğinin 15. sorusu, Turan’ın, tezinde ters olarak puanlanması gerektiğini belirttiğinin aksine, ters çevrilmeden puanlanması gereken olumlu anlamda bir madde olduğu hem Türkçe anlamı açısından açık ve net olması, hem de ters olarak puanlandığı durumda bu maddenin ölçeğin bütünü ile korelasyonu ($-.388$) olması sebebiyle ters puanlanmasının yanlışlığı teyit edilmiş; bu yüzden Turan’ın belirttiğinin aksine ters çevrilmeden analizlere tabi tutulmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR ve YORUM

3.1 ÖLÇEKLERE İLİŞKİN BULGULAR

Ölçeklerin güvenirlik düzeyleri bu bölümde verilecektir. Güvenirlik, aynı şeyin bağımsız ölçümleri arasındaki kararlılıktır yani, aynı süreçlerin izlenmesi ve aynı ölçütlerin kullanılması ile aynı sonuçları almaktır, ölçmenin tesadüfi hatalardan arınık olmasını ifade eder.²³⁸ Güvenirlik çeşitli metotlar ile test edilebilir, bu yollardan biri Cronbach alfa değerine bakmaktır. Cronbach alfa güvenirlik düzeyi ölçeklerde genel olarak (.50)'nin üzerinde ise ölçek güvenilir kabul edilmektedir. Ergenler üzerinde yaptığımız bu çalışmada Emmons sürekli şükür ölçeğinin toplam Cronbach alfa güvenirlik katsayısı (.64)'tür.

Kıymet bilme durumsal şükür ölçeğine ilişkin yapılan güvenirlik analizi sonucu toplam Cronbach alpha değeri (.88) olarak tespit edilmiştir. Alt boyutları olan mukayeseli kıymet bilme(.61), ibadetsel (.85), sözel (.38)(sözel alt boyutun Cronbach alfa değerinin düşük çıkmasının bir sebebi bu alt boyutun yalnızca iki maddeden oluşuyor olmasıdır), sosyal (.78), memnuniyetsel (.58), maddi (.75), aile (.68), huşu (.50) (huşu alt boyutunun Cronbach alfa değerinin düşük çıkmasının bir sebebi bu boyutun yalnızca iki maddeden oluşmasıdır) şeklinde sıralanabilir.

Materyalizm ölçeğinin Cronbach alfa güvenirlik katsayısı (.80) olarak bulunmuştur. Alt boyutları olan başarı(.60), merkeziyet(.68) ve mutluluk (.69)'dur.

Çalışmada kullanılan Dindarlık(manevi yaşam) ölçeğinin Cronbach alfa değeri ise (.86)'dır.

3.2. MATERYALİST EĞİLİM, ŞÜKÜR VE DİNDARLIĞA İLİŞKİN GENEL PROFİL

²³⁸ Karasar, a.g.e., s. 148.

Tablo 15: Katılımcıların Ölçeklerden Aldıkları Puanlara Göre Genel Durumu

	Min.	Max.	X.	SS
Top.M. (Toplam Materyalist Eğilim)	1.40	4.78	2.82	.615
Baş.M. (Materyalist Eğilim Başarı Alt Boyutu)	1.00	5.00	2.68	.746
Mer.M. (Materyalist Eğilim Merkeziyetçilik Alt Boyutu)	1.00	5.00	2.69	.749
Mut.M. (Materyalist Eğilim Mutluluk Alt Boyutu)	1.00	5.00	3.09	.859
Din. (Toplam Dindarlık)	1.00	4.00	3.22	.652
Top.S.Ş. (Toplam Sürekli Şükür)	1.00	7.00	5.33	1.060
Top.K.B. (Toplam Kıymet Bilme)	1.83	6.91	4.03	.593
Muk.K.B. (Kıymet Bilme Mukayeseli Alt Boyutu)	1.00	12.80	4.08	.870
İbd.K.B. (Kıymet Bilme İbadetsel Alt Boyutu)	1.00	5.00	3.63	1.046
Söz.K.B. (Kıymet Bilme Sözel Alt Boyutu)	1.00	24.50	4.48	1.236
Sos.K.B. (Kıymet Bilme)	1.25	5.00	4.31	.775

Sosyal Alt Boyutu)				
Mem.K.B. (Kıymet Bilme Memnuniyetsel Alt Boyutu)	1.00	5.00	3.37	.883
Mad.K.B. (Kıymet Bilme Maddi Alt Boyutu)	1.00	5.00	4.11	.795
Aile.K.B. (Kıymet Bilme Aile Alt Boyutu)	1.00	5.00	4.24	.870
Huş.K.B. (Kıymet Bilme Huşu Alt Boyutu)	1.00	5.00	3.72	1.066

Materyalist eğilim toplam ve alt boyut ortalama puanlarına bakıldığında en yüksek ortalama ($X= 3.09$) ile mutluluk, daha sonra ($X= 2.69$) ile merkezîyet, en son ($X= 2.68$) ile başarı gelmektedir. Toplam materyalist eğilim de ($X= 2.82$) ile çok yüksek sayılmayacak bir değerdedir. Ayrıca ortalamaların birbirine oldukça yakın değerlerde olmaları da gözden kaçırılmaması gereken bir diğer husustur.

Şükür ölçeklerine bakıldığında, sürekli şükür ortalaması ($X=5.33$)'tür. Bu, ortalamanın üstü ve yüksek sayılabilecek bir değerdir. Durumsal şükre dair Tablo 15'te verilenlere göre durumsal şükürün(kıymet bilme) ortalamalarının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum Göcen'in 2012'deki çalışmasının sonucuyla desteklenmektedir.²³⁹ Ayrıca yine tabloya bakıldığında, en yüksek ortalama ($X=4.48$) ile sözel, sonra ($X=4.31$) ile sosyal, üçüncü olarak ($X=4.24$) ile aileye yönelik şükür(kıymet bilme) gelmektedir. Buna göre ergenler üzerinde yapılan bu araştırmada durumsal şükür bazlı olarak; ergenlerin en çok sözel olarak kıymet bilme, daha sonra sosyal olarak kıymet bilme, üçüncü olarak da ailelerine yönelik kıymet bilme eğilimleri yüksektir denilebilir. Kıymet bilme konusunda ergenlerin sosyal çevre ve ailelerine karşı ve sözel olarak kıymet

²³⁹ Göcen, **a.g.t.**

bilmeyi önceledikleri söylenebilir. En düşük ortalama ($X=3.37$) ile memnuniyetssel kıymet bilme iken, bunu ($X=3.63$) ile ibadetsel kıymet bilme takip etmektedir. Yani ergenler, hayatlarından memnun olma açısından ve kıymet bilme davranışını ibadet ile yansıtmaya açısından düşük eğilimdedirler denilebilir. Katılımcıların dindarlık profilleri ise 4 üzerinden ($X= 3.22$) ile yüksektir. Buradan katılımcı profilinin büyük oranda dindar bir profil olduğu söylenebilir.

3.3. DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLERE İLİŞKİN BULGULAR

3.3.1. CİNSİYET

3.3.1.1. Cinsiyet ve Materyalist Eğilim

Tablo 16: Cinsiyet Açısından Materyalist Eğilim (t-testi)

	Cinsiyet	N	X	SS	t	p
Toplam Materyalist Eğilim (Top.M.)	Kız	255	2.80	.614	.926	.355
	Erkek	209	2.85	.615		
Başarı alt boyutu(Baş.M.)	Kız	272	2.62	.737	1.99	.047
	Erkek	228	2.75	.750		
Merkeziyet alt boyutu(Mer.M.)	Kız	268	2.74	.741	1.65	.099
	Erkek	225	2.63	.756		
Mutluluk alt boyutu(Mut.M.)	Kız	278	3.05	.873	1.18	.236
	Erkek	226	3.14	.842		

“Ergenlerin materyalist eğilimleri cinsiyetlerine göre anlamlı derecede farklı mıdır?” sorusuna cevap aramak için yapılan t testi sonucuna göre materyalist eğilimin başarı alt boyutunda anlamlı bir fark olduğu ($p<.05$), yapılan Schfee testi sonucu ise farkın erkekler lehine olduğu bulunmuştur. Buna göre, tablodan da görüldüğü üzere, kızların erkeklere göre anlamlı derecede daha yüksek olduğu herhangi bir boyut görülmemektedir, dolayısıyla “kızların erkeklerden anlamlı derecede yüksek materyalist eğilime sahip olduğu” hipotezi desteklenmemiştir. Erkekler tek bir alt boyutta da olsa kızlardan daha yüksek materyalist eğilime sahiptirler.

Turan'ın 2007'deki çalışmasında materyalist eğilimin merkeziyet alt boyutunda kadınların erkeklerden daha yüksek, mutluluk alt boyutunda ise erkeklerin kadınlardan daha yüksek eğilimde olduğu bulunmuştur. Purutçuoğlu (2008), materyalizmin merkeziyet alt boyutunda erkeklerin kızlardan daha yüksek eğilimde olduğu sonucuna ulaşmış, diğer iki alt boyut bazında cinsiyet açısından anlamlı bir farklılık bulmamıştır. Froh vd. (2011), erkeklerin kızlardan daha yüksek materyalist eğilimlerinin olduğu sonucuna ulaşmıştır.²⁴⁰ Dolayısıyla bulgumuz, literatür geneliyle uyushmaktadır.

3.3.1.2. Cinsiyet ve Sürekli Şükür

Tablo 17: Cinsiyet Açısından Sürekli Şükür (t-testi)

	Cinsiyet	N	X	SS	t	p
Toplam Sürekli Şükür(Top.S.Ş.)	Kız	278	5.39	1.050	1.55	.120
	Erkek	221	5.24	1.068		

Sürekli şükür puanlarında erkek ve kız öğrenciler arasında tabloda da görüldüğü üzere anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir. Buna göre, “kızların erkeklerden anlamlı derecede daha yüksek sürekli şükür eğiliminde olduğu” hipotezi desteklenmemiştir.

Froh vd.'nin 2011'de ergenlerle yaptığı çalışmada kızların erkeklerden daha yüksek sürekli şükür eğilimlerinin olduğu bulunmuştur.²⁴¹ Göcen'in 2012'deki çalışmasında da sürekli şükür puanında kadınlar ile erkekler arasında kadınlar lehine anlamlı farklılık bulunmuştur.²⁴² Ayrıca Ayten, Göcen ve Sevinç'in 2012'de hasta, hasta yakınları ve hastane çalışanları ile yaptıkları nicel araştırmada kadınların erkeklerden daha yüksek şükür eğilimi gösterdikleri bulgulanmıştır.²⁴³ Hipotezimiz de literatürle aynı yönde olmasına, erkeklerin materyalizmi bir başarı olarak görme eğilimi kızlardan daha yüksek olmasına, bir sonraki sayfada görüleceği üzere kızların erkeklerden anlamlı derecede daha

²⁴⁰ J. Froh, “Gratitude and The Reduced Costs of Materialism in Adolescents”, **Journal of Happiness Studies**, 12, 2011, s. 289-302.

²⁴¹ Froh, **a.g.m.**

²⁴² Göcen, **a.g.t.**

²⁴³ Ayten, Göcen, Sevinç, Öztürk, **a.g.m.**

yüksek durumsal şükür(kıymet bilme) eğiliminde olduğu bulunmasına rağmen, sürekli şükür açısından bulgumuz literatür sonuçlarıyla uyuşmamıştır.

3.3.1.3. Cinsiyet ve Durumsal Şükür (Kıymet Bilme)

Tablo 18: Cinsiyet Açısından Durumsal Şükür (t-testi)

	Cinsiyet	N	X	SS	t	p
Toplam Kıymet Bilme(Top.K.B.)	Kız	247	4.14	.558	4.55	.000
	Erkek	183	3.88	.606		
Mukayese Kıymet Bilme(Muk.K.B.)	Kız	269	4.17	.894	2.57	.010
	Erkek	217	3.97	.828		
Sözel Kıymet Bilme(Söz.K.B.)	Kız	282	4.70	1.379	4.56	.000
	Erkek	228	4.22	.973		
Sosyal Kıymet Bilme(Sos.K.B.)	Kız	277	4.43	.693	4.03	.000
	Erkek	220	4.15	.843		
Maddi Kıymet Bilme(Mad.K.B.)	Kız	273	4.21	.727	3.16	.002
	Erkek	216	3.98	.858		
Husu Kıymet Bilme(Huş.K.B.)	Kız	279	3.84	1.081	2.87	.004
	Erkek	224	3.56	1.030		

“Öğrencilerde cinsiyet, kıymet bilme(durumsal şükür) üzerinde bir farklılık oluşturur mu?” sorusuna aranan cevap için yapılan t-testi sonucu toplam kıymet bilme puanında, mukayeseli, sözel, sosyal, maddi ve huşu alt boyutunda ($p<.01$) kızlar lehine anlamlı farklılık bulunmuştur. Kızların tablodaki tüm kıymet bilme ortalama puanlarının erkeklerden yüksek olduğu da hesaba katıldığında, “Kızların erkeklerden anlamlı derecede daha yüksek durumsal şükür eğilimlerinin olduğu” hipotezi desteklenmiştir.

Göcen’in 2012’de şükür ve psikolojik iyi olma arasındaki ilişkiye dair yaptığı araştırma sonuçları da, durumsal şükür açısından kadınlar ile erkekler arasında kadınlar lehine anlamlı farklılık bulunmuştur. Öte yandan Doğruyol’un 2018’deki çalışmasında

deney grubu olan ayakta tedavi gören depresyon tanısı almış katılımcılar bazında, kadınların erkeklerden anlamlı derecede daha yüksek sosyal kıymet bilme eğilimlerinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yine ergenler örnekleminde fakat farklı şükür ölçeği olan Kardaş ve Yalçın'ın şükür ölçeği ile yapılan bir diğer çalışmada da kızların erkeklerden anlamlı derecede daha yüksek şükür eğiliminde olduğu bulunmuştur.²⁴⁴ Dolayısıyla bulgumuz, literatür ile uyum sağlamaktadır.

3.3.2. YAŞ

Bu bölümde, “Öğrencilerin dindarlık, şükretme ve kıymet bilme düzeyleri ile yaş arasında pozitif ya da negatif yönde bir ilişki var mıdır?” sorusuna cevap aranmış, bunun için Pearson Korelasyon katsayısı yöntemi kullanılmıştır.

3.3.2.1. Yaş İle Dindarlık

Tablo 19: Yaş ve Dindarlık Korelasyon Analiz Sonuçları

		Dindarlık(Din.)
Yaş	<i>r</i>	.055

Yaş ile dindarlık arasında Tablo 19'dan da aktarıldığı üzere pozitif ya da negatif anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Buna göre “yaş arttıkça dindarlık artar” hipotezi desteklenmemiştir.

Ayrıca Ayten'in 2009'daki çalışması, ergenlik döneminin diğer yaş dönemlerine göre anlamlı derecede düşük dindarlık eğiliminde olduğu sonucuna ulaşmıştır.²⁴⁵

3.3.2.2. Yaş İle Sürekli Şükür

Yaş ile sürekli şükür arasında tabloda verildiği üzere pozitif ya da negatif anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Buna göre “yaş arttıkça sürekli şükür eğilimi artar” hipotezi

²⁴⁴ Özcan Sezer, Engin Turğut, “Ergenlerde Şükran, Yaşam Amaçları ve Yaşam Doyumunun Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi”, 2019.

²⁴⁵ Ali Ayten, **Prososyal Davranışlarda Dindarlık ve Empatinin Rolü**, Marmara Ü. SBE, Doktora, İstanbul, 2009.

desteklenmemiştir. Froh vd. buna benzer şekilde yaş ile sürekli şükür arasında bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Tablo 20: Yaş ve Sürekli Şükür Korelasyon Analiz Sonuçları

		Top.S.Ş.
Yaş	<i>r</i>	-.007

3.3.2.3. Yaş İle Durumsal Şükür (Kıymet Bilme)

Tablo 21: Toplam Durumsal Şükür ve Alt Boyutlarının Yaş ile Korelasyonu

		Top. K.B	Muk. K.B.	İbd. K.B.	Söz. K.B.	Sos. K.B.	Mem. K.B.	Mad. K.B.	Aile. K.B.	Huş. K.B.
Yaş	<i>r</i>	.119*	.067	.118*	.039	-.039	.087	.121*	-.040	.090

Yaş ile kıymet bilmenin maddi kıymet bilme alt boyutu arasında ($r = .12$; $p < .05$) pozitif yönde ilişki vardır. Yaş ile ibadetsel kıymet bilme arasında ($r = .11$; $p < .05$) arasında pozitif yönde ilişki bulunmuştur. Son olarak yaşın toplam kıymet bilme ile ($r = .11$; $p < .05$) pozitif yönde ilişkisi tespit edilmiştir. Buna dayanarak “yaş arttıkça kıymet bilme artar” hipotezi genel puan ve iki alt boyut bazında desteklenmiştir. Ayrıca ergenlerin yaşları arttıkça, sahip olduğu maddi şeylerin kıymetini bilme ve şükürünü ibadetle yerine getirme konusunda daha yüksek eğilim gösterdikleri de söylenebilir.

Doğruiyol’un 2018’deki çalışmasında depresyon tedavisi gören deney grubu bazında, 45 yaş ve üzeri katılımcıların aileye, ibadete ve memnuniyete yönelik şükür eğilimlerinin 18-30 yaş ve 31-45 yaş aralığındakilere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır.²⁴⁶

3.3.3. OKUL TÜRÜ

3.3.3.1. Okul Türü ve Materyalist Eğilim

²⁴⁶ Şükran Doğruiyol, **Şükran Duyma ve Depresyon Arasındaki İlişkinin İncelenmesi**, Üsküdar Ü. SBE, Yüksek Lisans, İstanbul, 2018.

Tablo 22: Okul Türü Açısından Materyalist Eğilim(ANOVA, Schfee)

	Okul Türü	N	X	SS	p	Farklar
Top.M.	a)Anadolu Lisesi	247	2.86	.645	.158	-
	b)Meslek Lisesi	105	2.72	.560		
	c)İmam Hatip Lisesi	112	2.83	.589		
Baş.M.	a)Anadolu Lisesi	264	2.69	.756	.926	-
	b)Meslek Lisesi	116	2.66	.750		
	c)İmam Hatip Lisesi	120	2.68	.723		
Mer.M.	a)Anadolu Lisesi	258	2.73	.791	.123	-
	b)Meslek Lisesi	117	2.57	.712		
	c)İmam Hatip Lisesi	118	2.73	.679		
Mut.M.	a)Anadolu Lisesi	264	3.17	.886	.048	-
	b)Meslek Lisesi	119	2.94	.802		
	c)İmam Hatip Lisesi	121	3.06	.839		

Materyalist eğilim açısından lise türleri arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Buna göre “meslek liseli ve anadolu liseli katılımcıların imam hatip liseli katılımcılardan anlamlı derecede daha yüksek materyalist eğilimlerinin olduğu” hipotezi desteklenmemiştir.

3.3.3.2. Okul Türü ve Dindarlık

Tablo 23: Okul Türü Açısından Dindarlık(ANOVA, Schfee)

	Okul Türü	N	X	SS	p	Farklar
Din.	a)Anadolu Lisesi	247	3.05	.729	.000	b-a, c-a
	b)Meslek Lisesi	120	3.32	.529		
	c)İmam Hatip Lisesi	118	3.48	.465		

“Lise türleri arasında dindarlık açısından anlamlı bir farklılık var mıdır?” sorusuna aranan cevap sonucu, anadolu liselerinin(X= 3.05) dindarlığı meslek liseleri(X= 3.32) ve imam hatip liselerine(X= 3.48), göre anlamlı derecede ($p < .01$) düşük çıkmıştır. Aynı zamanda araştırmanın hipotezlerinden olan “İmam hatip liseli katılımcıların meslek liseli ve anadolu liseli katılımcılara göre anlamlı derecede daha yüksek dindarlık eğilimlerinin olduğu” kısmen, sadece anadolu lisesi bazında desteklenmiş, imam hatip lisesi ile meslek lisesi arasında ise imam hatip lisesinin ortalaması meslek lisesinden daha yüksek olmasına rağmen, tahmin edildiği gibi anlamlı bir farklılık çıkmamasından dolayı hipotez meslek lisesi bazında desteklenmemiştir.

Alıcıkuşu’nun 2013’te yaptığı çalışmada imam hatip liselerinin diğer meslek lisesi ve anadolu liselerine göre daha dindar oldukları bulunmuştur.²⁴⁷ Ceylan’ın ise 2010’da Muş’taki lise öğrencileri ile yaptığı araştırma sonuçlarına göre İmam Hatip lisesi ve Fen Lisesi öğrencilerinin din algısı envanterine verdiği cevaplar Anadolu lisesi, düz lise ve endüstri meslek lisesi öğrencilerinin cevaplarından daha olumlu çıkmıştır.²⁴⁸ Bu çalışmalar, bizim bulgumuzla farklı açılardan ve kısmen uyushmaktadır.

3.3.3.3. Okul Türü ve Sürekli Şükür

²⁴⁷ Mustafa Alıcıkuşu, **Lise Öğrencilerinde Dindarlık ve Akademik Başarı İlişkisi Kahramanmaraş Örneği**, Yüksek Lisans, Kahramanmaraş, 2013.

²⁴⁸ Yılmaz Ceylan, **Lise Öğrencilerinin Din Algısı**, Sakarya Ü. SBE, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2010.

Tablo 24: Okul Türü Açısından Sürekli Şükür(ANOVA, Schfee)

	Okul Türü	N	X	SS	p	Farklar
Top.S.Ş.	a) Anadolu Lisesi	256	5.31	1.089	.146	-
	b) Meslek Lisesi	123	5.21	1.043		
	c) İmam Hatip Lisesi	120	5.47	1.004		

Sürekli şükür açısından lise türleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Buna göre, “imam hatip liseli katılımcıların meslek liseli ve anadolu liseli katılımcılara göre anlamlı derecede daha yüksek sürekli şükür eğilimlerinin olduğu” hipotezi desteklenmemiştir.

3.3.3.4. Okul Türü ve Durumsal Şükür (Kıymet Bilme)

Tablo 25: Okul Türü Açısından Durumsal Şükür (ANOVA, Schfee)

	Okul Türü	N	X	SS	p	Farklar
Top.K.B.	a) Anadolu Lisesi	230	3.94	.599	.005	b-a
	b) Meslek L.	95	4.15	.639		
	c) İmam Hatip L.	105	4.10	.505		
Muk.K.B.	a) Anadolu Lisesi	251	4.00	.784	.088	-
	b) Meslek L.	116	4.15	.826		
	c) İmam Hatip L.	119	4.20	1.055		
İbd.K.B.	a) Anadolu Lisesi	259	3.40	1.128	.000	b-a, c-a
	b) Meslek L.	115	3.94	.908		

	c)İmam Hatip L.	119	3.83	.857		
Söz.K.B.	a)Anadolu Lisesi	266	4.45	.790	.677	-
	b)Meslek L.	123	4.57	2.085		
	c)İmam Hatip L.	121	4.46	.822		
Sos.K.B.	a)Anadolu Lisesi	259	4.34	.702	.324	-
	b)Meslek L.	117	4.21	.918		
	c)İmam Hatip L.	121	4.33	.773		
Mem.K.B.	a)Anadolu Lisesi	261	3.32	.903	.348	-
	b)Meslek L.	115	3.42	.850		
	c)İmam Hatip L.	121	3.44	.870		
Mad.K.B.	a)Anadolu Lisesi	259	3.98	.843	.000	b-a, c-a
	b)Meslek L.	113	4.30	.751		
	c)İmam Hatip L.	117	4.21	.673		
Aile.K.B.	a)Anadolu Lisesi	261	4.28	.849	.443	-
	b)Meslek L.	118	4.24	.892		
	c)İmam Hatip L.	121	4.16	.895		
Huşu.K.B.	a)Anadolu Lisesi	261	3.63	1.079	.167	-
	b)Meslek L.	119	3.81	1.075		
	c)İmam Hatip L.	123	3.80	1.023		

Kıymet bilme açısından okul türleri arasında toplam kıymet bilme, ve ibadetsel alt boyutlarında anlamlı farklılık($p < .01$) ortaya çıkmıştır. Ayrıca hipotezlerden biri olan “İmam hatip lisesi öğrencilerinin kıymet bilmelerinin diğer lise türlerine göre anlamlı

derecede daha yüksek olacağı” hipotezinin desteklenip desteklenmediğini görmek amacıyla, hangi gruplar arasında fark olduğunu bulmak için Schfee testi uygulanmıştır. Buna göre, anadolu lisesi($X= 3.94$) ile meslek lisesinin($X=4.15$) toplam kıymet bilme puanlarının meslek lisesi lehine anlamlı derecede ($p< .01$) farklı olduğu görülmüş; maddi kıymet bilmede ise anadolu lisesinin($X= 3.98$), meslek lisesi ($X= 4.30$) ile meslek lisesi lehine ve imam hatip lisesi($X=4.21$) ile imam hatip lisesi lehine ($p< .01$); son olarak ibadetsel kıymet bilmede anadolu lisesinin($X= 3.40$), meslek lisesi($X= 3.94$) ile meslek lisesi lehine ve imam hatip lisesi($X= 3.83$) ile imam hatip lisesi lehine anlamlı farklılık ($p< .01$) olduğu görülmüştür. Burada, anadolu liselerinin kıymet bilme düzeylerinin tablodaki en düşük ortalamalara sahip olan okul türü olduğu, meslek liselerinin ise tablodaki en yüksek ortalamalara sahip okul türü olduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Ayrıca imam hatip lisesi ile meslek lisesinin kıymet bilme konusunda da meslek lisesi ile belirgin bir farkının olmaması dikkat çekicidir. Bu noktada “İmam hatip liseli katılımcıların meslek liseli ve anadolu liseli katılımcılara göre anlamlı derecede daha yüksek durumsal şükür(kıymet bilme) eğilimlerinin olacağı” hipotezinin toplam genel puan bazında desteklenmediği, sadece anadolu lisesi bazında ve iki alt boyutta desteklendiği söylenebilir.

3.3.4. AİLE GELİR DURUMU

Aile gelir durumuna dair soruda seçenekler “1: Yetersiz – Orta Düzeyde”, “2: İyi-Çok İyi” olarak toplam iki seçenek şeklinde analize tabi tutulmuştur. Bu durum yorumlanırken yetersiz-orta düzeyde olan 1. grup alt gelir grubu, iyi-çok iyi şeklinde olan 2. grup ise üst gelir grubu olarak ifadelendirilmiştir.

3.3.4.1. Aile Gelir Durumu ve Materyalist Eğilim

Tablo 26’da materyalist eğilimin merkeziyet alt boyutunda üst gelir grubu ($X= 2.81$) ile alt gelir grubu($X= 2.61$) arasında üst gelir grubu lehinde istatistiki açıdan anlamlı farklılık($p< .01$) vardır. Buna göre, aile geliri belli bir seviyenin üzerinde olan ergenlerin maddeyi hayatın merkezine koyma konusunda anlamlı derecede yüksek eğilimli oldukları

söylenbilir. “Üst gelir grubundaki katılımcıların alt gelir grubundakilere göre anlamlı derecede daha yüksek materyalist eğilimlerinin olacağı” hipotezi, materyalist eğilimin 3 alt boyutundan yalnızca birinde desteklenmiş, genel materyalist eğilimde de desteklenmemiştir.

Tablo 26: Aile Gelir Durumu Açısından Materyalist Eğilim (t-testi)

	Aile Gelir	N	X	SS	t	p
Top.M.	1:Alt Gelir Grubu	288	2.80	.587	-.704	.482
	2: Üst Gelir Grubu	175	2.84	.656		
Baş.M.	1:Alt Gelir Grubu	313	2.66	.745	-.957	.339
	2: Üst Gelir Grubu	183	2.72	.750		
Mer.M.	1:Alt Gelir Grubu	307	2.61	.714	2.84	.005
	2: Üst Gelir Grubu	183	2.81	.781		
Mut.M.	1:Alt Gelir Grubu	313	3.15	.842	1.92	.055
	2: Üst Gelir Grubu	189	2.99	.886		

3.3.4.2. Aile Gelir Durumu ve Sürekli Şükür

Tablo 27: Aile Gelir Durumu Açısından Sürekli Şükür(t-testi)

	Aile Gelir	N	X	SS	t	p
Top.S.Ş.	1:Alt Gelir Grubu	309	5.32	1.057	.229	.819
	2: Üst Gelir Grubu	187	5.34	1.070		

Sürekli şükür açısından aile gelir durumları arasında Tablo 27’den de görüldüğü üzere istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.($p= .819$) Buna göre “üst gelir grubunda olan katılımcıların alt gelir grubunda olan katılımcılardan anlamlı derecede daha yüksek sürekli şükür eğilimlerinin olduğu” hipotezi desteklenmemiştir.

3.3.4.3. Aile Gelir Durumu ve Durumsal Şükür (Kıymet Bilme)

Tablo 28: Aile Gelir Durumu Açısından Durumsal Şükür(t-testi)

	Aile Gelir	N	X	SS	t	p
Top.K.B.	1:Alt Gelir Grubu	263	4.01	.600	-.665	.507
	2: Üst Gelir Grubu	166	4.05	.584		
Muk.K.B.	1:Alt Gelir Grubu	301	4.06	.925	-.786	.432
	2: Üst Gelir Grubu	183	4.13	.777		
İbd.K.B.	1:Alt Gelir Grubu	309	3.61	1.042	-.451	.652
	2: Üst Gelir Grubu	181	3.65	1.055		
Söz.K.B.	1:Alt Gelir Grubu	314	4.51	1.439	.635	.526
	2: Üst Gelir Grubu	193	4.44	.813		
Sos.K.B.	1:Alt Gelir Grubu	303	4.31	.782	-.179	.858
	2: Üst Gelir Grubu	191	4.32	.753		

Mem.K.B.	1:Alt Gelir Grubu	301	3.24	.911	-4.194	.000
	2: Üst Gelir Grubu	192	3.58	.804		
Mad.K.B.	1:Alt Gelir Grubu	300	4.08	.787	-.890	.374
	2: Üst Gelir Grubu	187	4.15	.812		
AileK.B.	1:Alt Gelir Grubu	307	4.28	.889	1.060	.290
	2: Üst Gelir Grubu	190	4.19	.844		
Hus.K.B.	1:Alt Gelir Grubu	307	3.71	1.029	-.265	.791
	2: Üst Gelir Grubu	193	3.74	1.121		

Yapılan t testi sonuçlarına göre, kıymet bilme açısından toplam kıymet bilme puanı ve tüm kıymet bilme alt boyutları içinde aile gelir durumu açısından anlamlı farklılık sadece memnuniyetssel kıymet bilme alt boyutunda bulunmuş olup ($p < .01$), diğer kıymet bilme puanlarında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Buna göre üst gelir grubunda olan ergenlerin($X = 3.58$) alt gelir grubunda olan ergenlere($X = 3.24$) göre memnuniyetssel kıymet bilme eğilimleri anlamlı derecede daha yüksektir. Bundan dolayı “üst gelir grubunda olan katılımcıların alt gelir grubunda olan katılımcılara göre anlamlı derecede daha yüksek durumsal şükür (kıymet bilme) eğilimleri olduğu” hipotezi yalnızca bir alt boyut bazında desteklenmiş, genel toplam puan bazında desteklenmemiştir.

Doğruyol’un 2018’deki çalışması depresyon tedavisi gören deney grubu bazında, temel ihtiyaçları dışında zor harcama yapanların (alt gelir grubunda olanlar) rahat harcama yapanlara(üst gelir grubunda olanlar) göre daha yüksek huşu(an’a yönelik) şükür

eğilimlerinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Turgut ve Sezer de, Kardaş ve Yalçın'ın 2016'da geliştirdiği şükür ölçeğini kullanarak ergenler bazında yaptıkları çalışmada, aile geliri belli bir seviyenin üzerinde olan ergenlerin aile geliri en düşük kategoride olan ergenlerden anlamlı derecede daha yüksek şükretme eğiliminde olduğunu bulgulamıştır. Bizim çalışmamız ise, gelir seviyesinin yüksekliğinin, ergenlerin hayatlarından memnun olmaları ve buna şükretmeleri üzerinde etkili olabileceği sonucuna ulaşmıştır.

3.3.5. AİLE DİNİ DURUMU

Yapılan ANOVA ve Schfee test sonuçlarına göre, öğrencilere sunulan “1: Din ile İlgisiz” den “5: Dindar” a kadar derecelendirilen 5 seçenek, 1. derece olan “din ile ilgisiz” seçeneğini işaretleyen kişi sayısı belli bir sayının altında kaldığından, 1. seçenek ile hemen sonra gelen 2. seçenek “1” olarak birleştirilmiş, böylece “5: Dindar” olan son derece “4” olarak toplam dört seçenek üzerinden analiz yapılmıştır. Böylece dindarlık dereceleri en düşükten en yükseğe doğru “1, 2, 3, 4” olmuştur.

3.3.5.1. Aile Dini Durumu ve Materyalist Eğilim

Tablo 29: Aile Dini Durumu Açısından Materyalist Eğilim (ANOVA, Schfee)

	Aile Dini Durum	N	X	SS	p	Farklar
Top.M.	1: Din ile ilgisiz	32	2.97	.814	.061	-
	2: Din ile az ilgili	143	2.90	.591		
	3: Din ile ilgili	169	2.76	.585		
	4: Dindar	111	2.75	.613		
Baş.M.	1: Din ile ilgisiz	34	2.80	.954	.563	-
	2: Din	155	2.73	.764		

	ile az ilgili					
	3: Din ile ilgili	180	2.66	.687		
	4: Dindar	121	2.64	.741		
Mer.M.	1: Din ile ilgisiz	34	2.91	.941	.002	2-3, 2-4
	2: Din ile az ilgili	152	2.83	.723		
	3: Din ile ilgili	180	2.60	.671		
	4: Dindar	117	2.56	.796		
Mut.M.	1: Din ile ilgisiz	34	3.29	.977	.306	-
	2: Din ile az ilgili	159	3.14	.894		
	3: Din ile ilgili	180	3.03	.844		
	4: Dindar	122	3.04	.794		

Materyalist eğilim açısından aile dini durumları arasındaki farkı bulmak için yapılan ANOVA ve Schfee test sonuçlarına göre materyalist eğilimin merkeziyet alt boyutunda($p < .01$) istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunmuş, toplam puan bazında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Buna göre, “aile dindarlığı düşük olan katılımcı, aile dindarlığı yüksek olan katılımcıdan anlamlı derecede daha yüksek materyalist eğilime sahiptir” hipotezi yalnızca bir alt boyut bazında desteklenmiş olup, toplam genel puan bazında desteklenmemiştir.

Aile dini durumu din ile az ilgili olan ergenlerin ($X = 2.83$) ailesi din ile ilgili olan ergenlerden($X = 2.60$) ve ailesi dindar olan ergenlerden ($X = 2.56$) anlamlı derecede daha yüksek merkeziyetçi materyalist eğilimde oldukları ($p < .01$) görülmektedir. Ayrıca

dindarlık arttıkça materyalist eğilimin merkezîyet boyutunun ortalamasının azaldığı görülmektedir.

3.3.5.2. Aile Dini Durumu ve Dindarlık

Tablo 30: Aile Dini Durumu Açısından Dindarlık (ANOVA, Schfee)

	Aile Dini Durum	N	X	SS	p	Farklar
Din.	1: Din ile ilgisiz	29	2.25	.893	.000	4-2, 4-1, 3-2, 3-1, 2-1
	2: Din ile az ilgili	151	3.02	.639		
	3: Din ile ilgili	180	3.39	.490		
	4: Dindar	118	3.49	.469		

“Öğrencilerin aile dini durumları açısından dindarlıkları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark var mıdır?” sorusuna aranan cevap doğrultusunda One Way ANOVA ve varsa hangi gruplar arasında farklılık olduğunu bulmak için yapılan Schfee sonuçlarına göre tüm grupların birbiriyle anlamlı farklılığı tespit edilmiş olup, “aile dindarlığı yüksek olan katılımcıların aile dindarlığı daha düşük olanlardan anlamlı derecede daha yüksek dindarlık eğilimi gösterdiği” hipotezi desteklenmiştir. Ayrıca ergenlerin ailelerinin dini durumu ile kendi dini durumları birbiriyle tamamen uyumludur denebilir. Ergenlerin dindarlık ölçeğinden aldıkları puanlar ile ailelerinin dini durumuna dair verdikleri cevaplar birbiriyle örtüşmektedir. “Ergenlerin dindarlığı ailesinin dindarlığından farklı değildir” yorumu yapılabilir.

Çoban (2013) da benzer bir sonuç elde etmiş ve ailesi dindar olmayan lise öğrencilerinin ailesi çok dindar olan, ailesi dindar olan ve ailesi orta olan öğrencilerden anlamlı derecede daha düşük dindarlık eğiliminde olduğu görülmüştür. Çetin 2010’da lise öğrencileri ile yaptığı araştırmada, aile dindarlık düzeyi yükseldikçe, alınan dindarlık

puanını da yüksek bulmuştur.²⁴⁹ Buradan, çalışmamızın bu bulgusunun literatür ile uyumlu sonuçlara ulaştığı görülmektedir.

3.3.5.3. Aile Dini Durumu ve Sürekli Şükür

Tablo 31: Aile Dini Durumu Açısından Sürekli Şükür(ANOVA, Schfee)

	Aile Dini Durum	N	X	SS	p	Farklar
Top.S.Ş.	1: Din ile ilgisiz	34	4.40	1.067	.000	2-1, 3-1, 4-1
	2: Din ile az ilgili	155	5.21	.997		
	3: Din ile ilgili	180	5.52	.927		
	4:Dindar	122	5.44	1.150		

Aile dini durumu din ile ilgisiz olan ergenlerin($X= 4.40$), ailesi din ile az ilgili($X=5.21$), ailesi din ile ilgili($X=5.52$) ve ailesi dindar($X= 5.44$) olanlara göre anlamlı derecede($p< .01$) daha az şükrettiği görülmektedir. Buna göre “aile dindarlığı yüksek olan katılımcıların aile dindarlığı daha düşük olanlardan anlamlı derecede daha yüksek sürekli şükür eğilimlerinin olduğu” hipotezi, yalnızca aile dini durumu din ile ilgisiz olan katılımcılar bazında desteklendiği, diğer gruplar olan 2., 3. ve 4. grupların birbirleri ile anlamlı farklılığı bulunamadığından dolayı bu hipotezin kısmen desteklendiği söylenebilir.

3.3.5.4. Aile Dini Durumu ve Durumsal Şükür (Kıymet Bilme)

Tablo 32’de toplam kıymet bilmede, aile dini durumu din ile ilgisiz olan ergenlerin($X=3.48$) ailesi din ile az ya da çok ilgili olan diğer tüm gruplara göre anlamlı derecede daha az genel kıymet bilme(durumsal şükür) eğiliminde olduğu, ayrıca ailesi din ile az ilgili olan ergenlerin($X=3.95$) ailesi dindar olanlara($X=4.22$) göre anlamlı derecede düşük genel kıymet bilme eğiliminde olduğu ($p< .01$) görülmektedir.

²⁴⁹ Ümit Fahri Çetin, **Ortaöğretim Düzeyi Gençlerde Dindarlık-Empati İlişkisi(Isparta Örneği)**, Süleyman Demirel Ü. SBE, Yüksek Lisans, Isparta, 2010.

Tablo 32: Aile Dini Durumu Açısından Durumsal Şükür (ANOVA, Schfee)

	Aile Dini Durum	N	X	SS	p	Farklar
Top.K.B.	1: Din ile ilgisiz	25	3.48	.622	.000	2-1, 3-1, 4-1, 4-2
	2: Din ile az ilgili	133	3.95	.607		
	3: Din ile ilgili	162	4.05	.590		
	4:Dindar	102	4.22	.475		
Muk.K.B.	1: Din ile ilgisiz	29	3.64	.981	.005	1-3, 1-4
	2: Din ile az ilgili	150	4.00	.784		
	3: Din ile ilgili	179	4.13	.999		
	4:Dindar	119	4.23	.695		
İbd.K.B.	1: Din ile ilgisiz	32	2.03	.943	.000	2-1, 3-1, 4-1, 3-2, 4-2, 4-3
	2: Din ile az ilgili	151	3.43	1.017		
	3: Din ile ilgili	182	3.77	.916		
	4:Dindar	120	4.12	.779		
Söz.K.B.	1: Din ile ilgisiz	35	4.30	.892	.784	-
	2: Din ile az ilgili	159	4.46	.854		
	3: Din ile ilgili	183	4.53	1.736		
	4:Dindar	124	4.50	.821		
Sos.K.B.	1: Din ile ilgisiz	34	4.29	.616	.780	-
	2: Din ile az ilgili	155	4.26	.828		
	3: Din ile ilgili	180	4.31	.708		
	4:Dindar	120	4.36	.860		
Mem.K.B.	1: Din ile ilgisiz	33	2.83	1.086	.000	2-1, 3-1,

	2: Din ile az ilgili	155	3.36	.887		4-1
	3: Din ile ilgili	180	3.36	.830		
	4:Dindar	120	3.57	.859		
Mad.K.B.	1: Din ile ilgisiz	33	3.49	.950	.000	2-1, 3-1, 4-1
	2: Din ile az ilgili	153	4.02	.801		
	3: Din ile ilgili	176	4.19	.775		
	4:Dindar	118	4.26	.690		
AileK.B.	1: Din ile ilgisiz	34	3.69	1.248	.001	2-1, 3-1, 4-1
	2: Din ile az ilgili	151	4.21	.893		
	3: Din ile ilgili	183	4.32	.769		
	4:Dindar	123	4.30	.818		
Huş.K.B.	1: Din ile ilgisiz	34	3.23	1.232	.003	3-1, 4-1
	2: Din ile az ilgili	157	3.60	1.084		
	3: Din ile ilgili	183	3.82	.994		
	4:Dindar	120	3.88	1.042		

Mukayeseli kıymet bilmede ailesi din ile ilgili olanlar($X=4.13$) ile din ile ilgisiz olanlar($X=3.64$) arasında ailesi din ile ilgili olanlar lehine, ailesi din ile ilgisiz olanlar ile ailesi dindar olanlar($X= 4.23$) arasında ailesi dindar olanlar lehine anlamlı farklılık($p< .01$) bulunmuştur. Huşu(an'a yönelik) kıymet bilmede de, ortalama puanlar mukayeseli kıymet bilmeden daha düşük olmakla beraber, hangi gruplar arasında farklılık olduğu($p< .01$) ve bu farklılığın yönü mukayeseli kıymet bilme ile aynıdır.

İbadetsel kıymet bilmede tüm gruplar arasında anlamlı derecede farklılık($p< .01$) vardır. Memnuniyetssel kıymet bilmede ise ailesi din ile ilgisiz olanların($X=2.83$) ailesi din ile az ya da çok ilgili olan diğeri tüm gruplar ile arasında anlamlı farklılık($p< .01$)

bulunmuştur. Bu farklılık ailesi din ile az ilgili($X=3.36$), ailesi din ile ilgili($X=3.36$) ve ailesi dindar($X=3.57$) olan grupların ayrı ayrı hepsinin ailesi din ile ilgisiz ergenlere karşı lehinedir. Maddi kıymet bilme($p < .01$) ve aileye dair kıymet bilmede($p < .01$) de ortalamalar memnuniyetssel kıymet bilmeden daha yüksek olmakla beraber, hangi gruplar arasında farklılık olduğu ve bu farklılığın yönü memnuniyetssel kıymet bilme ile aynıdır. Buna göre, “aile dindarlığı yüksek olan katılımcıların aile dindarlığı düşük olanlardan anlamlı derecede daha yüksek durumsal şükür(kıymet bilme) eğilimlerinin olduğu” hipotezi büyük ölçüde doğrulanmış olmaktadır.

3.3.6. ANNE BABALARININ ERGENLERİN HARCAMALARINA KARŞI TUTUMLARI

3.3.6.1. Anne Babaların Ergenlerin Harcamalarına Karşı Tutumları ve Materyalist Eğilim

Toplam materyalist eğilim bazında anne babası çocuğunun harcamalarına karşı ilgili olmayan ya da aşırı kontrolcü olan ergenler($X= 3.13$) anne babası harcamalarıyla ilgili çocuğunu korumaya ve yönlendirmeye çalışan ergenlere($X= 2.74$) ve anne babası çocuğunun fikrine önem veren ve onu özgür bırakan ergenlere($X= 2.81$) göre anlamlı derecede($p < .01$) daha yüksek eğilimdedirler. Buradan, ailesi aşırı kontrolcü ya da anne babası aşırı ilgisiz ergenlerin materyalist eğilimlerinin anne babası korumacı ve yönlendirmeci ya da ergenin fikrine önem veren ergenlere göre toplam materyalist eğilimlerinin daha yüksek olduğu söylenebilir. Ergenin harcamaları konusunda koruyucu ve yönlendirici olan anne babaya sahip olan ergenlerin diğer anne baba tutumundakilere göre en düşük ortalamalara sahip oldukları da gözden kaçırılmaması gereken bir diğer husustur. 2. seçenekteki anne babası korumacı ve yönlendirmeci olan ergenlerin 1. seçenekteki anne babası aşırı ilgisiz ya da aşırı kontrolcü ergenler ile arasında 1. seçenekteki ergenler lehine anlamlı farklılığı 3 boyutta gözükmemektedir. Buna göre merkeziyet boyutu hariç, genel puan ve bu iki boyut bazında “anne babası ergenin harcamalarına karşı olumsuz tutuma sahip katılımcıların anne babası daha olumlu tutuma

sahip katılımcılara göre daha yüksek materyalist eğilimlerinin olduğu” hipotezi büyük ölçüde desteklenmektedir.

Tablo 33: Anne Babanın Ergenlerin Harcamalarına Tutumları Açısından Materyalist Eğilim(ANOVA, Schfee)

	Anne Baba Tutumu	N	X	SS	p	Farklar
Top.M.	1.İlgili olmayan ya da kontrolcü	31	3.26	.677	.000	1-2, 1-3
	2.Korumacı ve yönlendirmeci	245	2.77	.569		
	3.Ergenin fikrine önem veren	174	2.83	.638		
Baş.M.	1.İlgili olmayan ya da kontrolcü	35	2.99	.811	.028	1-2
	2.Korumacı ve yönlendirmeci	264	2.63	.702		
	3.Ergenin fikrine önem veren	185	2.70	.791		
Mer.M.	1.İlgili olmayan ya da kontrolcü	35	2.93	.869	.037	-
	2.Korumacı ve yönlendirmeci	259	2.63	.683		
	3.Ergenin fikrine önem veren	183	2.76	.785		
Mut.M.	1.İlgili olmayan ya da kontrolcü	37	3.68	.990	.000	1-2, 1-3
	2.Korumacı ve yönlendirmeci	262	3.05	.822		
	3.Ergenin fikrine önem veren	188	3.03	.852		

3.3.6.2. Anne Babaların Ergenlerin Harcamalarına Karşı Tutumları ve Dindarlık

Tablo 34: Anne Babanın Ergenlerin Harcamalarına Tutumları Açısından Dindarlık (ANOVA, Schfee)

	Anne Baba Tutumu	N	X	SS	p	Farklar
Din.	1.İlgili olmayan ya da kontrolcü	37	3.00	.711	.063	-
	2.Korumacı ve yönlendirmeci	253	3.27	.617		
	3.Ergenin fikrine önem veren	178	3.21	.684		

Dindarlık puanları açısından anne babalarının ergenlerin harcamalarına karşı tutumları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır($p = .063$). Bu durumda, “ergenlerin harcamalarına karşı anne baba tutumu daha olumlu olan katılımcıların anne baba tutumu olumsuz olanlara göre daha yüksek dindarlık eğilimi gösterdikleri” hipotezi desteklenmemiştir.

3.3.6.3. Anne Babaların Ergenlerin Harcamalarına Karşı Tutumları ve Sürekli Şükür

Anne babanın harcama tutumu açısından ikinci grupta olan ergenler($X = 5.37$) birinci grupta olanlardan($X = 4.67$) daha çok şükretme eğilimindedirler($p < .01$). Anne baba tutumu açısından üçüncü grupta olan ergenler($X = 5.40$) birinci grupta olanlardan anlamlı derecede($p < .01$) daha yüksek şükretme eğilimindedirler. Buna göre “ergenlerin harcamalarına karşı anne baba tutumu daha olumlu olan katılımcıların anne baba tutumu olumsuz olanlara göre daha yüksek sürekli şükür eğilimi gösterdikleri” hipotezi desteklenmiştir.

Tablo 35: Anne Babanın Ergenlerin Harcamalarına Tutumları Açısından Sürekli Şükür(ANOVA, Schfee)

	Anne Baba Tutumu	N	X	SS	p	Farklar
Top.S.Ş.	1.İlgili olmayan ya da kontrolcü	38	4.67	1.281	.000	2-1, 3-1
	2.Korumacı ve yönlendirmeci	256	5.37	.976		
	3.Ergenin fikrine önem veren	187	5.40	1.093		

3.3.6.4. Anne Babaların Ergenlerin Harcamalarına Karşı Tutumları ve Durumsal Şükür (Kıymet Bilme)

Öncelikle Tablo 36'daki farklılaşmanın genel olarak, harcamalar konusunda olumsuz tavra sahip ebeveyni olan 1. seçenekteki ergenler ile olumlu tavra sahip ebeveyni olan 2. ve 3. seçenekteki ergenlerin arasında olması, olumlu tavra sahip 2. ve daha da olumlu tavra sahip 3. seçenekteki anne babası olan ergenlerde anlamlı bir farklılaşma görülmemesi dikkat çekicidir. Tüm boyutların kendi içlerindeki ortalamalara bakıldığında, tüm boyutlarda en yüksek ortalamaların anne babası harcamalar konusunda ergenin fikrine önem veren ergenlerde, en düşük ortalamaların da anne babası harcamalar konusunda ya çok ilgisiz ya da aşırı kontrolcü olan ergenlerde olduğu görülmektedir. Ayrıca tabloda mevcut olan toplam kıymet bilme puanı ve 8 alt boyutun yarısı olan 4 alt boyutta anlamlı derecede farklılaşma bulunduğu da hesaba katıldığında, ebeveynin harcama konusundaki tavrının ergenlerin durumsal şükürleri üzerinde bir etkisi olduğu söylenebilir. Buna göre “ergenlerin harcamalarına karşı anne baba tutumu daha olumlu olan katılımcıların anne baba tutumu olumsuz olanlara göre daha yüksek durumsal şükür(kıymet bilme) eğilimi gösterdikleri” hipotezi kısmen desteklenmiş olmaktadır.

Tablo 36: Anne Babanın Ergenlerin Harcamalarına Tutumları Açısından Durumsal Şükür (ANOVA, Schfee)

	Anne Baba Tutumu	N	X	SS	p	Farklar
Top.K.B.	1.İlgili olmayan ya da kontrolcü	32	3.62	.612	.000	2-1, 3-1
	2.Korumacı ve yönlendirmeci	222	4.04	.561		
	3.Ergenin fikrine önem veren	160	4.08	.598		
Muk.K.B.	1.İlgili olmayan ya da kontrolcü	36	3.94	1.765	.549	-
	2.Korumacı ve yönlendirmeci	255	4.11	.690		
	3.Ergenin fikrine önem veren	178	4.10	.827		
İbd.K.B.	1.İlgili olmayan ya da kontrolcü	37	3.22	1.147	.047	3-1
	2.Korumacı ve yönlendirmeci	259	3.64	1.002		
	3.Ergenin fikrine önem veren	179	3.69	1.064		
Söz.K.B.	1.İlgili olmayan ya da kontrolcü	37	4.33	1.047	.649	-
	2.Korumacı ve yönlendirmeci	267	4.53	1.482		
	3.Ergenin fikrine önem veren	188	4.48	.812		
Sos.K.B.	1.İlgili olmayan ya da kontrolcü	36	4.04	.805	.115	-
	2.Korumacı ve yönlendirmeci	257	4.33	.745		
	3.Ergenin	186	4.31	.825		

	fikrine önem veren					
Mem.K.B.	1.İlgili olmayan ya da kontrolcü	34	2.86	1.089	.001	2-1, 3-1
	2.Korumacı ve yönlendirmeci	261	3.38	.822		
	3.Ergenin fikrine önem veren	184	3.46	.887		
Mad.K.B.	1.İlgili olmayan ya da kontrolcü	36	3.69	.989	.003	2-1, 3-1
	2.Korumacı ve yönlendirmeci	252	4.13	.708		
	3.Ergenin fikrine önem veren	184	4.18	.840		
AileK.B.	1.İlgili olmayan ya da kontrolcü	36	3.82	.885	.005	2-1, 3-1
	2.Korumacı ve yönlendirmeci	261	4.21	.894		
	3.Ergenin fikrine önem veren	185	4.33	.820		
Huş.K.B.	1.İlgili olmayan ya da kontrolcü	38	3.46	1.042	.231	-
	2.Korumacı ve yönlendirmeci	259	3.77	1.005		
	3.Ergenin fikrine önem veren	188	3.72	1.108		

3.3.7. SAHİP OLUNAN EŞYA SAYISI

Öğrencilere sunulan 12 seçenekli eşya listesinden sahip olduklarını işaretledikleri soruda(bu eşyaları görmek için bkz. Ek-1). Sahip olunan eşya sayısı ile materyalist eğilim, dindarlık, sürekli ve anlık şükür puanları arasında yapılan Pearson korelasyon katsayısı

yöntemiyle öğrencilerin sahip olduğu eşya sayısı ile toplam materyalist eğilim, merkeziyetçi materyalist eğilim ve başarı materyalist eğilim puanları arasında anlamlı bir korelasyon tespit edilmiş olup; dindarlık, sürekli ve anlık şükretme ile sahip olunan toplam eşya sayısının pozitif ya da negatif anlamlı bir korelasyonuna rastlanmamıştır.

3.3.7.1. Sahip Olunan Eşya Sayısı İle Materyalist Eğilim Korelasyonu

Tablo 37: Sahip Olunan Eşya Sayısı ile Materyalist Eğilim Korelasyonu

		Top.M.	Mer.M.	Baş.M.	Mut.M.
Sahip Olunan Toplam Eşya Sayısı	<i>r</i>	.127**	.253**	.113*	-.039

Sahip olunan toplam eşya ile materyalist eğilimin mutluluk alt boyutunun anlamlı bir korelasyonuna rastlanmamıştır. Bu durumda toplam materyalist eğilim ile toplam 3 alt boyutundan 2’si(merkeziyetçilik ve başarı) sahip olunan eşya sayısı ile anlamlı korelasyon göstermektedir. “Daha fazla sayıda eşyaya sahip olan katılımcının daha az sayıda eşyaya sahip olan olandan anlamlı derecede daha yüksek materyalist eğiliminin olduğu” hipotezi büyük ölçüde desteklenmiştir. Öte yandan, daha önceki bölümlerde üst gelir grubu olan ergenlerin sadece merkeziyetçi materyalizm boyutunda yüksek eğilime sahip olduğunun bulunmasının da burada tekrar ifade edilmesi yararlı görülmektedir.

3.3.8. DİNİ BİR EĞİTİM ALMIŞ OLMA

3.3.8.1. Dini Bir Eğitim Almış Olma ve Materyalist Eğilim

Tablo 38’de dini bir eğitim almayan katılımcıların dini bir eğitim almış olanlara göre materyalist eğilimin merkeziyet ($p < .05$) alt boyutunda anlamlı derecede farklılık olduğu görülmektedir. Buna göre, “dini bir eğitim almamış olan katılımcıların dini bir eğitim almış olanlara göre anlamlı derecede daha yüksek materyalist eğilimde olduğu” hipotezi genel puan bazında desteklenmeyerek, kısmen, yalnızca bir alt boyut bazında desteklenmiştir.

Tablo 38: Dini Bir Eğitim Almış Olma Açısından Materyalist Eğilim(t-testi)

	Dini Eğitim Alma	N	X	SS	t	p
Top.M.	1. Evet	438	2.81	.604	-1.54	.138
	2. Hayır	21	3.08	.798		
Baş.M.	1. Evet	468	2.68	.725	-.86	.393
	2. Hayır	27	2.85	1.027		
Mer.M.	1. Evet	462	2.67	.733	-2.26	.032
	2. Hayır	26	3.10	.954		
Mut.M.	1. Evet	475	3.08	.858	-1.15	.248
	2. Hayır	24	3.29	.884		

3.3.8.2. Dini Bir Eğitim Almış Olma ve Dindarlık

Tablo 39: Dini Bir Eğitim Almış Olma Açısından Dindarlık(t-testi)

	Dini Eğitim Alma	N	X	SS	t	p
Din.	1. Evet	456	3.25	.636	3.94	.000
	2. Hayır	24	2.72	.792		

Bu kısımda “Dini bir eğitim almış olmak ya da olmamak dindarlığı etkiler mi?” sorusuna cevap aranmıştır. Yapılan t testi sonuçları anlamlı çıkmıştır ve toplam dindarlık puanları, dini eğitim almış olup olmamalarına göre anlamlı derecede($p < .01$) farklılaşmaktadır. “Dini eğitim almış olan katılımcılar dini eğitim almamış olanlardan anlamlı derecede daha dindardır” hipotezi desteklenmiştir.

Nalbant’ın 2010’da üniversite öğrencileri örnekleminde yaptığı çalışmada, din eğitimi almamış olan katılımcıların din eğitimi almış olanlara göre dindarlık puanlarının

daha düşük olduğu sonucuna ulaşmıştır.²⁵⁰ Benzer şekilde Certel'in 2018'de Isparta'da, meslek liselerinde okuyan 13-18 yaş arası 301 ergen ile yapılan anket çalışması sonucu, din eğitimi yoğun bir şekilde alıp din hakkında bilgi sahibi olan ergenlerin Tanrı algısının, din eğitimi daha alt düzeyde olan ergenlere göre Tanrı algıları daha fazla sevgi yönelimli, daha alt düzeyde bilgi sahibi ergenlerin Tanrı algıları daha çok korku yönelimli olarak bulgulanmıştır. Bizim bulgumuz da literatürle uyumluluk göstermektedir.

3.3.8.3. Dini Bir Eğitim Almış Olma ve Sürekli Şükür

Tablo 40: Dini Bir Eğitim Almış Olma Açısından Sürekli Şükür(t-testi)

	Dini Eğitim Alma	N	X	SS	t	p
Top.S.Ş.	1. Evet	468	5.35	1.039	2.85	.005
	2. Hayır	26	4.75	1.264		

Bu bölümde “Dini bir eğitim almış olup olmamak sürekli şükür etkiler mi?” sorusuna cevap aranmıştır. “Dini bir eğitim almış olan katılımcıların sürekli şükürü(X=5.35), dini bir eğitim almamış olan katılımcılardan(X=4.75) anlamlı derecede($p < .01$) daha yüksektir” sonucuna ulaşılmış ve hipotez desteklenmiştir.

3.3.8.4. Dini Bir Eğitim Almış Olma ve Durumsal Şükür (Kıymet Bilme)

²⁵⁰ Haldun Nalbant, **Üniversite Öğrencilerinde Dindarlık ile Başarı Algısı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma(MAKÜ Örneği)**, Süleyman Demirel Ü. SBE, Yüksek Lisans, Isparta, 2010.

Tablo 41: Dini Bir Eğitim Almış Olma Açısından Durumsal Şükür(t-testi)

	Dini Eğitim Alma	N	X	SS	t	p
Top.K.B.	1. Evet	409	4.03	.587	1.468	.143
	2. Hayır	16	3.81	.734		
Muk.K.B.	1. Evet	460	4.09	.861	2.057	.040
	2. Hayır	20	3.69	1.055		
İbd.K.B.	1. Evet	466	3.66	1.029	3.439	.001
	2. Hayır	22	2.88	1.211		
Söz.K.B.	1. Evet	479	4.50	1.245	1.421	.156
	2. Hayır	25	4.14	1.168		
Sos.K.B.	1. Evet	467	4.31	.778	.633	.527
	2. Hayır	25	4.21	.755		
Mem.K.B.	1. Evet	466	3.38	.890	1.086	.278
	2. Hayır	25	3.18	.788		
Mad.K.B.	1. Evet	458	4.12	.774	1.695	.102
	2. Hayır	25	3.75	1.089		
Aile.K.B.	1. Evet	469	4.25	.858	2.117	.035
	2. Hayır	25	3.88	1.066		
Huş.K.B.	1. Evet	473	3.72	1.072	.630	.529
	2. Hayır	24	3.58	.974		

Dini bir eğitim almış olan katılımcıların dini bir eğitim almamış olanlara göre durumsal şükürlerinin (kıymet bilme), mukayeseli($p < .05$), aileye yönelik($p < .05$) ve ibadetsel($p < .01$) kıymet bilme boyutlarında anlamlı derecede daha yüksek olduğu sonucundan hareketle, “Dini bir eğitim almış olan katılımcıların dini bir eğitim almamış olanlara göre durumsal şükürlerinin (kıymet bilme) anlamlı derecede daha yüksek olduğu” hipotezi genel puan bazında desteklenmemiş, üç alt boyut bazında yani kısmen desteklenmiştir.

3.4. SÜREKLİ ŞÜKÜR VE DURUMSAL ŞÜKÜR(KIYMET BİLME), MATERYALİST EĞİLİM VE DİNDARLIK İLİŞKİSİNE DAİR BULGULAR

3.4.1. Sürekli ve Durumsal Şükür (Kıymet Bilme) İle Dindarlık İlişkisi

Tablo 42: Sürekli ve Durumsal Şükür ve Alt Boyutlarının Dindarlık ile Korelasyonu

		Top. S.Ş.	Top. K.B.	Muk. K.B.	İbd. K.B.	Söz. K.B.	Sos. K.B.	Mem. K.B.	Mad. K.B.	Aile K.B.	Huş. K.B.
Din.	<i>r</i>	.481**	.513**	.312**	.672**	.104*	.164**	.235**	.428**	.223**	.351**

Analiz sonuçlarına göre Toplam Şükür(T.S.Ş.) ve Toplam Kıymet Bilme(T.K.B.) ile diğer kıymet bilme alt boyutlarının hepsinin dindarlık ile ilişkileri pozitif yönde ve güçlüdür. Buna göre, “sürekli şükür ile dindarlık arasında pozitif yönde ilişki olduğu” ve “durumsal şükür ile dindarlık arasında pozitif yönde ilişki olduğu” hipotezleri desteklenmiştir. Bu durum, McCullough ve arkadaşlarının 2002’de yaptığı çalışmada şükür ile dindarlık arasında pozitif ilişki saptadıkları sonucunu desteklemektedir.²⁵¹ Nitekim ülkemizde de çocuklar örnekleminde nitel bir araştırma yapan Göcen’in 2017’de yetim çocuklarda şükür, maneviyat ve mutluluğu incelediği çalışmasında yaptığı içerik analizi sonucunda da çocukların şükretmek denilince sıkça din ve Allah’tan bahsetmeleri ve şükürün çocukların Allah’a yönelimini artırdığı bulgusundan hareketle, yine din ile şükür arasındaki pozitif ilişkiyi göstermektedir.²⁵² Yine Göcen’in 2012’deki çalışması aynı sonuca ulaşmış ve şükür ölçekleri toplam puanları ile dindarlık arasında pozitif yüksek ilişki bulmuştur.

²⁵¹ McCullough M.E., Emmons R.A., Tsang J., “The Grateful Disposition: A Conceptual and Empirical Topography”, **Journal of Personality of Social Psychology**, C. 82, No:1, 2002, s.112-127.

²⁵² Gülüşan Göcen, “Yetim Çocuklarda Şükür, Maneviyat ve Mutluluk”, **Din, Değerler ve Sağlık**, Ed. Hayati Hökelekli, İstanbul, DEM Yay., 2017, s. 242-255.

Dindarlık ile sürekli ve anlık şükür ve alt boyutlarının korelasyon analizi sonucu; dindarlık ile en düşük korelasyondan en yüksek korelasyona doğru; kıymet bilmenin alt boyutu olan Sözel Şükür(Söz.K.B.) ($r = .104$; $p < .05$), Sosyal Şükür(Sos.K.B.) ($r = .164$; $p < .01$), Aileye Yönelik Şükür(AileK.B.) ($r = .223$; $p < .01$), Memnuniyetssel Şükür(Mem.K.B.) ($r = .235$; $p < .01$), Mukayeseli Şükür(Muk.K.B.) ($r = .312$; $p < .01$), Husu/An'a Yönelik Şükür (Huş.K.B.) ($r = .351$; $p < .01$), Maddi Şükür(Mad.K.B.) ($r = .428$; $p < .01$), daha sonra Toplam Sürekli Şükür(Top.S.Ş.) ($r = .481$; $p < .01$), Toplam Kıymet Bilme(Top.K.B.) ($r = .513$; $p < .01$), ve İbadetsel Kıymet Bilme(İbd.K.B.) ($r = .672$; $p < .01$) ileler.

Ayrıca alt hipotezlerden biri olan “sürekli şükür, durumsal şükre göre dindarlık ile daha güçlü ilişkiye sahiptir” hipotezi Tablo 42’den de görüleceği üzere desteklenmemiştir. Sürekli şükürün durumsal şükre göre daha sabit, istikrarlı bir yönelim, bir tutum olduğundan daha önce bahsedilmişti. Hayatın kendisine bir hediye olarak bakma olan sürekli şükürün dindarlık ile istikrarını pekiştirebileceği, bu yüzden daha çok içsel bir dürtü olan durumsal şükre göre dini yönelim ile daha fazla ilişkili olabileceği düşünülmüş²⁵³, ancak bu desteklenmemiştir.

Yine alt hipotezlerden biri olan “durumsal şükür ile dindarlık arasındaki en güçlü ilişkinin ibadetsel şükür (kıymet bilme) alt boyutunda olduğu” hipotezi desteklenmiştir. Burada, Göcen’in (2012) de ifade ettiği üzere Türk toplumunun şükürü din ile bağdaştırmasının etkili olduğu düşünülmüş ve bu nedenle bireyin ne kadar dindar ise o derece şükürünü ibadetle gösterme eğiliminde olacağı noktasından hareketle bu hipotez ortaya konulmuş ve desteklenmiştir. Ayrıca ölçeğin orijinaline bakıldığında Adler ve Fagley’in de ibadetsel şükürün dindarlık ve maneviyat ile yüksek ve olumlu ilişkili olduğunu belirttiği görülmektedir.²⁵⁴ Doğruyol’un 2018’deki çalışmasında depresyon tedavisi gören deney grubu bazında, bir dine inanan ve dinin gerektirdiklerini tam olarak yapan bireylerin bir dine inanarak dinin gerektirdiklerini kısmen yapanlar ve bir yaratıcıya

²⁵³ Emmons, a.g.e., 2009.

²⁵⁴ M. G. Adler, N. S. Fagley, “Appreciation: Individual Differences in Finding Value and Meaning as a Unique Predictor of Subjective Well-Being, **Journal of Personality**, 2005, s. 79-114.

inanan ancak bir dine inanmayanlara göre anlamlı derecede daha yüksek ibadete yönelik şükür eğilimlerinin olduğu bulunmuştur. McCullough vd.'nin 2002'deki çalışmalarında sürekli şükür eğilimleri yüksek kişilerin aynı zamanda daha yüksek dini-manevi eğilimlerinin olduğu görülmüştür.²⁵⁵ Göcen'in 2012'deki daha geniş yaş gruplarını içine alan örneklem ile yaptığı araştırma sonuçları da şükür ve dini yönelim arasında pozitif yönde ilişki bulunduğunu doğrulamaktadır. Buna göre, "ergen bireyin dindarlığı arttıkça şükürünü ibadetle gösterme eğilimi yükselmektedir" yorumu yapılabilir.

Ayrıca bir diğer alt hipotez olan "durumsal şükürün mukayeseli, ibadetsel, sözel, memnuniyetssel, maddi ve huşu kıymet bilme alt boyutlarının dindarlık ile pozitif yönde ilişkisi olduğu" desteklenmiştir. Dindar bireyin hayattaki durumları birbiriyle kıyaslayarak buradan sahip olduğunun kıymetini bilmeye pay çıkaracağının düşünülmesinden dolayı mukayeseli kıymet bilmesinin daha yüksek, şükürü bir nevi ibadet olarak görme sebebiyle dindar bireyin daha çok dil ile şükredeceği bu nedenle sözel şükürünün yüksek olacağı düşünülmüştür.²⁵⁶ Ayrıca memnuniyetssel şükürün Allah'a itaat olarak da görülebileceğinden dolayı,²⁵⁷ memnuniyetssel şükürün dindarlık ile olan pozitif ve yüksek ilişkisinin öngörüldüğü; dindar bireyin uhrevi yöneliminden dolayı dünyada sahip olduğu maddi eşyalara karşı daha az ihtiras göstereceği²⁵⁸ ve sahip olduğu eşyaların daha çok kıymetini bilme eğiliminde olacağı düşünülerek maddi kıymet bilme ve dindarlık arasındaki olumlu ilişki öngörülmüştür. Son olarak çoğunluğu İslam dinine mensup olan örneklemimizde dindar kimsenin huşu duyma pratikleri olarak dua, zikir, namaz vs. faaliyetleri ile huşu duygusuna daha aşina olacağı düşünülerek huşu/an'a yönelik şükür ile dindarlık arasında olumlu ilişki öngörülmüş ve çalışmamız bulguları da bunu desteklenmiştir.

3.4.2. Sürekli ve Durumsal Şükür (Kıymet Bilme) İle Materyalist Eğilim İlişkisi

²⁵⁵ M. McCullough, R. Emmons, J. Tsang, "The Grateful Disposition: A Conceptual and Empirical Topography", **Journal of Personality and Social Psychology**, C. 82, No. 1, 2002, s. 112-127.

²⁵⁶ Göcen, **a.g.t.**

²⁵⁷ Göcen, **a.g.e.**

²⁵⁸ Fromm, **a.g.e.**, 2017.

Tablo 43: Sürekli ve Durumsal Şükür ve Alt Boyutlarının Materyalist Eğilim ve Alt Boyutları ile Korelasyonu

		Top. S.Ş.	Top. K.B.	Muk. K.B.	İbd. K.B.	Söz. K.B.	Sos. K.B.	Mem. K.B.	Mad. K.B.	Aile K.B.	Huş. K.B.
Top.M.	r	-.245**	-.385**	-.206**	-.281**	-.068	-.178**	-.291**	-.268**	-.236**	-.217**
Baş.M.	r	-.157**	-.283**	-.154**	-.182**	-.092*	-.171**	-.137**	-.183**	-.234**	-.161**
Mer.M.	r	-.182**	-.213**	-.157**	-.232**	-.016	-.069	-.116*	-.186**	-.174**	-.139**
Mut.M.	r	-.233**	-.354**	-.129**	-.256**	-.029	-.168**	-.405**	-.237**	-.177**	-.179**

Korelasyon sonuçlarına göre materyalist eğilimin toplam puanı ve mutluluk boyutu, sözel kıymet bilme hariç tüm şükür türleri ile; merkeziyet boyutu sözel ve sosyal kıymet bilme hariç tüm şükür türleri ile; başarı boyutu ise tüm şükür türleri ile anlamlı derecede negatif ilişkilidirler. Buradan, “sürekli şükür ile materyalist eğilim arasında negatif yönde ilişki olduğu” hipotezi desteklenmiş, “durumsal şükür (kıymet bilme) ve alt boyutlarının materyalist eğilim ile negatif yönde ilişkisi olduğu” hipotezi ise büyük ölçüde desteklenmiştir.

Perveen vd. 2017’de üniversite öğrencileri ile yaptığı araştırma sonucunda materyalizm ile (sürekli)şükür arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur.²⁵⁹ Froh vd.’nin 2011’de ergenler ile yaptığı çalışması da bizim çalışmamızla aynı doğrultuda olarak, materyalizm ile şükürün negatif yönde ilişkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. Dolayısıyla bulgular literatürle uyushmaktadır.

Ayrıca alt hipotezlerden biri olan “durumsal/anlık şükürün mukayese alt boyutu ile materyalist eğilimin merkeziyet alt boyutları arasında negatif yönde ilişki vardır.” hipotezi tablodan da görüldüğü üzere desteklenmiştir. Durumsal şükürün mukayese alt boyutu kendi hayatındaki durumları birbiriyle ve kendi dışındaki durumlar ile kıyaslayarak kıymet bilmeyi ifade etmektedir. Materyalist eğilimin merkeziyet alt boyutu ise maddenin kişinin hayatında ne kadar merkezi olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda maddeyi hayatının

²⁵⁹ A. Perveen, B. Mehmood, G. Yasin, “Materialism and Life Satisfaction in Muslim Youth: Role of Gratitude and Religiosity”, **Pakistan Journal of Psychological Research**, 2017, C. 32, No. 1, s. 231-245.

merkezine koyma ile başka durumlara kıyasla sahip olduklarını fark etme arasında bir tezat olduğu desteklenmiştir. Yine bir diğer alt hipotez olan “durumsal/anlık şükürün memnuniyetssel alt boyutu ile materyalist eğilimin mutluluk alt boyutları arasında negatif yönde ilişki olduğu” hipotezi de tablodan görüldüğü üzere desteklenmiştir. Memnuniyetssel şükür(kıymet bilme) hayatından memnun olmayı içermektedir. Materyalist eğilimin mutluluk alt boyutu ise maddeye sahip olmanın bireyi ne kadar mutlu ettiğini göstermektedir. Bu bağlamda, maddeye sahip olmaktan mutluluk duyan birinin hayatından memnun olma ve rıza göstermesinin zorlaşmakta olduğu²⁶⁰ desteklenmiştir.

3.4.3. Materyalist Eğilim İle Dindarlık İlişkisi

Tablo 44: Materyalizm ve Alt Boyutları ile Dindarlık Korelasyonu

		Top.M.	Baş.M.	Mer.M.	Mut.M.
Din.	<i>r</i>	-.267**	-.185**	-.209**	-.232**

Tablodan da görüldüğü üzere toplam materyalist eğilim ve materyalist eğilimin tüm alt boyutları ile dindarlık arasında negatif yönde anlamlı ilişki ($p < .01$) bulunmuştur. Dolayısıyla “Materyalist eğilim ile dindarlık arasında negatif yönde ilişki vardır.” hipotezi desteklenmiş olmaktadır.

Perveen vd. 2017’de üniversite öğrencileri örnekleminde materyalizm ile dindarlık arasında negatif ama anlamlı olmayan ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır.²⁶¹ Yeniaras’ın 2015’teki çalışması ise çalışmamızla aynı materyalizm ölçeğini fakat bizim çalışmamızdan farklı olarak Shabbir’in İslami dindarlık ölçeğini kullanarak, dindarlık ile materyalizmin merkezîyet alt boyutu arasında negatif ilişkiye ulaşmıştır.²⁶² Bu bağlamda, bizim çalışmamızın bu bulgusu literatürde anlamlı ve kapsamlı bir sonuca ulaşması bakımından fark oluşturmaktadır.

²⁶⁰ Fromm, **a.g.e.**, 2017.

²⁶¹ Perveen v.d., **a.g.m.**

²⁶² Yeniaras, **a.g.m.**

SONUÇ ve ÖNERİLER

SONUÇ

Bu araştırmada, materyalist eğilim, şükretme(sürekli ve durumsal) ile dindarlık arasındaki ilişki ölçülmüştür. Bu sebeple 287'si kız 238'i erkek toplam 525 ergen ile; Uysal'ın 1995'te oluşturup Ayten'in yeniden düzenlediği İslami dindarlık ölçeği, McCullough, Emmons ve Tsang'ın 2002 yılında geliştirdikleri ve Göcen'in Türkçeye çevirerek geçerlilik ve güvenirlik analizini yaptığı Sürekli Şükür Ölçeği, Richins ve Dawson'ın 1992'te geliştirdikleri ve Turan'ın Türkçeye uyarladığı materyalizm ölçeği ve Adler ve Fagley tarafından 2005'te oluşturulan ve Göcen'in Türkçeye uyarladığı takdir etme ölçeğinin kısa formu ve kişisel bilgi formu ile çalışma yapılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, dindarlık ile sürekli şükür ve durumsal/anlık şükür(kıymet bilme) arasında toplam puanlar açısından pozitif yönde ve anlamlı ilişki bulunmuştur. Ayrıca dindarlık ile durumsal/anlık şükür(kıymet bilme) tüm alt boyutları arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur. Öte yandan Göcen, Türkiye'de şükürün daha çok dini bir duygu ve yönelim olarak hatırlandığını öne sürmüştür. Bu durumun teorikte olduğu kadar uygulamada da böyle olduğu görülmektedir. Bireyler şükretmeyi dini bağlamdan bağımsız algılamamaktadırlar.

Öte yandan sürekli ve durumsal şükür(kıymet bilme) ile materyalist eğilim arasında toplam puanlar bazında anlamlı, yüksek ve negatif ilişki bulunmuştur. Alt boyutlar bazında ise; toplam sürekli şükürün materyalist eğilimin tüm alt boyutları ile yani başarı, merkezîyet ve mutluluk alt boyutları ile negatif ve anlamlı; toplam kıymet bilmenin yine materyalizmin tüm alt boyutları ile negatif ve anlamlı; kıymet bilme alt boyutlarından mukayeseli, ibadetsel, memnuniyetsel, maddi, aileye yönelik ve huşu alt boyutlarının materyalizmin tüm alt boyutları ile negatif ve anlamlı ilişkisi bulunmuştur. Sözel kıymet bilme materyalist eğilimin sadece başarı alt boyutuyla, sosyal kıymet bilme ise materyalist eğilimin sadece başarı ve mutluluk alt boyutlarıyla anlamlı negatif ilişkiye sahiptir. Buradan, ergenlerde materyalist eğilim ile şükretmenin anlamlı derecede zıt ilişkili olduğu, biri artarken diğerrinin azaldığı çıkarımı yapmak büyük ölçüde doğru olmaktadır. Yani ergenlerde şükretmenin materyalist eğilimi azalttığı sonucuna ulaşabiliriz.

Bir başka açıdan, durumsal (kıymet bilme) ve sürekli şükürün ikisinin de şükür türü olmalarına rağmen, genel olarak farklı şartlara göre şekillenebildiği; sürekli şükürün kıymet bilmeye göre bağımsız değişkenlerle daha az ilişkili olduğu görülmüştür. Buradan, Roberts'in de ifade ettiği gibi durumsal şükürün adından da anlaşılacağı üzere durumsal koşullara bağlı olan, kısa süreli bir yönelim olduğu, sürekli şükürün ise daha kararlı bir yapıda, hayata bakış açısı, adeta bir kişilik özelliği olduğu teyit edilmiştir.²⁶³

Materyalist eğilim ile dindarlık ilişkisine bakıldığında ise toplam puanlar bazında anlamlı derecede zıt ilişki bulunmuştur. Ayrıca materyalist eğilimin üç alt boyutu ile dindarlık arasında yine negatif ve anlamlı ilişkiye ulaşılmıştır. Dindarlığın, Belk'in de tabiriyle maddeci eğilimlere karşıt bir pozisyonda bulunduğundan hareketle, öne sürülen bu durum, Türkiye'deki lise öğrencileri bazında teyit edilmiştir denilebilir. Bu, dindarlığın materyalist eğilimlere karşı bir paratoner ya da hız kesici vazifesi görüyor olabileceği ihtimalinden kaynaklanabilir ya da maddeci eğilimlerin ağır basması kişinin dünyevi, dindarlık eğiliminin ağır basması kişinin uhrevi yönünün ön planda olduğu ilişkilendirmesini kurarak, dünyevilik ve uhreviliğin birbirine zıt konumlarda olmasından hareketle, maddeci eğilim ile dindarlığın da bu mantık ile birbirine zıt konumda olduğunu göstermektedir çıkarımına varılabilir. Bazı araştırmalar bu zıt etkileşim içinde hem dindarlığın materyalizmi, hem de materyalizmin dindarlığı negatif yönde etkilediğini aktarmaktadır.²⁶⁴ Öte yandan bazı araştırmalar, Türkiye'de dindarlık ile maddeci/materyalist eğilim ilişkisine farklı açıdan yaklaşarak, kapitalizmin hüküm sürdüğü gündelik hayatta pek çok alanda dindar kimliği ön planda olan bireylerin dini değerlerini yitirdiğini ve ayrıca tüketim kültürü etkisinde dinin de tüketim kültürüne hizmet ettirildiği bir çizgiye kayış olduğunu öne sürmektedir.²⁶⁵

Bir diğer ifade edilmesi nokta ise, ölçek ortalamalarında ortaya çıkmaktadır. Toplam materyalizm ortalama puanının (2,82) olması, genel olarak ergenlerde materyalist

²⁶³ Roberts, **a.g.e.**

²⁶⁴ Sungur, **a.g.m.**; Yeniaras, **a.g.m.**

²⁶⁵ Yeniaras, **a.g.m.**; Fulya Şen, **Din ve Tüketim Kültürü İlişkisi: İslami Moda Dergileri Üzerine Bir İnceleme**, Fırat Ü. SBE, Yüksek Lisans, Elazığ, 2018.

eğilimin sanıldığıının aksine çok yüksek olmadığını göstermektedir ki, bu ilgi çekici bir sonuçtur. Dindarlık ortalaması($X=3,22$) da yine yüksektir. Ayrıca sürekli şükür($X=5,3$) ile durumsal şükürün($X=4,03$) ile oldukça yüksek sayılabilecek ortalamalara sahip olması, toplumda yaygın olarak düşünülen, ergen bireylerin az kıymet bildikleri, şükür ve minnet yönelimlerinin zayıf olduğu iddiasını doğrulamamaktadır. Bu sonuçlar, ergenlerin sanıldığıının aksine ahlaki erdem ve maneviyat farkındalıklarının hiç de zayıf olmadığını göstermektedir.

En yüksek şükür türünün sözel şükür olması, bunu sosyal ve aileye yönelik şükürün takip etmesi; ergenlerin şükür denince bireyler arası şükretmeye daha yakın olduğu, şükürün insanlara yapılmasının Allah'a karşı yapılmasından daha yoğun olarak algılandığı ve benimsendiği görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında ise, dindarlık ile şükür puanlarının yüksek ve pozitif korelasyonundan hareketle, şükürün ergenlerde dini alana daha yakın algılandığı çıkarımına ters düşen bir sonuç elde edilmiştir. En düşük ikinci şükür puanının ibadetsel şükür olması da, yine şükür ile dindarlık arasındaki pozitif korelasyonla benzeşmeyen bir sonuçtur. Burada, daha tutarlı bir sonuç için ergenlerin din ile şükür ilişkisine nasıl baktığına dair daha kapsamlı, nitel verilere ihtiyaç duyulmaktadır. Öte yandan en düşük şükür türünün memnuniyetsel şükür olması da, ergenlerin genel olarak hayatlarından memnun olmadıklarını göstermektedir. Halbuki şükür ölçekleri ortalamaları oldukça yüksek sayılabilecek seviyededir. Burada yine tam bir örtüşme sağlanmamaktadır. Ergenlerin hayatlarından memnuniyet duyarak şükretme düzeylerini daha detaylı inceleyecek nitel araştırmalar bu konuda daha tutarlı sonuçlar elde etmeye yardımcı olacaktır.

Demografik özellikler açısından bakıldığında ise; katılımcıların bir ürünü en çok ihtiyaçlarını karşılaması için, daha sonra uygun fiyatlı olduğu için aldıklarını ifade etmeleri; öte yandan en az oranda ürün satın alma nedenlerinin etraflarındaki kişilerde de olması ve moda olması şeklindeki bulgumuz ilginç bir bulgudur. Üst gelir grubunun da azımsanmayacak oranda dahil olduğu araştırmamızdaki bu bulgu, ergen bireylerin

savurgan tutumda olmadıklarını, maddi varlık elde etmeye karşı genel olarak ihtiras göstermedikleri ve maddi anlamda bilinçsiz ve düşüncesiz olmadıklarını göstermektedir.

Materyalist eğilimin başarı alt boyutunda erkek öğrencilerin kızlardan anlamlı derecede daha yüksek eğilimde olduğu bulunmuştur. Buna göre erkeklerin kızlara göre sahip olunan eşyaların pahalılığı ve çokluğunu başarı göstergesi olarak görme eğilimleri anlamlı derecede daha yüksektir. Durumsal şükür olan kıymet bilmede toplam kıymet bilme, mukayeseli, sözel, sosyal, maddi ve huşu kıymet bilme alt boyutlarında kızların erkeklerden anlamlı derecede daha yüksek eğilime sahip olduğu bulgusundan hareketle, kızların erkeklerden daha yüksek kıymet bilme eğiliminin olduğunu söylemek büyük ölçüde doğru olacaktır. Bunun sebebi kızların erkeklerden daha duygusal, daha hassas ve daha düşünceli olmaları olabilir. Çünkü kıymet bilmenin mukayeseli, sözel, sosyal ve huşu alt boyutlarının daha fazla farkındalık gerektirdiği söylenebilir. Sürekli şükür ve dindarlık açısından ise kızlar ve erkekler arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Ayten, Göcen ve Sevinç'in 2012'de hasta, hasta yakınları ve hastane çalışanları ile yaptıkları nicel araştırmada kadınların erkeklerden daha yüksek şükür eğilimi gösterdikleri bulgulanmıştır.²⁶⁶

Yaş açısından, ergenlerde yaş arttıkça maddi kıymet bilme, ibadetsel kıymet bilme ve toplam kıymet bilmenin arttığı bulgulanmıştır. Buna sebep olarak, yaş olarak büyüyen gençlerin daha olgunlaşarak ibadetleri yerine getirmeye daha fazla yönelmesi, yaşa bağlı olgunlaşan kişiliğin etkisiyle etraflarındakileri daha fazla fark etmeleri ve daha fazla kıymetini bilmeleri gösterilebilir. Materyalist eğilim, dindarlık ve sürekli şükür ile yaş arasında ise anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Ayrıca buradan, ergenlerin yaşları arttıkça, genel durumsal şükür(kıymet bilme), sahip olduğu maddi şeylerin kıymetini bilme ve şükürünü ibadetle yerine getirme konusunda daha yüksek eğilim gösterdikleri de söylenebilir.

Öte yandan, anadolu liselerinin dindarlıklarının imam hatip ve meslek liselerinin dindarlıklarına göre anlamlı derecede düşük olduğu bulgulanmıştır. İmam hatip lisesi ile

²⁶⁶ Ayten, Göcen, Sevinç, Öztürk, **a.g.m.**

meslek lisesi arasında dindarlık açısından anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Kıymet bilme açısından ise toplam kıymet bilme, maddi ve ibadetsel kıymet bilmede okul türleri arasında anlamlı farklılaşma bulunmaktadır. Burada, anadolu liseleri kıymet bilme puan ortalamalarında diğer iki lise türüne göre en düşük ortalamalara sahiptir.

Belli bir gelir seviyesinin üzerinde olanların belli gelir seviyesi altındakilerden anlamlı derecede daha yüksek memnuniyetssel şükretme eğiliminde olduğundan hareketle, en azından temel ihtiyaçlarını karşılamada çok fazla zorluk çekmemenin, bireyin hayatından genel olarak memnun olması ve buna şükretmesi davranışının üzerinde etkili bir faktör olduğu çıkarımına varılabilir.²⁶⁷ Gazali de bu konuda kişinin darlık ve zorluk zamanında yapması gerekenin sabretmek, bolluk ve rahatlık zamanında yapması gerekenin şükretmek olduğu yorumunu getirmekte ve kişiden darlık zamanında da şükretmesinin beklenmediği ancak sabretmesinin beklendiğini ifade etmektedir.²⁶⁸ Genel olarak ise birtakım imkanlara sahip olmanın şükretme davranışı üzerinde bir etki oluşturmadığı, dolayısıyla bu durumda sahip olunan koşulların değil; hayata bakış açısının, düşünme tarzının şükretme davranışını etkilediği çıkarımına varılabilir. Emmons da bununla aynı doğrultuda olarak, şükürün sahip olunan koşullardan bağımsız, bir düşünme tarzının sonucu olduğunu belirtmiştir.²⁶⁹

Aile dini durumu din ile az ilgili olan ergenlerin ailesi din ile ilgili olan ergenlerden ve ailesi dindar olan ergenlerden anlamlı derecede daha yüksek merkezîyetçi materyalist eğilimde oldukları görülmektedir. Bu durumda, ergen bireyin dindarlığının materyalist eğilimi ile anlamlı derecede negatif ilişkili olduğu bulgusunu da göz önünde bulundurarak, ailesinin dindarlığı ile ergenin materyalist eğiliminin de materyalist eğilimin merkezîyet boyutu için benzer sonuç gösterdiği, bunun sadece ailesi din ile ilgisiz olan ergenleri kapsamadığı sonucuna ulaşılmıştır. Materyalist eğilimin diğer boyutları ve toplam puanı açısından aile dini durumları arasında bir farklılık bulunmamıştır. Dindarlık açısından ise, aile dini durumu arttıkça ergenin dindarlığının da arttığı ve tüm grupların birbiriyle anlamlı

²⁶⁷ Ayrıca Bkz. Sezer, Turgut, **a.g.m.**

²⁶⁸ Gazali, **a.g.e.**, s. 3591.

²⁶⁹ Emmons, **a.g.e.**, 2009.

farklılığı ortaya çıkmıştır. Buna göre ergenin ailesinin dini durumu ile kendi dini durumu uyumludur. Ailesi din ile ilgisiz olan ergenler diğer dini durumdaki ailelere sahip olan 3 gruptaki ergenlerin hepsine göre anlamlı derecede daha az şükretmektedirler. Buradan dindarlığın yanı sıra, aile dindarlığının da şükretme üzerinde etkili olduğu, din ile ilgisiz ebeveyne sahip ergenler bazında görülmüştür. Ayrıca en yüksek dindarlık derecesi olan “dindar” aileye sahip olduğunu düşünen ergenlerin (X=5.44), kendi ailesinin dindarın bir alt düzeyi olan “din ile ilgili” olduğunu söyleyen ergenlere (X=5.52) göre daha düşük dindarlık puanı almaları ilginçtir. Burada, çok dindar öğrencilerin ailelerinin dindarlığını yeterli bulmamaları, daha az dindar öğrencilerin ise dindarlık kriterlerinin daha düşük olmasından dolayı ailelerine daha yüksek dindarlık puanı vermelerinin daha kolay olduğu düşünülmektedir. İmam hatip lisesi öğrencilerinin birçoğunun aile dindarlığını en üst seviyenin bir altı olarak işaretlemelerini gözlemlediğimizden dolayı böyle bir yoruma gitmiş olduk. Ergenlerin hepsi olmasa da birçoğu aile dini durumu açısından materyalist eğilim, dindarlık, sürekli ve anlık şükürün en azından bir boyutunda da olsa farklılaşmaktadır. Bu da, aile dini durumunun önemli bir demografik değişken olduğunu göstermektedir. Bu konuda Daşkiran’ın 2009’da Kahramanmaraş’ta ergenler ile ilgili yaptığı çalışma da bunu desteklemektedir. Bahsi geçen bu çalışmada da gençliğin kimlik oluşumunda din, aile ve medyanın etkisi araştırılmış, aile ve dinin ergenlerin kimlikleri üzerindeki etkisi ortaya konulmuştur.²⁷⁰ Yine Kılavuz’un 1992 yılında Bursa’da lise öğrencileri ile yaptığı ölçek çalışması neticesinde öğrencilerin % 27.6’sının babasına, %16.5’inin annesine benzemek istediğinin ortaya çıkması bu sonucu desteklemektedir. Bu araştırmaya göre ergenler, ahlaki değer, dini duygu ve davranış açısından en çok annelerinden etkilenmektedirler.²⁷¹

Anne babası çocuğunun harcamalarına karşı ilgili olmayan ya da aşırı kontrolcü olan ergenlerin, anne babası harcamalarıyla ilgili çocuğunu korumaya ve yönlendirmeye çalışan ergenlere göre toplam materyalist eğilimleri anlamlı derecede daha yüksektir. Yine,

²⁷⁰İbrahim Daşkiran, **Gençliğin Kimlik Oluşumunda Din Aile ve Medyanın Etkisi: Kahramanmaraş Lise Gençliği Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma**, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş, 2009.

²⁷¹ Kılavuz, **a.g.e.**, s. 219-233.

anne babası çocuğunun harcamalarına karşı ilgili olmayan ya da aşırı kontrolcü olan ergenlerin, anne babası çocuğunun fikrine önem veren ve onu özgür bırakan ergenlere göre anlamlı derecede daha yüksek genel materyalist eğilimleri vardır. Başarı ve mutluluk alt boyutlarında da ailesi ilgili olmayan ya da ailesi kontrolcü olan ergenlerin diğer gruplardan en az birine göre anlamlı derecede daha yüksek materyalist eğilimleri vardır. Buradan, ailesi aşırı kontrolcü ya da anne babası aşırı ilgisiz ergenlerin materyalist eğilimlerinin anne babası korumacı ve yönlendirmeci ya da ergenin fikrine önem veren ergenlere göre toplam materyalist eğilimlerinin daha yüksek olduğu büyük ölçüde söylenebilir. Yani anne baba tutumu harcamaya karşı olumsuz olan ergenlerin anne baba tutumu daha olumlu olan ergenlere göre anlamlı derecede daha yüksek materyalist eğilime sahip olduğu, dolayısıyla harcamaya karşı gösterilen olumsuz anne baba tutumunun ergeni daha fazla materyalizme yönlendirdiği çıkarımına varılabilir. Öte yandan anne babaları harcamaya karşı ilgili olmayan ya da kontrolcü olan ergenlerin ikinci gruptaki anne babaları korumacı ve yönlendirmeci ve üçüncü gruptaki ergenin fikrine önem veren anne babalara sahip ergenlere göre anlamlı derecede daha az sürekli şükür eğiliminde olduğu bulgulanmıştır. Bu sonuca göre, harcamaya karşı olumsuz anne baba tutumunun harcamaya karşı daha olumlu olan ikinci ve üçüncü gruptaki anne baba tutumuna göre ergeni şükretmeye anlamlı derecede daha az yönlendirdiği söylenebilir. Kıymet bilme açısından ise toplam kıymet bilme, ibadetsel kıymet bilme, memnuniyetsel, maddi ve aileye yönelik kıymet bilme türlerinde anne babası harcamaya karşı olumsuz tavra sahip olan ergenlerin, daha olumlu olan diğer iki gruba göre en düşük kıymet bilme puanına sahip olması dikkat çekicidir. Ayrıca önceki cümlede sayılan kıymet bilme puanları açısından en yüksek ortalamaların anne babası harcamalar konusunda ergenin fikrine önem veren ergenlerde, en düşük ortalamaların da anne babası harcamalar konusunda ya çok ilgisiz ya da aşırı kontrolcü olan ergenlerde olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre anne babası olumsuz tavra sahip ergenin, anne babası olumlu tavra sahip ergene göre daha az kıymet bilme eğiliminde olduğu bazı alt boyutlar ve toplam kıymet bilme puanı baz alınarak söylenebilir.

Sahip olunan eşya sayısı ile materyalist eğilim arasındaki pozitif ilişki için soru yapısından kaynaklı şöyle bir yorumda bulunulabilir: Soruda katılımcıdan sadece kendine

ait olan eşyaları işaretlemesi, ortak kullandığı eşyaları işaretlememesi istenmiştir. Ancak bazı katılımcıların ortak kullandığı eşyaları da sadece kendi sahip olduğu eşya olarak işaretlediği gözlemlenmiştir. Buradan hareketle, bu çok fazla sayıda eşyaya sahip olma yöneliminin materyalist eğilimin yüksekliğinden kaynaklanabileceği ve gerçek bir “sayıca çok eşya ya sahip olmayı” yansıtmayabileceği ihtimali burada ifade edilmelidir. Bu durum, çalışmamızdaki aile gelir durumu ile ilişkili sonuçlara bakılarak değerlendirilecek olursa, aile gelir durumu daha yüksek olan katılımcıların materyalizmi, aile geliri daha düşük katılımcılara göre daha fazla hayatlarının merkezinde konumlandığı sonucunu da göz önünde bulundurmak yerinde olabilir.

Dini bir eğitim almış olmanın ergen dindarlığını olumlu yönde etkilediği ulaştığımız sonuçlar arasındadır. Bu, Nalbant²⁷² ve Certel’in²⁷³ ulaştıkları sonuçları da desteklemektedir.

²⁷² Nalbant, **a.g.t.**

²⁷³ Certel, **a.g.t.**

ÖNERİLER

Bu çalışmanın kurumlar bazında önerileri;

- Ergenlik dönemindeki bireylerin dindarlıklarının, dini bir eğitim almış olmalarının ve şükretme eğilimlerinin materyalist eğilimleri üzerinde negatif etkisi olduğu bulgusundan hareketle, gençler arasında tüketim kültürünün etkilerini azaltmak için dini-manevi destek ve bilgilendirme çalışmaları, ayrıca şükür gibi değerler eğitimi çalışmaları yapılabilir,
- Liselerdeki din derslerinin içeriği belirlenirken dini-manevi yaşam ile materyalizmin negatif ilişkisi de göz önünde bulundurulabilir ve buna göre içerik hazırlanabilir,
- Halk arasında ergenlik dönemindeki gençlerin kıymet bilmediği şeklindeki algının realiteyi tam olarak yansıtmadığı görülerek bu gençlere karşı toplumda buna göre bir algı oluşturulabilmesi için kurumsal faaliyetler yapılabilir,
- Aile tutumunun ergenin harcamaları üzerinde oldukça etkili olduğundan hareketle, aşırı ve problemli tüketim tarzına sahip ergenlerin durumu değerlendirilirken aile faktörünün önemi göz önünde bulundurularak ilgili kurum ya da kişilerce çözüm önerileri geliştirilebilir.
- Bu çalışma ayrıca, Milli Eğitim Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı ya da Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı gibi resmi kurumların kendi kurum politikalarına yön verme konusunda öngörü sağlama açısından faydalı olabilir.

Bu çalışmanın ilerideki akademik çalışmalara dair önerileri;

- Ergenlik dönemindeki bireylerin materyalist eğilim, şükretme ve dini-manevi yaşam değişkenleri nitel yöntemlerle incelenerek, konunun bireysel bazda sebeplerine inilerek daha derin kavranmasına yardımcı olunabilir,

- Bu çalışmada ele aldığımız üç değişkenin ilişkisi, diğer gelişim dönemlerinde incelenerek konunun kapsamı ve geçerliliği genişletilebilir.

KAYNAKÇA

	“şekur”, TDV İslam Ansiklopedisi, Haz. Bekir Topaloğlu, C. 38, Ankara, TDV Yay., 2010.
	“şükür”, Mustafa Çağrıçı, TDV İslam Ansiklopedisi, Ankara, TDV Yay., 2010.
	“şkr”, Feharisu Lisanü’l-Arab, C.3, Beyrut, Darü’l-Fikr, 1994.
	2002-2017 Hanehalkı Tipine Göre Hanehalkı Harcaması, (Çevrimiçi), http://www.tüik.gov.tr , 30.06.2019.
Adams, James F.:	Ergenliği Anlamak, Haz. Bekir Onur, Ankara, İmge Kitabevi, 1995.
Adler, M. G., Fagley, N. S.:	“Appreciation: Individual Differences in Finding Value and Meaning as a Unique Predictor of Subjective Well-Being, Journal of Personality, 2005, s. 79-114.
Ak, Ahmet:	“Maturidi’nin Şükür Anlayışı”, AÜİFD, C. 47, No. 2, 2006, s. 185-194.
Akyüz, İsmail:	“Türkiyede Gençlik, Din ve Değerler Konusunda Yapılan Ampirik Araştırmaların Yöntem ve İçerik Analizi”, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: XVII, No: 30, 2014.
Alıcıkuşu, Mustafa:	Lise Öğrencilerinde Dindarlık ve Akademik Başarı İlişkisi Kahramanmaraş Örneği, Yüksek Lisans, Kahramanmaraş, 2013.
Allport, G. W.:	Olmaktan Oluşa: Hümanist Psikoloji, Kişilik ve Din, Çev. Bilal Sambur, Ankara, Katkı Yay., 2006.
Allport, G. W.:	Birey ve Dini, Çev. Bilal Sambur, 2. bs., Ankara, Elis Yayınları, 2014.
Altıntaş, Ramazan:	“Eş-Şekur”, Somuncu Baba Dergisi, No:100, 2009, s. 12-29.
Arslan, Hulusi:	“Maturidi’ye Göre Evren ve İnsanın Yaratılış Hikmeti”, Hikmet Yurdu Dergisi, C. 2, No: 4, 2009, s. 71-90.

Arslantürk, Zeki:	Sosyal Bilimler İçin Araştırma Metod ve Teknikleri, İstanbul, Çamlıca Yay., 2004.
Ayten, A., Göcen, G., Sevinç, K., Öztürk, E. E.:	“Dini Başa Çıkma, Şükür ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi: Hastalar, Hasta Yakınları ve Hastane Çalışanları Üzerine Bir Araştırma”, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, C. 12, No. 2, 2012, s. 45-79.
Ayten, Ali:	Prososyal Davranışlarda Dindarlık ve Empatinin Rolü, Marmara Ü. SBE, Doktora, İstanbul, 2009.
Ayten, Ali:	Psikoloji ve Din: Psikologların Din ve Tanrı Görüşleri, İstanbul, İz Yayıncılık, 2006.
Bahadır, Abdülkerim:	“Ergenlik Döneminde Dini Şüphe ve Tereddütler”, Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi, Der. Hayati Hökelekli, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2002.
Boran, Mustafa:	Kurani Kerim’de Şükür Kavramı, Uludağ Ü. SBE, Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 1995.
Buhari, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail:	Sahihü’l-Buhari, İstanbul, El-Mektebetü’l-İslamiyye, 1979.
Carr, Alan:	Pozitif Psikoloji, İstanbul, Kaknüs Yay., 2016.
Ceylan, Yılmaz:	Lise Öğrencilerinin Din Algısı, Sakarya Ü. SBE, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2010.
Chaplin, L. N., John, D. R., Froh, J. J.:	“The Impact of Gratitude on Adolescent Materialism and Generosity”, The Journal of Positive Psychology, C. 14, No. 4, 2019, s. 502-511.
Christopher, N. A. v.d.:	“Materialism and Affective Well-Being: The Role of Social Support”, Personality and Individual Differences, C. 37, s. 463-470.
Coşkun, R., Altunışık, R.,	Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı, 8. bs, Sakarya, Sakarya Kitabevi, 2015.

Bayraktaroğlu, S., Yıldırım, E.:	
Creswell, John W.:	Araştırma Deseni, Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları, Ed. Selçuk Beşir Demir, 3. bs., Eğiten Kitap, Ankara, 2017.
Çalmaşur, G., Kılıç, A.:	“Türkiye’de Hane Halkı Tüketim Harcamalarının Analizi”, ETÜ SBE Dergisi, C.3, 2018, s. 61-73.
Çetin, Ü. Fahri:	Ortaöğretim Düzeyi Gençlerde Dindarlık-Empati İlişkisi(Isparta Örneği), Süleyman Demirel Ü. SBE, Yüksek Lisans, Isparta, 2010.
Çoban, Ramazan:	Ergenlikte Dini Gelişim, Süleyman Demirel Ü. SBE., Yüksek Lisans, 2013.
Daşkiran, İbrahim:	Gençliğin Kimlik Oluşumunda Din Aile ve Medyanın Etkisi: Kahramanmaraş Lise Gençliği Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma, Kahramanmaraş Sütçü İmam Ü. SBE, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş, 2009.
Demir, Ö., Acar, M.:	Sosyal Bilimler Sözlüğü, İstanbul, Ağaç Yay., 1992.
Demirezen, İsmail:	Tüketim Toplumu ve Din, İstanbul, DEM Yay., 2015.
Devrimağ, Ece:	Boşanmanın Genç Yetişkinlerin Öz Saygı, Materyalist ve Kompulsif Satın Alma Eğilimleri Üzerindeki Etkisi: Hatay Örneği, Mustafa Kemal Ü. SBE, Yüksek Lisans Tezi, Hatay, 2018.
	Din Psikolojisi El Kitabı, Ed. M. Doğan Karacoşkun, 3. bs., Grafiker Yayınları, Ankara, 2015.
Dittmar, Helga:	“Compulsive Buying- A Growing Concern? An Examination of Gender, Age, and Endorsement of Materialistic Values as Pre”, British Journal of Psychology, 96, 2005, s. 467-491.
Doğan, S. Yücel:	“Materyalist Eğilimlerin Demografik Özelliklere Göre Farklılaşmasına Yönelik Bir Araştırma”, C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, C. XI, No:1, 2010, s. 57-70.
Doğan, Volkan:	Paranın Algılana Sembolik Değeriyle Materyalist Eğilimler Arasındaki İlişki, Eskişehir Osmangazi Ü. SBE, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2012.

Doğruyol, Şükran:	Şükran Duyma ve Depresyon Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Üsküdar Ü. SBE, Yüksek Lisans, İstanbul, 2018.
Düzgüner, Sevde:	“Psikoloji Literatüründe Maneviyat Kavramı”, Maneviyat Psikolojisi, Ed. Mustafa Atak, İstanbul, Elit Kültür, 2016.
Ebu Davud Tayalisi:	Müsnedu Ebi Davud et-Tayalisi, Beyrut, Daru’l-Marife, 1985.
Emmons, R. A.:	Teşekkür Ederim , Çev. Neslihan Kül, İstanbul, Doğan Kitap, 2009.
Emmons, R. A.:	The Psychology Of Gratitude, Ed. R. A. Emmons, M. E. McCullough, New York, Oxford University Press, 2004.
Fredrickson, B. L.:	“Gratitude, Like Other Positive Emotions, Broadens and Builds”, The Psychology of Gratitude, s. 145-166.
Freud, Sigmund:	Totem ve Tabu, Çev. Niyazi Berkes, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1971.
Froh, J. vd.:	“Gratitude and The Reduced Costs of Materialism in Adolescents”, Journal Of Happiness Studies, 2011, 12, s. 289-302.
Froh, J., Emmons, R.A., Card, N., Bono, G., Wilson, A. J.:	“Gratitude and The Reduced Costs of Materialism in Adolescents”, Journal of Happiness Studies, 2010, C. 12, No. 2, s. 289-302.
Froh, J., Bono, G., Emmons, R. A.:	“Being Grateful is Beyond Good Manners: Gratitude and Motivation to Contribute to Society Among Early Adolescents”, Motivation & Emotion, 2010, 34, s. 144-157.
Fromm, Erich:	Sahip Olmak ya da Olmak, Çev. Aydın Arıtan, İstanbul, Say Yayınları, 2017.
Fromm, Erich:	Erdem ve Mutluluk, Çev. Ayda Yörükan, 3. bs., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1995.
Fromm, Erich:	Marx’ ın İnsan Anlayışı, Çev. Kaan Ökten, 4. bs., İstanbul, Say Yayınları, 2016.

Göcen, Gülüşan:	“Qualitatively Exploring the Relationship among Gratitude, Spirituality and Life Satisfaction in Turkish- Muslim Children”, Spiritual Psychology and Counseling, C. 1, No. 2, 2016, s. 189-208.
Göcen, Gülüşan:	Şükür Pozitif Psikolojiden Din Psikolojisine Köprü, İstanbul, DEM Yay., 2014.
Göka, Erol:	“Şükür”, Yeni Şafak, 11.06.17, (Çevrimiçi), https://www.yenisafak.com/yazarlar/erolgoka/sukur-2038412 , 20.06.19.
Griffin, M., Babin, B. J., Christensen, F.:	“A Cross Cultural Investigation of the Materialism Construct Assesing the Richins and Dawson’s Materialism Scale in Denmark, France, and Russia”, Journal of Business Research, 57(8), s. 893-900.
Günay, Ünver:	Din Sosyolojisi, İstanbul, İnsan Yay., 2000.
	Güncel Psikolojik Kavramlar 1 Pozitif Psikoloji, Ed. Ahmet Akın, Sakarya, Sakarya Ü. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2013.
Güney, N. Şener:	Kur’an’da Psikolojik Sağlık, Ankara Ü. SBE, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2016.
Gürsu, Orhan:	Ergenlik Döneminde Psikolojik Sağlık ve Dindarlık İlişkisi, Selçuk Ü. SBE, Doktora, Konya, 2011.
Harbaugh, C. Nicole:	Gratitude and Well-being: Replication and Extension of the Benefits of a Gratitude Exercise and Investigation of Potential Moderators and Mediators, Ohio State Üniversitesi, Doktora, 2014.
Horozcu, Ümit:	Din Psikolojisi Ders Kitabı, İstanbul, Rağbet Yayınları, 2015.
Hökelekli, Hayati:	Çocuk, Genç Aile Psikolojisi ve Din, İstanbul, DEM Yay., 2009.
Hökelekli, Hayati:	Din Psikolojisi, Ankara, TDV Yay., 1993.
İbn Kayyim El-Cevziye:	Sabredenler ve Şükredenler, Çev. Zeynelabidin Tatlılıoğlu, 2. bs., İstanbul, İnsan Yay., 1994.
İmam Gazali:	İhya’ü Ulumi’d-Din, C. IV, İstanbul, Karaoğlu Yayıncılık, 1991.

İmam Gazali:	Kimya-yı Saadet: Mutluluğun Formülü, Çev. Faruk Meyan, C. I, İstanbul, Bedir Yay., 1969.
İzzetbegoviç, Aliya.:	Doğu Batı Arasında İslam, Çev. Salih Şaban, İstanbul, Klasik Yay., 2011.
James, William:	Dinsel Deneyimin Çeşitleri, Çev. İsmail Hakkı Yılmaz, İstanbul, Pinhan Yayıncılık, 2017.
Karaca, Faruk:	Dini Gelişim Psikolojisi, Trabzon, Eser Ofset, 2016.
Karacoşkun, M. Doğan:	“Şükür Psikolojisi”, Somuncu Baba Dergisi, No. 100, 2009 S. 52-55.
Karasar, Niyazi:	Bilimsel Araştırma Yöntemi, 19. bs., Ankara, Nobel Yayınları, 2009.
Kaya, Cemre:	Ulusal ve Uluslararası Giyim Markalarını Satın Alma Niyeti Üzerinde Etnosentrizm, Materyalizm ve Dindarlığın Etkisi, Yıldız Teknik Ü. SBE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2017.
Kılavuz, M. Akif:	“Ergenlerde Özdeşleşme ve Din Eğitimi”, Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2002.
Kiang, Lisa v.d.:	“If Children Won Lotteries: Materialism, Gratitude and Imaginary Windfall Spending”, Young Consumers, C. 17, No. 4, 2016, s. 404-418.
Kimeldorf, M. B., McCullough, M. E., Cohen, A. D.:	“An Adaptation for Altruism: The Social Causes, Social Effects and Social Evolution of Gratitude”, Current Directions In Psychological Science, C. 17, No. 4, 2008, s. 281-285.
Koroğlu, Cemile Zehra:	Tüketim Kültürü ve Din, Selçuk Ü. SBE, Doktora Tezi, Konya, 2009, s. 50.; Maide Yılmaz, Reklam ve Din, Necmettin Erbakan Ü. SBE, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2018.
Köse, A., Ayten, A.:	Din Psikolojisi, İstanbul, Timaş, 2012.
Köse, Ali:	Freud ve Din, İstanbul, İz yayıncılık, 2000.

	Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, Haz. Ali Özek v.d., Ankara, TDV Yay., 1993.
	Kutsal Kitap: Eski ve Yeni Antlaşma Tevrat, Zebur, İncil, Kore, Yeni Yaşam Yay., 2014.
Lambert L. M. vd.:	"More Gratitude Less Materialism: The Mediating Role of Life Satisfaction", The Journal of Positive Psychology, C. 4, No. 1, 2009, s. 32-42.
Lambert, M. N., Graham, M. S., Fincham, F. D.:	"A Prototype Analysis of Gratitude: Varieties of Gratitude Experiences", Personality and Social Psychology Bulletin, 35, 2009, s. 1193-1207.
Maslow, Abraham:	İnsan Olmanın Psikolojisi, Çev. Okhan Gündüz, İstanbul, Kuraldışı Yay., 2001.
McCullough M.E., Emmons R.A., Tsang J.,	"The Grateful Disposition: A Conceptual and Empirical Topography", Journal of Personality and Social Psychology, C. 82, No:1, 2002, s.112-127.
McCullough, M. E., Emmons, R. A., Tsang, J. A.:	"The Grateful Disposition: A Conceptual and Empirical Topography", Journal of Personality and Social Psychology, C. 82, No. 1, 2002, s. 112-127.
Merter, Mustafa:	Dokuz Yüz Katlı İnsan, 14. bs., İstanbul, Kaknüs Yay., t.y.
Muhammed, Ahmed Cemal:	İslam İktisadının Üstünlüğü, Çev. Ali Rıza Temel, İstanbul, Hilal Yayınları, 1971.
Nalbant, Haldun:	Üniversite Öğrencilerinde Dindarlık ile Başarı Algısı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma(MAKÜ Örneği), Süleyman Demirel Ü. SBE, Yüksek Lisans, Isparta, 2010.
Nesai, Ebu Abdirrahman Ahmed b. Ali:	Sünenü'n-Nesai, Haz. Abdülfettah Ebu Gudde, 3. bs., Beyrut, Daru'l-Beşairi'l-İslamiyye, 1988.
Odabaşı, Yavuz:	Tüketim Kültürü, Yetinen Toplumdan Tüketen Topluma, İstanbul, Sistem Yay., 2013.
Oman, D.,	"Din ve Maneviyat Sağlığı Etkiler mi?", Din ve Maneviyat

Thoresen, C. H.:	Psikolojisi: Yeni Yaklaşımlar ve Uygulama Alanları, Ed. İhsan Çapçioğlu, Ali Ayten, Çev. Özer Çetin, Ankara, Phoenix Yayınları, 2013.
Onay, Ahmet:	Dindarlık, Etkileşim ve Değişim, DEM, İstanbul, 2004.
Onur, Bekir:	Gelişim Psikolojisi, Yetişkinlik, Yaşlılık, Ölüm, 3. bs., Ankara, İmge Kitabevi, 1995.
Özdemir, Metin:	“Her Halukarda Şükretmenin Anlamı Üzerine”, Somuncu Baba Dergisi, No:100, 2009, s. 12-29.
Özköse, Kadir:	“Dil, Gönül ve Bedenin Şükürü”, Somuncu Baba Dergisi, No:100, 2009, s. 12-29.
Öztürk, Yusuf:	Ergenlerde Dindarlık ile Öznel İyi Oluş Arasındaki İlişkinin İncelenmesi(Çarşamba Örneği), Hitit Ü., SBE, Yüksek Lisans, Çorum, 2017.
Perveen, B., Mehmood, G., Yasin:	“Materialism and Life Satisfaction in Muslim Youth: Role of Gratitude and Religiosity”, Pakistan Journal of Psychological Research, 2017, C. 32, No. 1, s. 231-245.
Polak, E. L., McCullough, M. E.:	“Is Gratitude an Alternative to Materialism”, Journal of Happiness Studies, 7(3), 2006, s 343-360.
Polak, E. L.:	Gratitude, Materialism and Well- Being, Yayınlanmamış Yüksek Lisans, University of Miami.
Richins, L. M., Dawson, S.:	“Consumer Values Orientation For Materialism and Its Measurement: Scale Development and Validation”, Journal of Consumer Research, 19(3), 1992, s. 303-316.
Roberts, J. A., Tsang, J.A., Manolis, C.:	“Looking For Happiness in All The Wrong Places: The Moderating Role of Gratitude and Affect in The Materialism Life Satisfaction Relationship”, The Journal of Positive Psychology, C. 10, 2015, s. 489-498.
Sayar, Kemal:	Olmak Cesareti, 3. bs., İstanbul, Kapı Yayınları, 2017.
Seligman, M. E. P.:	Gerçek Mutluluk: Kalıcı Doyum Potansiyelinizi Gerçekleştirmek İçin Yeni Olumlu Psikolojinin Kullanılması, Çev. Semra Kunt Akbaş, Ed. Ertuğrul Köroğlu, Ankara, HYB, 2007.

Sevinç, K., Güven, M., Metinyurt, T.:	“Dindar ve Spiritüel Olmama (DİSOL) Ölçeğinin Türkçe’ye Uyarlanması”, Çanakkale Onsekiz Mart Ü. İlahiyat Fak. Dergisi, No: 6, 2015, s. 59-86.
Sevinç, Kenan:	“Türkiye’de Din Psikolojisi Alanında Yapılan Lisansüstü Tezler Üzerine Bir İnceleme”, Sakarya Ü. İlahiyat Fak. Dergisi, 2013, c. 15, s. 243-269.
Sezer, Ö., Turğut, E.:	“Ergenlerde Şükran, Yaşam Amaçları ve Yaşam Doyumunun Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi”, YYÜ Eğitim Fak. Dergisi, 16(1), 2019, s. 1463-1491.
Solom, R., Watkins, P. C., McCurrach, D.:	“Thieves of Thankfulness: Traits That Inhibit Gratitude”, The Journal of Positive Psychology, C. 12, No. 2, 2017, s. 120-129.
	Sosyal Bilimler El Sözlüğü, Ed. Erhan Arda, Haz. Erhan Arda, Necla Kılıçgedik, Selahattin Bakan vd., İstanbul, Alfa Yay., 2003.
Sungur, Erol:	“Postmodern Tüketim Kültürü ve Değişen Müslüman Kimliği”, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 5, 2014.
Şen, Fulya:	Din ve Tüketim Kültürü İlişkisi: İslami Moda Dergileri Üzerine Bir İnceleme, Fırat Ü. SBE, Yüksek Lisans, Elazığ, 2018.
Tamer, Nergis:	Sürdürülebilir Tüketim Açısından Giysi Satın Alma-Elden Çıkarma Davranışında Gündüsel Satın Alma ve Materyalist Eğilim İlişkisi Üzerine Bir Araştırma, Galatasaray Ü. SBE, Yüksek Lisans, İstanbul, 2013.
Tarhan, Nevzat:	Değerler Psikolojisi ve İnsan, Haz. Zahide Ülkü Bakiler, 11.bs., İstanbul, Timaş Yayınları, 2018.
Tarhan, Nevzat:	İnanç Psikolojisi Ve Bilim, Ed. Ayşe Koçal, 14. bs., İstanbul, Timaş Yayıncılık, 2018.
Tarhan, Nevzat:	Ed. Seval Akbıyık, Fahrünnisa Erdem, 15. bs., İstanbul, Timaş, 2018.
Tiltay, Muhammet Ali:	Materyalist Eğilim, Dini Değerler, Marka Bağlılığı ve Tüketici Ahlakı Arasındaki İlişkiler, Eskişehir Osmangazi Ü. SBE, Yüksek

	Lisans, Eskişehir, 2010.
Turan, Gizem:	Relationship Between Materialism and Self- Construals, ODTÜ SBE, Yüksek Lisans, Ankara, 2007.
Turan, Yahya:	Kişilik Özellikleri ve Dinsel Yönelimler Üzerine Bir Araştırma, Marmara Ü. SBE, Doktora, İstanbul, 2009.
	Türk Dil Kurumu Sözlüğü, (Çevrimiçi), http://sozluk.gov.tr , “dindar”, “dindarlık”, 14.07.2019.
	Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, Haz. İsmail Parlatır vd., 9.bs., C. II, Ankara, TDK, 1998.
Watkins, P. C., Woodward, K., Stone, T.:	“Gratitude and Happiness: The Development of a Measure of Gratitude and Its Relationship With Subjective Well Being “, Social Behavior and Personality, 31, 2003, s. 431-452.
Wulff, David M.:	Din Psikolojisine Genel Bir Bakış, Çev. Mustafa Koç, İslami Araştırmalar Dergisi, C: 17, No: 4, 2004, s. 401-409.
Yaparel, Recep:	“Dinin Tanımı Mümkün mü?”, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, No. 4, s. 403-414.
Yapıcı, A. Koçak, A.:	“Türkiye’de Ruh Sağlığı, Maneviyat ve Dindarlık: Meta-Analitik Bir Değerlendirme”, Din, Değerler ve Sağlık, Ed., Hayati Hökelekli, DEM, İstanbul, 2017.
Yapıcı, Asım:	Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık, Adana, Karahan Kitabevi, 2007.
Yee, L. S.:	Materialism and Gratitude in Asia, Raffles College of Higher Education University of Wales.
Yeniaras, Volkan:	“İslami Dindarlık, Tutumluluk ve Materyalizm Bir Yapısal Eşitlik Modeli”, JEBPIR, C. I, No. 1, 2015, s. 49-62.

EKLER

EK-1: ANKET FORMU

Değerli katılımcı;

Bu araştırma, sizin kendiniz ve çevrenize dair düşünce ve tutumlarınızı ölçmeye yönelik maddelerden oluşmaktadır.

Anket sonuçları yüksek lisans tez araştırmamız için kullanılacaktır ve sizden hiçbir kimlik bilgisi istenmemektedir. Anketle ve anket sonuçlarıyla ilgili herhangi bir sorunuz olursa, cevaplamaktan memnun olurum. Bu bir test ya da sınav değildir. Önemli olan sizin içten, kişisel cevaplarınızdır. Lütfen soruları nasıl olması gerektiğini düşünerek değil, sizin kendi düşüncelerinizi en iyi yansıtacak şekilde yanıtlamaya çalışınız.

İlginiz, dikkatiniz ve sabrınız için teşekkür ederim.

Esra Aydın- İstanbul Üniv. Felsefe ve Din Bilimleri Yüksek Lisans Öğrencisi

e- posta: esra.aydin.17@ogr.iu.edu.tr

Dilerseniz ilk soruyla başlayalım...

1) Cinsiyetiniz: ☐ Bay ☐ Bayan
2) Yaşınız:
3) Okuduğunuz Lise Türü: ☐ Fen Lisesi ☐ Anadolu Lisesi ☐ ☐ Meslek Lisesi ☐ İmam Hatip Lisesi
4) Sınıfınız:
5) Annenizin eğitim durumu: ☐ Okur-yazar değil ☐ Okur-yazar ☐ İlkokul ☐ Ortaokul ☐ Lise ☐ Üniversite ☐ Yüksek lisans ☐ Doktora
6) Babanızın eğitim durumu: ☐ Okur-yazar değil ☐ Okur-yazar ☐ İlkokul ☐ Ortaokul ☐ Lise ☐ Üniversite ☐ Yüksek lisans ☐ Doktora

7) Ailenizin gelir durumu için aşağıdakilerden hangisinin en uygun ifade olduğunu düşünüyorsunuz? ☐ Yetersiz ☐ Orta düzeyde ☐ İyi ☐ Çok iyi				
8) Ailenizin dini durumu için aşağıda "din ile ilgisiz" den "dindar" a kadar "1" ile "5" arasında derecelenmiş seçeneklerden en uygun olduğunu düşündüğünüzün altındaki yuvarlağı işaretleyiniz.				
Din ile ilgisiz				Dindar
1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

9) Anne- babanızın sizin harcamalarınıza karşı tutumlarını nasıl değerlendiriyorsunuz?

- ☐ Ailem her konuda fikrimi sorar, harcamalarımla ilgili kendi kararlarımı almama müsaade eder.
- ☐ Ailem harcamalarımla ilgili konularda beni korumaya ve yönlendirmeye çalışır.
- ☐ Ailem harcamalarımla ilgili katı kurallar koyar ve düşüncemi sormadan beni kontrol etmeye çalışır.
- ☐ Ailem harcamalarımla ilgili yeterli bilgi ve ilgi sahibi değildir.

10) Aşağıdaki eşyalardan sahip olduklarınızı işaretleyiniz. (Sadece size ait olan, kişisel olarak sahip olduklarınızı işaretleyiniz.)

☐ Kablosuz modem	☐ Tablet Bilgisayar
☐ Dijital Fotoğraf Makinesi	☐ Video Kamera
☐ Televizyon	☐ Dvd Oynatıcı
☐ Cep Telefonu	☐ Taşınabilir Powerbank (Şarj deposu)
☐ Otomobil	☐ Bilgisayar
☐ Taşınabilir Sabit Disk (Hard Disk)	☐ Oyun Konsolu

11) Bir ürünü satın alırken o ürünü tercih etmenizden en çok etkili 3 sebep hangileridir? (Sadece 3 tane seçenek işaretleyiniz.)

☐ Etrafımdaki insanlarda da olması	☐ İndirimde olması
☐ Dayanıklı olması	☐ Markası
☐ Uygun fiyatlı olması	☐ Moda olması
☐ Tarzıma uygun olması	☐ Statüme uygun olması
☐ İhtiyacımı karşılaması	☐ Kişiliğimi yansıtmaması

12) Hayatınızın herhangi bir döneminde dini bir eğitim aldınız mı?

- ☐ Evet ☐ Kısmen ☐ Hayır

13) Cevabınız “evet” veya “kısmen” ise bu dini eğitimi nerede aldınız? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz.)

- ☐ Aile ve yakın çevre ☐ Okuldaki din dersleri
☐ Dini eğitim veren kurum veya kuruluş ☐ Diğer (.....)

14) Tasarruf etme ihtiyacı duyar mısınız, duyarsanız neden?

- ☐ Tasarruf etme ihtiyacı duymam.
- ☐ Evet, duyarım. Gelirimiz ihtiyacımızdan fazla olduğu için.
- ☐ Evet, duyarım. Gereğinden fazla harcamak israf ve haram olduğu için.
- ☐ Evet, duyarım. Çok daha iyi şeylere sahip olmak için tasarruf eder, para biriktiririm.
- ☐ Evet, kötü günler için tasarruf eder para biriktiririm.
- ☐ Diğer (.....)

15) Herhangi bir ihtiyacınız olmasa da yine de alışveriş yapmak için alışveriş merkezine gider misiniz?

☐ Sık sık ☐ Ara sıra ☐ Nadiren ☐ Hiç

16) Bir üründen ihtiyacınız kadarına sahip iken, yine de o ürünü kampanya, promosyon ve reklamların etkisiyle yenilediğiniz olur mu?

☐ Evet ☐ Bazen ☐ Hayır

Aşağıdaki ifadelere ne derece katıldığınızı ifade etmek için sağdaki kutucuklardan size uygun olanı işaretleyiniz.	Hiç Katılmıyorum	Pek Katılmıyorum	Kararsızım	Biraz Katılmıyorum	Tamamen Katılmıyorum
1) Pahalı evleri, arabaları ve kıyafetleri olan insanlara hayranlık duyarım.					
2) Hayattaki en önemli başarılarından bazıları mal mülk edinmeyi içerir.					
3) İnsanların sahip olduğu maddi şeylerin miktarını bir başarı göstergesi olarak pek önemsemem.					
4) Sahip olduğum şeyler, hayatımı ne kadar iyi yürüttüğüm hakkında çok fikir verir.					
5) İnsanları etkileyen şeylere sahip olmak hoşuma gider.					
6) Diğer insanların sahip olduğu maddi varlıklara fazla dikkat etmiyorum.					
7) Genellikle sadece ihtiyacım olan şeyleri satın alırım.					
8) Mal mülk bakımından hayatımı sade tutmaya çalışırım.					
9) Sahip olduğum şeyler benim için o kadar da önemli değildir.					
10) Kullanışlı olmayan şeylere para harcamak hoşuma gider.					
11) Bir şeyler satın almak bana çok zevk verir.					
12) Hayatımda birçok lüks olmasından hoşlanırım.					
13) Maddi şeylere tanıdığım çoğu kişiden daha az önem veririm.					
14) Hayattan zevk almak için gerçekten ihtiyacım olan her şeye sahibim.					
15) Eğer bende olmayan belirli şeylere sahip olsaydım, hayatım daha iyi olurdu.					

	Hiç Katılmıyorum	Pek Katılmıyorum	Kararsızım	Biraz Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
16) Daha güzel şeylere sahip olsaydım, daha mutlu olmazdım.					
17) Daha fazla şey satın alabilme imkânım olsaydı daha mutlu olurum.					
18) İstediğim her şeyi satın alamamak, beni bazen oldukça rahatsız eder.					

Tebrikler... Testin ilk yarısı bitti bile! Şimdi sıra ikinci yarıda...

	Hiç Katılmıyorum	Pek Katılmıyorum	Kararsızım	Biraz Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
1) Hayatımdaki kaybettiğim şeyler, hayatımda şimdi var olan şeylerin değerini bilmeyi öğretti.					
2) Daha önce kaybettiğim şeyleri düşününce, şimdi elimde olan şeylerin kıymetini daha çok anlarım.					
3) Hayatta karşılaştığım sorunlar ve mücadeleler, hayatımın olumlu yönlerine daha çok değer vermeme yardımcı olur.					
4) Benden daha zor durumda birini gördüğümde, ne kadar şanslı olduğumu düşünürüm.					
5) Gün içinde Allah’a şükürümü ifade eden ibadetlerim vardır.					
6) Yemekten sonra dua ederim.					
7) Hayatta sahip olduğum güzel şeylerin farkına varır ve bunun için Allah’a şükrederim.					
8) Şükür dolu bir insan olmak için, bunu sağlayan şeyler yapmaya çalışıyorum.					
9) “Lütfen” ve “Teşekkür ederim” sözlerini sıkça kullanırım.					
10) Teşekkür borçlu olduğum insanlara teşekkür etmekten çekinmem.					

	Hiç Katılmıyorum	Pek Katılmıyorum	Kararsızım	Biraz Katılmıyorum	Tamamen Katılmıyorum
11) Bir arkadaşım yapmak zorunda olmadığı halde benim için bir iyilik yaptığında, bunun için ona gerçekten minnettar olurum.					
12) Hayattaki her şeyden memnunum.					
13) Şöyle bir durup etrafıma baktığımda kendimi mutlu ve huzurlu hissedirim.					
14) Başıma kötü bir şey geldiğinde, kötünün daha kötüsü de var diye düşünür kendimi daha iyi hissedirim.					
15) Daha önce yaşadığım kötü zamanları düşününce, şu an ne kadar şanslı olduğumu anlarım.					
16) Sağlıklı olduğum için şükrederim.					
17) Yiyecek yemeğim, giyecek elbisem, barınacak bir evim olduğu için kendimi çok şanslı hissedirim.					
18) Sahip olduğum güzel şeyleri kendime hep hatırlatırım.					
19) Annemin babamın benim için yaptıklarının onların anne baba olarak sorumluluğu olduğunu düşünür, bunun için minnettar olmaya gerek duymam.					
20) Bir insanın temel hakkı olan yiyecek, giyecek ve barınma gibi temel ihtiyaçlarını anne babası karşılıyor diye onlara şükretmesi gerekmez.					
21) Annemin babamın ve beni yetiştirenlerin benim için katlandıkları fedakarlıkların kıymetini bilirim.					
22) Arkadaşlarımdan benim için ne kadar değerli olduklarının farkındayım.					
23) Arkadaşlarımla geçirdiğim zaman benim için çok değerlidir.					
24) Arkadaşlarımdan ve çevremdeki insanların benim için yaptığı fedakarlıkların farkındayım.					
25) Hayatı olduğu gibi yaşamaktan hoşlanırım.					

	Hiç Katılmıyorum	Pek Katılmıyorum	Kararsızım	Biraz Katılmıyorum	Tamamen Katılmıyorum
26) Etrafımdaki en basit şeylerden örneğin ağaçlardan, rüzgardan, hayvanlardan, gün ışığı ya da bir melodiden keyif alırım.					
27) Yaşıyor olmanın bir mucize olduğunu düşünürüm.					

	Bana çok uygun	Bana uygun	Bana biraz uygun	Kararsızım	Bana uygun değil	Bana pek uygun değil	Bana hiç uygun değil
1) Hayatta şükredilecek o kadar çok şey var ki.							
2) Şükretmem gereken şeylerin bir listesini yapsaydım, bu gerçekten uzun bir liste olurdu.							
3) Şöyle bir durup dünyaya bakınca, şükretmek için çok fazla bir şey göremiyorum.							
4) Çevremdeki birçok insana teşekkür borçluyum.							
5) Gün geçtikçe hayatımın bir parçası olan insanların, olayların ve durumların değerini daha iyi anladığımı fark ediyorum.							
6) Kolay kolay birine ya da bir şeye karşı minnettar olamam.							

Lütfen aşağıdaki ifadelerden size uygun gördüğünüz şıkki işaretleyiniz.

1. Dini inançlarım muhtaçlara yardım etme davranışımı artırır.

a) Çoğu zaman b) Ara sıra c) Nadiren d) Hiçbir zaman

2. İbadet ederken kendimi Allah'a yakın hissedirim.

a) Çoğu zaman b) Ara sıra c) Nadiren d) Hiçbir zaman

3. Din, hayatın anlamını kavrama ve hayatta karşılaşılan sorulara cevap bulmada yardımcıdır.

a) Tamamen katılıyorum b) Katılıyorum c) Katılmıyorum d) Hiç katılmıyorum

4. Sosyal problemlerle (ailevi problemler, geçim sıkıntısı vb.) ilgili çözüm yolları ararken dini inançlarınızın rolü olur mu?

a) Çoğuzaman b) Ara sıra c) Nadiren d) Hiçbir zaman

5. İbadetlerinizi gereği gibi yerine getirebilmek için sahip olduğunuz bilgi düzeyini nasıl buluyorsunuz?

a) İyi b) Orta c) Zayıf d) Hiçbir bilgim yok

6. Doğru sözlü olma konusunda dini inançlarım bana kuvvet verir.

a) Çoğuzaman b) Ara sıra c) Nadiren d) Hiçbir zaman

7. Dini inançlarım gereği komşularıma iyi davranıyorum.

a) Çoğuzaman b) Ara sıra c) Nadiren d) Hiçbir zaman

Vakit ayırdığınız için teşekkürler...

Sorularla ya da konuyla ilgili eklemek istediğiniz bir şey varsa, lütfen yazın.

.....
.....
.....

EK-2: ŞÜKÜR ÖLÇEKLERİ UYGULAMA İZNİ

Merhaba hocam. İsmim Esra Aydın, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım "Ergenlerde Materyalist Eğilim, Şükretme ve Dini-Manevi Yaşam İlişkisi" adlı tez çalışmam için Türkçe'ye tercüme, geçerlilik ve güvenirlik analizlerini yaptığınız Takdir Etme Şükür Ölçeği ve Emmons Şükür Ölçeklerini tez çalışmamda kullanmak için izninizi istiyorum. Varsa ölçeklerle ilgili önerilerinizi de almaktan memnuniyet duyarım.

gülüşan göcen

Alıcı: ben ▾

14:37 (4 saat önce)

kullanabilirsiniz...

ESRAAYDIN <esra.aydin.17@ogr.iu.edu.tr>, 5 Eki 2019 Cmt, 12:27 tarihinde şunu yazdı:

Doç. Dr. Gülüşan GÖCEN

İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Din Psikolojisi Öğretim Üyesi

Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü

EK-3: İSLAMİ DİNDARLIK ÖLÇEĞİ UYGULAMA İZİNİ

aliayten <aliayten@marmara.edu.tr>

Alıcı: ben ▾

Uygulayabilirsiniz bence bir mahsuru yok sizin çalışmanız için uygunsa kolaylıklar

--

Prof. Dr. Ali Ayten

Marmara Ünivesitsi

İlahiyat Fakültesi

Din Psikolojisi ABD

Mahir İz Cad No 2 Üsküdar/İstanbul

05072103409

Professor Dr. Ali Ayten Marmara University Psychology of Religion Uskudar/İstanbul

أستاذ دكتور علي أيتن

جامعة مرمرة

قسم علم النفس الديني

إسطنبول تركيا

ESRA AYDIN <esra.aydin.17@ogr.iu.edu.tr>

Alıcı: aliayten ▾

Teşekkür ederim.

EK-4: ETİK KURUL İZNİ

Tarih ve Sayı: 28/05/2018-140694

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu
Başkanlığı

Sayı :35980450-663.05-140694
Konu :Esra AYDIN

28/05/2018

Sayın Esra AYDIN

Sorumlu araştırmacılığını üstlendiğiniz 30.04.2018 tarih ve 49125 sayılı "Ergenlerde Materyalist Eğilim, Şükretme ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma" konu başlıklı çalışma kurulumuzun 07.05.2018 tarih 05 sayılı toplantısında görüşülerek etik yönden uygun bulunmuş olup, karar ekte sunulmuştur.

Bilgilerinizi rica ederim.

e-İmzalı
Prof. Dr. N. Tolga SARUÇ
Başkan

29/05/2018 Sağ.Teknr. : G.ÇELİK

Doğrulamak için:<http://194.27.128.66/envision.Sorgula/belgedogrulama.aspx?V=BE6PC15TH>

Ayrıntılı bilgi için irtibat : Güldane ÇELİK Dahili : 11816

İstanbul Üniversitesi Merkez Kampüsü
34452 Beyazıt/Fatih-İstanbul
Tel : 0212 440 20 89 Faks : 0212 440 20 88
e-posta : sosyalbilimleretikkurul@istanbul.edu.tr Elektronik Ağ : www.istanbul.edu.tr

Bu belge 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununun 5. Maddesi gereğince güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER
ARAŞTIRMALARI ETİK KURULU BAŞKANLIĞI

İlgili makama,

İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Din Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi **Esra AYDIN**'ın "Ergenlerde Materyalist Eğilim, Şükretme ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma" başlıklı, **2018/109** dosya numaralı 30.04.2018 tarih ve **49125** sayılı başvurusu ile İ.Ü. Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'na başvurmuştur. 07.05.2018 tarihinde gerçekleştirilen inceleme sonucunda, adı geçen çalışmada etik açıdan bir sorun olmadığına oybirliği ile karar verilmiştir. Gereğini bilgilerinize saygılarımızla sunarız.

Unvanı / Adı / Soyadı	Kurumu	Araştırma ile ilişkisi	Karar	İmza
Prof. Dr. Naci Tolga SARUÇ (Başkan)	İktisat Fakültesi	E ☐ H ☒	☒ Onay ☐ Katılmadı ☐ Ret ☐ M.Katılmadı	
Doç. Dr. Eray YURTSEVEN (Başkan Yardımcısı)	Sağlık Bilimleri Enstitüsü	E ☐ H ☒	☒ Onay ☐ Katılmadı ☐ Ret ☐ M.Katılmadı	
Doç. Dr. Çiğdem Börke TUNALI (Başkan Yardımcısı)	İktisat Fakültesi	E ☐ H ☒	☒ Onay ☐ Katılmadı ☐ Ret ☐ M.Katılmadı	
Prof. Dr. Aydın TOPALOĞLU	İlahiyat Fakültesi	E ☐ H ☒	☒ Onay ☐ Katılmadı ☐ Ret ☐ M.Katılmadı	
Prof. Dr. Melek Nihal ESİN	Florence Nightingale Hemşirelik Fakültesi	E ☐ H ☒	☒ Onay ☐ Katılmadı ☐ Ret ☐ M.Katılmadı	
Prof. Dr. Yasemin İŞIKTAÇ	Hukuk Fakültesi	E ☐ H ☒	☒ Onay ☐ Katılmadı ☐ Ret ☐ M.Katılmadı	
Prof. Dr. Suat GEZGİN	İletişim Fakültesi	E ☐ H ☐	☐ Onay ☐ Katılmadı ☐ Ret ☒ M.Katılmadı	
Prof. Dr. Selahattin KARABINAR	İktisat Fakültesi	E ☐ H ☒	☒ Onay ☐ Katılmadı ☐ Ret ☐ M.Katılmadı	
Prof. Dr. Seyhan NİŞEL	İşletme Fakültesi	E ☐ H ☒	☒ Onay ☐ Katılmadı ☐ Ret ☐ M.Katılmadı	
Prof. Dr. Mustafa Hamdi SAYAR	Edebiyat Fakültesi	E ☐ H ☒	☒ Onay ☐ Katılmadı ☐ Ret ☐ M.Katılmadı	
Prof. Dr. Selim YAZICI	Siyasal Bilgiler Fakültesi	E ☐ H ☒	☒ Onay ☐ Katılmadı ☐ Ret ☐ M.Katılmadı	
Doç. Dr. Hanife Özlem SERTEL BERK	Edebiyat Fakültesi	E ☐ H ☒	☒ Onay ☐ Katılmadı ☐ Ret ☐ M.Katılmadı	
Doç. Dr. İlkey DEMİR	Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi	E ☐ H ☒	☒ Onay ☐ Katılmadı ☐ Ret ☐ M.Katılmadı	
Doç. Dr. Ayşe Esra İŞMEN GAZİOĞLU	Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi	E ☐ H ☐	☐ Onay ☐ Katılmadı ☐ Ret ☐ M.Katılmadı	
Doç. Dr. Rasim İlker GÖKBULUT	Ulaştırma ve Lojistik Fakültesi	E ☐ H ☒	☒ Onay ☐ Katılmadı ☐ Ret ☐ M.Katılmadı	
Doç. Dr. Hüseyin Kurtuluş ÖZCAN	Mühendislik Fakültesi	E ☐ H ☐	☐ Onay ☐ Katılmadı ☐ Ret ☒ M.Katılmadı	
Doç. Dr. Haluk ZÜLFİKAR	İktisat Fakültesi	E ☐ H ☐	☐ Onay ☐ Katılmadı ☐ Ret ☒ M.Katılmadı	
Doç. Dr. Funda BÜYÜKYILMAZ	Florence Nightingale Hemşirelik Fakültesi	E ☐ H ☒	☒ Onay ☐ Katılmadı ☐ Ret ☐ M.Katılmadı	
Yrd. Doç. Dr. Çare SERTELİN MERCAN	Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi	E ☐ H ☒	☒ Onay ☐ Katılmadı ☐ Ret ☐ M.Katılmadı	
Doç. Dr. Enes KABAKCI	Edebiyat Fakültesi	E ☐ H ☒	☒ Onay ☐ Katılmadı ☐ Ret ☐ M.Katılmadı	

EK-5: MEB İZNİ

T.C.
İSTANBUL VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 59090411-44-E.13533464
Konu: Anket Araştırma İzni

19.07.2018

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
(Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Başkanlığı)

İlgi: a) 26.06.2018 tarih ve 147 sayılı yazınız.
b) Valilik Makamının 17.07.2018 tarih ve 13419913 sayılı oluru.

Üniversiteniz Sosyal Bilimler Enstitüsü yüksek lisans öğrencisi Esra AYDIN'ın "Ergenlerde Materyalist Eğilim, Şükretme ve Manevi Yaşam İlişkisi Üzerine Bir Araştırma" konulu araştırma çalışması hakkındaki ilgi (a) yazınız ilgi (b) valilik onayı ile uygun görülmüştür.

Bilgilerinizi ve araştırmacının söz konusu talebi; bilimsel amaç dışında kullanmaması, uygulama sırasında bir örneği müdürlüğümüzde muhafaza edilen mühürlü ve imzalı veri toplama araçlarının kurumlarımıza araştırmacı tarafından ulaştırılarak uygulanması, katılımcıların gönüllülük esasına göre seçilmesi, araştırma sonuç raporunun müdürlüğümüzden izin alınmadan kamuoyuyla paylaşılması koşuluyla, gerekli duyurunun araştırmacı tarafından yapılması, okul idarecilerinin denetim, gözetim ve sorumluluğunda, eğitim-öğretimi aksatmayacak şekilde ilgi (b) Valilik Onayı doğrultusunda uygulanması ve işlem bittikten sonra 2 (iki) hafta içinde sonuçtan Müdürlüğümüz Strateji Geliştirme Bölümüne rapor halinde bilgi verilmesini arz/rica ederim.

M. Nurettin ARAS
Müdür a.
Müdür Yardımcısı

EK:1- Valilik Onayı
2- Ölçekler

İl Millî Eğitim Müdürlüğü Binbirdirek M. İmran Öktem Cad.
No:1 Eski Adliye Binası Sultanahmet Fatih/İstanbul
E-Posta: sgb34@meb.gov.tr

A. BALTA VHKİ
Tel: (0 212) 455 04 00-239
Faks: (0 212)455 06 52

Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. <https://evraksorgu.meb.gov.tr> adresinden 3840-214a-3895-a053-6081 kodu ile teyit edilebilir.

T.C.
İSTANBUL VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 59090411-20-E.13419913

17/07/2018

Konu: Anket ve Araştırma İzin Talebi

VALİLİK MAKAMINA

- İlgi: a) İstanbul Üniversitesinin 26.06.2018 tarih ve 147 sayılı yazısı.
b) MEB. Yen. ve Eğ. Tk. Gn. Md. 22.08.2017 tarih ve 12607291/ 2017/25 No'lu Gen.
c) Millî Eğitim Araştırma ve Anket Komisyonunun 10.07.2018 tarihli tutanağı.

İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yüksek lisans öğrencisi Esra AYDIN'ın "Ergenlerde Materyalist Eğilim, Şükretme ve Manevi Yaşam İlişkisi Üzerine Bir Araştırma" konulu tezi kapsamında, ilimiz Avcılar Fatih ve Üsküdar ilçelerinde bulunan liselerde öğrenim gören öğrencilere; değer eşya temsili anketi, şükür ölçeği, takdir etme ölçeği, manevi yaşam ölçeği ve materyalizm ölçeğini uygulama istemi hakkındaki ilgi (a) yazı ve ekleri Müdürlüğümüzce incelenmiştir.

Araştırmacının söz konusu talebi; bilimsel amaç dışında kullanılmaması, **uygulama sırasında bir örneği müdürlüğümüzde muhafaza edilen mühürlü ve imzalı veri toplama araçlarının kurumlarımıza araştırmacı tarafından ulaştırılarak uygulanması, katılımcıların gönüllülük esasına göre seçilmesi, araştırma sonuç raporunun müdürlüğümüzden izin alınmadan kamuoyuyla paylaşılması koşuluyla, okul idarelerinin denetim, gözetim ve sorumluluğunda, eğitim-öğretimi aksatmayacak şekilde ilgi (b) Bakanlık emri esasları dâhilinde uygulanması, sonuçtan Müdürlüğümüze rapor halinde (CD formatında) bilgi verilmesi kaydıyla Müdürlüğümüzce uygun görülmektedir.**

Makamlarınızca da uygun görülmesi halinde olurlarınıza arz ederim.

Ömer Faruk YELKENÇİ
Millî Eğitim Müdürü

OLUR
17/07/2018

Nihat NALBANT
Vali a.
Vali Yardımcısı

Ek:1- Genelge
2- Komisyon Tutanağı

İl Millî Eğitim Müdürlüğü Binbirdirek M. İmran Öktem Cad.
No:1 Eski Adliye Binası Sultanahmet Fatih/İstanbul
E-Posta: sgb34@meb.gov.tr

A. BALTA VHKİ
Tel: (0 212) 455 04 00-239
Faks: (0 212) 455 06 52

Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. <https://evraksorgu.meb.gov.tr> adresinden 26c6-26e5-3735-8eb0-31ad kodu ile teyit edilebilir.